

300221

ENAEUM
OLVASÓTÁRA

Istj. Ábrányi K

Az élet
tarkaságaiból

Ára 50 kr. 1 korona

**Az ATHENAEUM OLVASOTÁR-ának minden kö-
tete szép zöld kötésben kötve 50 krajczárért =
1 koronáért külön-külön kapható.**

Eddig megjelentek: I. Folyam.

I. Jókal Mór. Két menyegző. — A hosszú haju hölgy. — Baróthy Ilona. — A hazatért	50 kr.
II. Tolnai Lajos. Csak egy asszony. Regény	50 kr.
III. Degré. Az elzárt gyámleány	50 kr.
IV. V. Beniczkyné-Bajza Lenke. Két szív harca. Regény. 2 kötet	1 frt.
VI. Abonyi Árpád. Bosnyák képek. (Novellák)	50 kr.
VII. Bogdánovics György. (Beksics G.-né.) A bukkotak. Regény	50 kr.
VIII. IX. Sand George. Flamarande. Regény. Két kötet	1 frt.
X. Erdélyi Gyula. A mult. Regény. — Harmattipró. Elbeszélés	50 kr.
XI. Ruffiny. Paragreenék. Humoros elbeszélés	50 kr.
XII. Kabos Ede. Koldusok. Elbeszélések	50 kr.
XIII. Feuillet Octáv. Egy párizsi nő története. Fordítás	50 kr.
XIV. Prém József. Félvér. Regény	50 kr.
XV. XVI. Paul Bourget. Asszonyi szív. Francziából. Két kötet	1 frt.
XVII. Reybaud H. Malpeire kisasszony. Regény	50 kr.
XVIII. Tóth Béla. Tollhegygel. Tárcazelevek stb.	50 kr.
XIX. Korolenko W. A vak zenész. Orosz regény	50 kr.
XX. XXI. Kipling R. Elborult világ. Regény. 2 köt. Ford. Ny. I.	1 frt.
XXII. Halévy L. A hercegné. — A tánczmester. — Házasság sze- relemből. Elbeszélések	50 kr.
XXIII. Tolnay Lajos. Dániel pap lesz. Regény	50 kr.
XXIV. Sebők Zsigmond. Elbeszélések	50 kr.

II. Folyam.

I—III. Paul Bourget. Hazugságok. Regény. 3 kötet	1 frt 50 kr.
IV. Feuillet O. Bellah. Regény	50 kr.
V VI. Beniczkyné-Bajza Lenke. Itt és a jövő életben. Regény. 2 köt.	1 frt.
VII. Coppée F. Nyolcz Beszély	50 kr.
VIII. Thackeray. Titmarsh Sámuel históriája	50 kr.
IX. X. Serao M. Riccardo Joanna. Regény. Olaszból. 2 kötet	1 frt.
XI. Colomb. Carilés leánya. Regény	50 kr.
XII. Thury Zoltán. Regénymesék. (Elbeszélések)	50 kr.
XIII. Chaudenoux. A pénztárnok házassága. Regény	50 kr.
XIV. Margitay Dezső. A hivatal. Regény	50 kr.
XV. Verga Glov. Elena férje. Regény	50 kr.
XVI. Benedek Elek. Huszár Anna. Regény	50 kr.
XVII. XVIII. Abonyi Árpád. Novellák. Két kötet (à 50 kr.)	1 frt.
XIX. Charot M. Dumont Jakab. Regény	50 kr.
XX. Jókal Mór. Az egyhuzasos leány és egyéb elbeszélések	50 kr.
XXI. Márkus József. Hamis bálványok. (Novellák)	50 kr.
XXII. Justh Zsigmond. Delelő és egyéb elbeszélések	50 kr.
XXIII. Kóbor Tamás. Fagy. (Novellák)	50 kr.
XXIV. Malonyai Dezső. Vergődés. (Elbeszélések)	50 kr.

III. Folyam.

I. Szabóné Nogáll Janka. Elbeszélések	50 kr.
II. Abonyi Árpád. A Mammoth. Regény	50 kr.
III. IV. Uchard M. Barbassu nagybátyám. Regény. Kettős kötet	1 frt.
V. Ambrus Zoltán. Ninive és egyéb történetek	50 kr.
VI. VII. Annunzio. A gyermek. Regény. Két kötet	1 frt.
VIII. Tolnay Lajos. Az urak. Regény	50 kr.
IX. Oulda. Santa Barbara és egyéb elbeszélések	50 kr.
X. Vértesi Arnold. Fördön. Regény	50 kr.
XI. XII. Björnstjerne Björnson. Isten nyomai. Regény. Két kötet ...	1 frt.
XIII. Vértesi Arnold. Mézes hetek. Regény	50 kr.
XIV. XV. Theuriet. A marquis keresztfia. Regény. Kettős kötet	1 frt.
XVI. Hawthorne. Malmaison Arkibald. Regény	50 kr.
XVII. Vértesi Gyula. Elbeszélések	50 kr.
XVIII. Gaal Mózes. Apró történetek	50 kr.
XIX. XX. Abonyi Árpád. A második férj. Regény. Két kötet	1 frt.

SZÁJRUL SZÁJRA.

A MAGYARSÁG SZÁLLÓ IGÉI.

Gyűjtötte és magyarázza

TÓTH BÉLA.

Ára diszes angol vászonkötésben 3 forint.

E könyv a magyar művelt közönség ajkán élő közmondássá vált idézetek első kritikai gyűjteménye. Régóta érezzük az ilyenmü munka szükségét; ezért folyamodtunk a hasonló külföldi művekhez, különösen Büchmann *Geflügelte Worte* című könyvéhez. De ezekben magyar adat. sőt magyar vonatkozás alig van; ami pedig mégis akad, csupa helytelenség. Tóth Béla ez érzékeny hiányt pótolta jelen nagy művével. Mintegy másfél ezer szállóigét közöl a magyar történet, a világtörténet, a magyar, görög, latin, olasz, spanyol, francia, angol, német stb. irodalom köréből, mindig a magyar szempontot tartva legfőbb céljának. A szerzőt munkájában a hazai tudós- és íróvilág számos kitünősége támogatta. E mű, a mellett hogy mellőzhetetlenül szükséges segédkönyv, rendkívül érdekes, vonzó és mulattató olvasmány, mert minden lapján új, meglepő, fontos történelmi, irodalom- és nyelvtörténelmi adatokat, hiteles anekdotákat és kuriózumokat lelünk. Az igen bő név- és tárgymutatók lehetővé teszik, hogy az olvasó a könyvben azonnal megtalálja mindent, amit keres.

Kapható minden hazai könyvkereskedésben és a kiadónál (Athenaeum könyvkiadóhivatala, Budapest, IV., Ferenciek-tere 3. sz.).

MADÁCH:

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA.

Zichy Mihály 20 fénynyomatu képével. — Második kiadás.
Fényes diszkötésben 16 frt. Diszkötésben 15 frt.

PETŐFI SÁNDOR

ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI.

Hazai művészek rajzaival díszített ötödik képes diszkiadás.
A költő arcképével. Pompás diszkötésben. — *Ára 12 frt.*

BÁRSONY:

ERDŐN, MEZŐN.

Természeti és vadászati képek.

Nagyalaku diszmű számos szöveggel és 16 külön színes
melléklettel. — *Ára diszkötésben 10 frt.*

ZICHY GÉZA:

A LEÁNYVÁRI BOSZORKÁNY.

Költői beszély tizenkét énekben. Zichy Mihály 13 gyönyörű
rajzával. Pompás diszkötésben. — *Ára 10 frt.*

TEGNÉR:

A FRITHIOF-MONDA.

Fordította: Győry Vilmos.

Ekwall Kanut 12 fénynyomatu képével, szerző arcképével
és mintegy 50 szöveggel. — Diszes kiállításban. 4-rét.
Pompás diszkötésben. — *Ára 12 frt.*

HEINE

DALOK KÖNYVE.

Fordította Endrődy Sándor.

Thumann Pál 23 rajzával. — Pompás diszkötésben.
Ára 6 frt.

JÓKAI MÓR

EGY MAGYAR NÁBOB.

Jubiláris diszkiadás. Goró Lajos 8 aquarelljével és 64 szö-
veggel. Pompás diszkötésben 9 frt. — Amateur-
félbörkötésben 10 frt.

5914.

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ
ÉLET TARKASÁGAIBÓL

RAJZOK ÉS ELBESZÉLÉSEK

5914.

IRTA

IFJ. ÁBRÁNYI KORNÉL

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA

1895.

OSZK

800221

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
B Növedéknapló
1958 év 10.431 sz.

Budapest, 1895. Az Athenaeum t. társ. könyvnyomdája.

A vita vége.

Egy vidéki városba kellett utaznom, hol egy régi barátomnak ígértem látogatást, s ezt be kellett váltanom. Utasítása szerint: előlegesen távsürgönyöztem, hogy megyek. Mert ez ép oly szükséges előzménye az efféle kirándulásnak, mint a szalonokhoz a bejelentés. A vasúton abban az illúzióban éltem, hogy a mi távsürgönyészeti viszonyaink közt a sodronyok villanyfutárja hamarább czélt ér, mint a gőzmozdony zakatoló kocsiláncza, és teljes nyugalommal biztam magam a végzetre, melynek ottlétem alatt általam előre nem sejtett alakban érnie kell.

Vidéki városokról, különösen a mieinkről, soha sem voltam határozott véleményben. S nem tagadhatom, hogy daczára régi barátom ottlétének, úgy éreztem magamat, mint a játékos, ki egy kártyára tette föl pénzét, s nem tudja: nyerni fog-e, vagy veszteni?

Megérkezésem eléggé ominózus volt, mert nem

várt senki. Szörnyű gyanú villant föl agyamban, s a távsürgönyzés kárba veszése kezdett bántani. Talán korábban érkezett meg a vonat, mint máskor? Nem! Hát későbben talán? Nem, és mindenre nem! Alig tudtam egy talyigást rábeszélni, hogy vigyen be a városba; a gazember jobban megfizettetett, mint akármelyik pesti fiakker.

(Másnap reggel hallottam, hogy a talyigást agyonverték a korcsmában, mert lecsipte magát az én pénzemen, és belekötött egy obsitos bakába).

Mikor már czélnál voltam, barátom lakásán — a viziontlátás érzékeny jelenetei után — megvacsoráltam és egy éjet töltöttem; akkor érkezett meg a sürgöny. Kerestem rajta, hogy hányszor kerülte meg a földet? De csak az volt rajta, hogy két nap előtt teték föl Pesten. Elrejtettem, hogy meg ne lássa valami tigris. Mert megjegyzendő, hogy az a vidéki város tigrisekben fölötte gazdag s én föltettem magamban, hogy politikai disputába nem ereszkedem. Hogy pedig másnemű disputába keveredjem, azt álmodni sem mertem.

Annál nagyobb volt meglepetésem, mikor harmadnap, a hol már torkig voltam a repcze, rozs, árpa, zab, búza közti különbség demonstrációival, a termés körüli remények és skepticismusokkal, tehát, hogy harmadnap egy diszes társaságban, melyben a nők a fővárosi divat szerint öltözve tetszettek maguknak (és megvallom, közülök több magamnak is), és a fér-

fiak a magyar parlamentből tanúlt modorban konverszáltak (melyben tetszettek ugyan maguknak, de nekem annál kevésbé), szóba jöttek némely társadalmi kérdések, melyekbe belevonták az irodalmat és a művészetet is. Hogyan? hát efféle luxus artikulusokkal is foglalkoznak még nálunk a mi kutyaversenyek és kaszinói kártyázásokban gazdag provinciákon? Elbámultam, és az a szobaczi-czus, kit Othello, gazdája azzal biz meg, hogy neje, illetőleg asszonya erényén kémlelődjék, nem dugja hallérékeiket oly mohó vágygyal és szívdobogással a kulcslyukra, mint én nekikezdtém a megjegyzések figyelésének. És megvallom, mindinkább újultam, éledtem, mert e társalgásban a jó zenéhez szokott füleket soha sem gyötörte egy-egy hamis hang vagy durva fogás.

Im azonban egyszerre egy vakmerő akkordot hallok, mely a jövő zene igényeivel lép föl. Valaki kimondja, hogy az antik dráma minden tekintetben fölötte áll a romantikus drámának. Shakspeare meg sem közelitheti Sophoklest vagy Euripidest.

Ez a megjegyzés épen úgy hatott rám, mintha a muzulmánoknak azt állítják, hogy Krisztus az isten fia, és neki nem Mahomed az egyetlen prófétája, sőt sem inge, sem gallérja.

Én Shakspeare-nek föltétlen bámulója vagyok. Csodálom őt, mint olyan tüneményét az időknek, ki az emberiség összes jelentőségét magába foglalja; ki

föltalálta az emberi szenvedélyek huszonnégyszázötven betűjét, s ezen betűk különféle összerakása által megismerhetjük az emberiség egész benső világát; kinek szelleme az utána következett kor legnagyobb géniuszeit, kritikusait rajongással tölti el, s a kit megérteni is annyi, mint jóval fölülemelkedni a közép-szerúségen.

Ez állítás fölízgatott. Úgy éreztem, hogy valaki keztyüt dob elém. Hirtelen fölemeltem. S egyelőre csak fölsohajtottam (a kaczagást nagyon sértőnek tartom ellenséggel szemben is), s azt jegyzém meg, hogy tréfából állítja tán? Mire ő ünnepélyes határozottsággal kijelenté, hogy ez nem tréfa, ez komoly meggyőződése, s feleletemet be sem várva, megkezdte a hellen dráma magasztalását.

Beszéde alatt, melyben mindinkább fölhevült, figyeltem egyéniségét. Hosszú, vékony arcza volt. Vonásai sok érzést és sok átélt szenvedést árultak el, melyeket én az első perczen a blazirtság kinyomatának tartottam, mert nem hittem, hogy blazirt ne legyen az, ki ilyen állítás komoly vitatásában kedvét leli. Föltűnt, hogy beszéde alatt halvány arcza kipirúlt, szemeit lelkesedve szögezte egy pontra, s egész beszéde alatt nem tekintett rám, mintha nem is nekem beszélt volna. Szavaira azok is oda gyültek, kik ezelőtt tőlünk elvonúlva társalogtak, s úgy vettek bennünket körül, mint a sorompók küzdőit a pályabírák, a győző számára tartván a koszorút.

Ő szolt :

— Shakspeare érzékileg adja vissza a valót. Ő nem békit ki az étellel. Nem eszményit annyira, hogy cselekvényeiben ne azt az életet látnók, mely bennünket körülvesz, s alakjaiban ne azokat szemlélnők, kiket ismerünk. Ő akkor is reális, ha eszményit. Az idealismusnak csak szikráit látjuk benne: de annak szelleme nem lengi át műveit. Mi az ő általa rajzolt szenvedélyek zordságától megdöbbenünk s fájdalommal telünk el. S mily mások a hellenek! — sohajtott rajongó mosolylyal.—Ők minden érzést megtisztultan állítanak elé. Náluk minden bűn alapja a nemesség: a nemesség, mely kényszerhelyzetbe jő és bünt követ el. Még Oedipus is ártatlan, ki apját megöli s anyját nőül veszi; Orestes anyagyilkossága nem bánt, mert Klimenestra óhajtja halálát. A helleneknél minden bűnnel, minden szenvedéssel kibékülünk, mert eszményitve látjuk, mentten a rideg való megrázó színezésétől.

És így beszélt tovább.

Én válaszómban — mint ő tett — eleintén szintén átalánosságban állítottam szembe Shakspeare-t a hellenekkel. Mondtam, hogy Shakspeare tükre az emberi érzelmeknek. Nagy abban, hogy minden vonása igaz és természetű, s eszményi abban, hogy képzeletileg áll elő: nem ntánzás, hanem teremtés. Egyes jellemeket, kedélyállapotokat oly átalános igazságokkal jellemez, melyek azon egyénektől el-

vontan is alaptörvényeknek tűnnek fel. Nála az idő és tér egységét az életegység helyettesíti. És ha Brutus föltámadna s elolvasná Shakspeare Brutusát, így kiáltana föl: »Én nem haltam meg!« Így tenne Rikhárd, Macbeth és mindnyájan, kiket ő fest. S ezeket szembeállítva a hellen drámairókkal, kiknél mesterkélte a cselekvény lefolyása, pathetikus a szenvedély kifejezése, s kiknél a cél a retorika (nem vonva le érdemükből az egyénítés és jellemfejlesztés magasztosságát), kijelentettem, hogy nem képzelek embert, kinek ítéletében ne a romantikus dráma nyomná le a mérleget az antik drámairóadalommal szemben.

De ő érzéketlen volt az általam kimondottak befogadására. Nem válaszolt állításaimra, hanem a saját állításait vitatta tovább. S szüntelenül visszatért arra, hogy Shakspeare nem békit ki az étellel, s ürt hagy bennünk.

Hiába feleltem erre, hogy ez ürt betölthetjük a belőle vont élettapasztalásokkal. Megismerjük benne azon rugókat, melyek a lélekben valamely nemes vagy gaz tett indokai, s közvetve önmagunkat ismerjük meg. Ő nem engedett nézetéből semmit. Rajongással csüggött állításain: eszmény, költészet, művészeti forma voltak a bástyák, melyeken belül semmi érvet nem engedett behatolni.

Reggelig disputáltunk. A pályabírák lassankint mind elszállingóztak, s másnap ha találkoztunk, első kérdésük az volt: meggyőztük-e egymást?

S azután bárhova mentem, színházba, kaszinóba, könyvtárba, ott találtam ellenfeletem. Folytattuk a vitát. Formális lázzá fejlődött ki bennünk a vetély, s nekem az a tudat, hogy nem győzhetek s magamat le nem győzethetem, elvette nyugalمامat. Éjjel-nappal elméletekkel foglalkoztam, törtem a fejemet frappánt definitiókon, a melyekkel őt megszorítsam. Mindig azt hittem, hogy megvan, s mikor alkalmaztam, akkor láttam, hogy nincs meg. A kik beszédünket hallották, nekem adtak igazat; de mit ért ez nekem, ha ő nem engedett?

Négy napig tartott a háború, s én úgy éreztem, hogy a harmincz éves háborút küzdtem végig.

Negyedik napon barátommal kimentünk a temetőbe. Nem azért mentem oda, hogy ellenfelemmel ne találkozzam, hanem mert az egyik nevezetessége volt a városnak, mit látnom kellett, ha csak a várost megsérteni nem akartam.

Igazán szép temető! A sírok alig látszanak az óriási fák lombjaitól. Egész erdő, mely a madarak dalával van tele, s nem az a temetői elhagyatottság, leverő némaság áll itt, mely más temetők jellemvonása.

Néztük a sírokat, melyek majd mind virágosak, tiszták és épek, s ime, egyszerre egy sírkövet pillantok meg, melyen ellenfelem vezetéknevét olvasom. »Hát még itt is?«

Megdöbbsentem s közelebb hajoltam, miközben

barátom, ki észrevette, hogy rá irányzom figyelme-
met, mintegy útbaigazítólag fölszólalt:

— Ott fekszik N. N. négy gyermeke. Oly szép
volt mind, hogy alig vala másuk. Kedvesek is vol-
tak. Két fiú, két leány. A legöregebbik tizenegy éves,
a legfiatalabbik hét éves. Egy hét alatt halt meg
mind a négy. Egyszer kettőt temetett egyszerre. És
barátom erre elkezdte szavalni Dante-ból Ugolinó
végsorait:

»Ott meghalt: láttam őt meghalni, s láttam
Úgy, mint te engem látsz, meghalni mind
Egymás után, szivrázó hervadásban.«

Könyvek gyűltek szemembe.

— Miként bírta el e kint? — kérdeztem meg-
indulva.

— Azt magam is csodálom! — felelte barátom.
— Mikor negyedik gyermeke meghalt, elmentem te-
metésére, hogy lássam, mint kíséri ki utósó gyerme-
két. Némán, köny nélkül, oly nagy lelki erővel kö-
vette a koporsót, hogy én sirtam helyette. Sirtam, ba-
rátom, mint a gyermek.

— Bizony nem kis dolog egy apának egy hét
alatt négy ilyen gyermeket veszteni el! — folytatta
barátom, míg én csak bámultam a sírkövet, mintha
az apa márvány lelki szilárdságát bámultam volna, s
szóra képtelen valék. — Azóta mindennap kijő meglá-
togatni gyermekeit; és nincs oly vihar, nincs oly vad
téli idő, hogy látogatását csak egyszer is elmulasztaná.

Ekkor villant át lelkemen, hogy miért keresi ő a költőnél az eszményit, a kibékítőt. Miért fél ő Shakspeare zord, leplezetlen természetességétől.

Minden tisztán állt előttem.

Ekkor léptek hangzottak. Ő jött. Fájdalmasan mosolygott és a sirhantra mutatott.

— Tudom! — szoltam, és kezet szoritva, ott-hagytam őt. Éreztem, hogy az ily fájdalomnak zavartalanságra van szüksége.

Az nap este ismét találkozottunk egy társaságban; a társaság tagjai a mint megláttak bennünket, fölkiáltottak:

— Hol hagytuk el tegnap? folytassuk a vitát! Ki éljen: Shakspeare vagy Sophokles?

Ő — láttam — kész lett volna folytatni a vitát; láttam arcát kigyúlni, szemeit ragyogni; de én hirtelen közbevágtam:

— Meg vagyok győzve.

Ő talán elértette. Más, tudom, megveretésre magyarázta.

Ez volt a vita vége.

Egy rémes vacsora.

A hagyományos magyar vendégszeretetnek tulajdonsága a vendégfogdozás és a vendégmarasztás. — A vendégfogdozásról fogalmunk lehet, ha Szigligeti »Nagyapó« czimü népszinművét láttuk; a vendégmarasztásról pedig fogalmunk lehet, ha a Józsa Gyuriról fönmaradt adomákat ismerjük, melyekben nem egyszer fordul elő szekerek összetörése, lovak agyonlövetése, kocsisok eltüntetése stb, Hanem arról a »vendégmarasztás«-ról, melyről a következő sorokban igyekszünk tájékozást nyújtani olvasóinknak, csak annak lehet fogalma, a ki elolvassa.

A dolog természetéből következik, hogy az eseményben legalább is két személynek kell szerepelnie. Egy házigazdának és egy vendégnek. — Ki volt a házigazda, és ki volt a vendég? Azonnal megtudjuk. — Nem illenék elébb megismernünk őket, mint ők egymást megismerték: noha ismeretle-

nül (mint mondani szokás) elég sokáig ismerték már egymást.

Az ember hányat ismer az életben, a kiket még sem ismer! Hánynak köszönünk a legszívélyesebb nyájassággal az utcán, s nem tudnók megmondani a nevét. És hánynak tudjuk a nevét és még sem ismerjük: és hányan nem ismerjük önmagunkat sem!

Ezen kategóriák egyikéhez vagy talán mindenkéhez tartoztak ők is. Egy csapszékbe járván hosszabb ideig, lehetetlen volt kikerülniök, hogy egy pár pohár bort együtt ne öntsenek le. És mégis, talán lehető lett volna egymást kikerülniök, ha akarták volna. Mert minden az akarattól függ, mondja Schopenhauer: még a nemakarat is akarat, még az éhezés is akarat, s ha valaki pofon üttetik, az is akarat. Akarunk a világra jönni és akarunk meghalni, noha mi minderről mitsem tudunk. De elég, hogy Schopenhauer tudja.

Igy tehát Schopenhauer bölcselmi rendszerének hódolván, ők is akarták egymást ki nem kerülni. S így miután együtt kell látnunk borozni őket, kénytelenek vagyunk ismeretlenül ismeretséget kötni velük.

Az egyik hosszú, száraz, aszottképü férfi, mély átható tekintettel. A másik tetőtől talpig víg czimborá. Amaz a pohár fenekére néz ha iszik, emez a szeméit forgatja, s csak akkor néz poharába, mikor

nincs benne mit látni. Amaz komor, ha józan, de féktelenül nekividámszik ha berug; emez humoros, ha józan s nekikeseredik, ha Bachussal van dolga. Ez mindig korábban jó a csapszékbe, az mindig későbbben. A korán jött rendesen vacsorál is, az utóbb jött soha. A vacsoráló rendesen szidja az ételeket, az utóbb jött erre kevély nyugalommal szokta mondogatni: »én már megvacsoráltam otthon.« S elmondván mit evett, keserü sohajtozásra kényszeríti a másikat. Az ismeretlen ismeretség első stádiuma tehát a gyomor körül esik; s miután rendesen úgy van, hogy a jóllakott ember kevesebbet beszél, mint a jól nem lakott ember, természetes, hogy a vacsorázó nagyobb szerepet játszott a beszédben mint a másik.

A rossz vacsorák melletti őszinte szidalmak között tehát megtudjuk, hogy ő a szinpad deszkáin szokta lejátszani mindazt, amit más az élet szinpadán végig cselekszi. Szerelmes színészből lett hős, hősből apa-színész. De gyermekei sohasem voltak: ő legalább a törvényszék előtt háromszor esküdött meg erre. Különös kedvtelésekkel szeret beszélni oly szindarabokról, melyekben a szinpadon ebédelni vagy vacsorálni kell. Azt hiszi, hogy az ily darabok nagyobb belbecscsel bírnak mint Shakespeare tragédiái, melyekben ugyan némelykor szintén akad egy kis vacsora, de ahhoz kinek volna kedve? Kinek volna kedve atheni Timonnal forró vizet, s Titus Andronikussal emberhust vacsorálni? s kinek volna kedve a

jó vacsora mellől szüntelenül rémülten ugrálni föl Macbethben s tönkre tenni az emésztést. Egy szóval, Shakspeare nem sokat törődött a dráma igényei mellett a gyomor igényeivel.

Igy folyván hosszabb ideig a beszélgetés, a másik, a ki élettörténetéből nagyon keveset beszélt, s legfőlebb néha emlékezett meg Dániel prófétáról, ki oroszánokat szelidített, mondván: hogy ez nem nagy dolog, s nem volt érdemes a papoknak oly nagy lármát ütni belőle; néha sóhajtozott a római czézárrok kora után, mikor is az állam legfőbb érdekei a czirkuszokban játszottak le; megismerhette a színészt, de a színész nem őt, mert a színész eszavaknak nem tulajdonított mélyebb jelentőséget, s még az sem tűnt föl neki, hogy az illető oly szuró szemekkel néz rá, mintha nyársra akarná huzni. Nem volt ideje minderre a rossz vacsora miatt.

Egyszer az aszottképü épen akkor lép a korcsmába, mikor a színész egy pinczér fejéhez vág egy tányér rostélyost. Ezt lehetetlen volt egy nemes elhatározás nélkül látnia s ez elhatározás nem volt más mint az, hogy szerencsétlen poharastársát meghívta másnapra vacsorára magához. E pont már az etikett szabályaiba vágván, kénytelenek voltak egymásnak megmondani neveiket. A színész X. sajnálta, hogy előbb nem tette tiszteletét, az aszottképü Y. azonban biztosította, hogy ő nem fogad viziteket, mert foglalkozása nem engedi. — Bizonyosan kereskedő

vagy iparos, gondolá magában a színész, s aznap látható szupremáciával társalkodott vele. Szidta a czirkuszokat és köteltánczosokat, mint a kik demoralizálják a művészetet; az aszottképü engedett szidni mindenkit, csak az oroszlánszelidítőket nem, mert — ugymond — azok nagyobb hősök mint Coriolán a — szinpadon.

Eljött a másnap. Házigazda és vendég találkoztak egy kitüözött helyen, s azzal siettek a vacsora színhelyére. A vendég csak azt kérde házigazdájától: van-e felesége?

— Van, válaszolt az röviden.

— Milyen származásu?

— Orosz lány.

— Ah! tehát nem tud magyarul.

— Nem igen szokott beszélni.

No így hát nem kell neki udvarolni, s többet lehet enni, gondolá nemes vendégünk, tiszteletet akaráván szerezni háziasszonyának.

Eközben egy nagy térre értek, hol lámpák nem égtek. A pokoli sötétségben a vendég nem tudta hová vezetik. Egyszerre csak belépnek valahová, mi sátorhoz hasonlít, ott egy asztal meg van terítve két személyre. — Helyen vagyunk — mond a házigazda, s rögtön hozzák a vacsorát. — Párolgó tálak kerülnek az asztalra, zordképü ficzkók hordozzák be. Oly néma mind s oly ádáz sze-

miek vannak. Asszony nincs sehol. — De hát hol a felesége?

E pillanatban egy rettentő ordítás hallatszik.— Vendégünk majd összerogyik. Hisz ez oroszlánbögés. A házigazda mosolyogva szól, ez az én feleségem.

Derék! — tehát ön vadállat-mutogató? — Ejnye hogy ezt elébb nem mondta. Most már értem előszere-
tetét a római czirkuszok iránt. Mondja csak milyen állatai vannak? Hyenák, medvék, tigrisek, orosz-
lánok?

Ujra egy rettentő ordítás.

A menazseriás mogorván odaszól egy zord ficz-
kóhoz: »mond meg Nérónak, hogy ne orditson, mert megverem.«

— Micsoda? ön veri az oroszlánt?

— Meghiszem azt. De hát lássunk a vacsorá-
hoz. És hozzáláttak.

Mily romantikus helyzet! vadállatok közt va-
csorálni! Igaz, hogy ketreczekben vannak, mert más-
különbben talán ők vacsorálnának: de a helyzet így
is sok érdekességet ad, s oly jótékonyan izgatja a
gyomrot.

— Ugy-e így nem lehet a korcsmában vacso-
rálni?

— Ah! sóhajt a vendég, s válaszul nagyot nyel,
s ujra harap. Ki főzte?

— Ficzkóim. Az afrikai és ázsiai rengetegeken
tanulták meg a bográcsban főzést, azóta nem tudok

más ételt enni. Szép dolog a vadállatokat megfégezni! Megverni, megalázni! Nem látott ön még engem oroszánaim közt?

— Nem. S megvallom, nem is szeretném látni. Mindig borzadtam az ily látványtól. Hideglelésbe ejt az a gondolat, hogy ha a puszták királya csak egy perczre lázadna föl, mily rémes halált halna az, ki hatalmával vakmerő játékot üz. Hisz farkának egy legyintésével agyoncsaphatja önt. Egy harapással ketté haraphatja, egy ütéssel száz darabra zuzhatja, és ön minderre nem gondol?

— Ha ha ha! Én minderre nem gondolok! Mert fölösleges erre gondolnom. Én elbűvölöm a puszták királyát szememmel, és gyáva, engedelmes csecsemővé alázom. Ők ismernek engem és rettegnek tőlem. Az élet csak úgy szép, ha izgalmi vannak, s lehet-e élet izgalmasabb mint az enyém?

Valóban a színész szégyenkezve látta be, hogy egy oroszán-szelidítő szinpada sokkal hatalmasabb mint Thália papjaié. A színész mások életével, az a maga életével játszik. S érezte, hogy házigazdája mellett nincs joga főnhéjazni; oly szerény, oly alázatos ember vált belőle pusztán ama gondolatra, hogy gazdája oroszánokat korbácsol, hogy szinte az étvágya is elment. A házigazda pedig ivott mint egy kefekötő. Lassankint kezdte elveszteni komorságát, s kedélye kezdett belejátszani a féktelen vidámságba, míg a vendég a nekikeseredés stádiuma felé közeledett.

Hanem Nérónak ma nem volt engedelmeskedő kedve, s kegyetlenül ordított minden parancs és fenyegetés daczára.

A házigazdának meg kellett mutatnia, hogy ő az ur a házban, s föl is öntvén a garatra, nem késett ezt tetteivel bebizonyítani.

Dühösen ugrott föl az asztaltól, s korbácsot ragadott.

—Az istenért — dadogá a vendég — mit akar?

— Moresre tanítom a feleségemet. S azzal kirohant.

A színészen megfagyott a vér. Villáját leejtette, merőn nézett maga elé, mint kinos álmában Lady Makbeth, s tompán mormogá: »nem jó többet vissza!«

Odakint rémes káromkodások és korbácsütések hangzottak. Most veri az oroszlánt! De hátha az visszaüti s azon a nyíláson, melyen a házigazda bement, kiszabadult, talán idejő, mert más kijárás nincsen; ó! borzasztó gondolat! El innen! és fölugrott, hogy elszaladjon. Hanem e pillanatban valaki megragadta karját. Talán csak nem akar bucsú nélkül elfutni a bucsúlakomáról?

Az állatszelistítő volt. Tehát még él. Ó! ti gyáva oroszlánok!

És újra leültek, s tovább ittak. A vendég kezdett kevesebb veszedelmet látni abban, hogy valaki egy oroszlánt megkorbácsol. Különösen ha az engedi

magát. Talán ő is meg tudná tenni? Mi kívántatik hozzá egyéb mint erős szem. Neki elég erős szeme és tekintete van. Hogy tudott előbb ugy megijedni? S dühös vakmerőség szállta meg. Szeretett volna korbácscsal az oroszlánok közé rohanni; s oly dühös szemekkel nézett házigazdájára, mintha oroszlán állt volna előtte.

Bátorságát kimutatni nem késett az alkalom. — Néro ismét bögni kezdett.

— Ez már kiállhatatlan! kiáltá a vendég, meg kell tanítani!

— Adjátok ide a yasvesszöt, kiáltott a szelidítő. Jöjjön, nézze meg a leczkét.

— Megyek, s ha kell be is megyek önnel az oroszlánok közé.

— Csak maradjon a ketreczen kívül.

— Fölséges mulatság!

S rohantak mindaketten, s egy pillanat mulva a vadállatok előtt álltak.

Kisérteties félhomály derengett a nagy teremben, s csak a vadállatok szemei csillámlottak. Van valami daemoni a vadállatok szemeiben, mely lebüvöli azokat, a kik nem szoktak hozzá, s a színész egy pillanat alatt elvesztette közöttük rettenthetlen bátorságát. Mégis tán nem tréfadolog ezekkel szabadon komázni. Megbánta, hogy bejött, de már csak ott benn kellett maradnia.

A házigazda berohant az oroszlánbarlangba.

Két oroszán volt benne, egy hatalmas him, ez volt Néró, és egy nőstény. A nősténynek kölykei voltak, kiket épen akkor szoptatott. Jaj nekünk! ha föllobban benne az anyai érzelem. A mesék pedig annyit beszélnek az oroszánanyák szeretetéről. Bár volna mind hazugság! Mi lesz ebből? A szelidítő — a bortól is fölvevülve — rémitő dühvel támadta meg királyi rabszolgáit. A vasvesszővel végig verte őket, hogy azok tajtékoztak és iszonyuan morogtak! A nőstény csak csecsemőit védte: szájába ragadta mindakettőt és a ketrecz rostélyához szoritotta, hogy védje a vasvessző csapásaitól. Szemeiből könnyek csorogtak, a düh, félelem és szeretet vad könyei! Mily vérfa-gyaszító látvány! A színész nem tudta, hogy él vagy hal? Egész teste reszketett, szeretett volna szaladni és nem tudott mozdulni. Mint a kit egy rémitő ígézet ver meg, ugy dermedt sóbálványnyá, s delejes kény-szerből tapadt szemeivel azon látványhoz, mely eléje tárult. S látnia kellett mint huzódik a him oroszán a nőstény felé, hogy testével fedezze. Ha az az örült szamar meg meri ütni a nőstényt, akkor irgalmatlanul el van veszve! Most megütötte! Ártatlanul ütötte meg. A him fölemelkedik, kinyujtja lábát, megérinti a dühöngőt, és az összerogy! VÉR! VÉR!

E perczben a színészt valaki hátulról pofon üti.

Ő elájul! Se lát, se hall. S csak az asztal mellett ocsudik föl. Szemben vele házigazdája ül, és iszik mint egy kefekötő.

— Mi történt?

— Gyerekség. Elbotlottam, de látja, hogy itt vagyok. Nem szabad elveszteni az embernek a lélek-jelenlétét. Maga barátom ugyan elvesztette. Ugyan kérem térjen magához. Csak egy majom ütötte pofon tréfából. Be nagy dolog arra, hogy valaki elájuljon miatta. No igyék! holnap már ugy sem lát. Megyek más városba. Igyék ebből a vörösből.

A vendég ál omszerűen nézett körül. Nem volt képes rendbeszedni gondolatait. S az első szó, a mi ajkán kijöhetett, az volt, hogy: ő megy! ő az istennek sem marad itt tovább! Az ő élete drága, arra szüksége van a hazának. Nem olyan olcsó mint egy állatszoliditőé, a kit ha ma megesznek az oroszlánok, holnap a kutya se ugatja meg. Ő megy!

— De bizony nem megy innen mig én nem akarom, én pedig nem akarom a mig bor van az asztalon. Ezt ki kell inni becsületből.

— Nem iszom én egy kortyot se többet. Jó éjszakát.

— Nem marad szép szóra?

— Nem, csunya szóra se.

— Nem-e?

— Nem!

— Hé! ficzkók, bocsássátok ki Nérót, Caezárt, Brutust és Cassiust!

És a házigazda hatalmas talpát vendége vállára teszi, a ki rémülten hanyatlik vissza székébe, s a mint

föltekint, két kénes szemmel találkozik azon a helyen, a hol azelőtt a gazdáéit látta.

A Néró állt előtte.

— Uram Jézus! Te gyilkos, te vérszopó, hyena, tigris.

És földöntuli elhatározással rohanta meg a vele szemben állt fenevadat. Rémes ordítás lebegtette meg a bódé függönyös falait. A ketreczek mind kiokádták pokolbeli tartalmukat, s a hyena, a tigris, a leopárd fogcsikorgató vonitással jártak a küzdők körül fehér fogukat csattogtatva.

Szinészünk küzdött, mint Makbeth az ötödik fölvonásban ellenfelével, kit nem asszony, hanem leány szült, t. i. orosz lány. A bős állat föltátotta hatalmas száját, kissé meghátrált, azután előre rohant, agyaráit színészünk czombjába vágta, egyet rántott rajta, s elkezdte a teremben körülhurezolni. Majd az ajtón kitört, s végigvonszolta az utcán. Egy sarokkőhöz hozzávágta a fejét, s ezzel eltűnt a színész öntudatából az egész világ, minden szörnyállatostul.

—

Ennyi az, a mire színészünk visszaemlékezik.

Esküdjük, hogy a ki meghurczolta, az orosz leány volt és nem porosz ló. A többiről nem állhat jót. De az állatszelistítő bora, ugy emlékszik, jó volt.

A Schiller-ház Weimarban.

— Uti emlék. —

Legérdekesebb minden Schiller-ház között a weimari, mert a nagy költő itt fejezte be életét. A ki belép, mély megilletődés szállja meg. A szük és sötét falépcső, melyen fölhaladunk, lépéseink dobbanásában viszhangozza : rajtam ment föl ő utoljára. Az ajtó, melyet fölnyitunk, halk neszében susogja : engem nyitott ő föl utoljára. A szobák szomoru csendje némán hirdeti : bennem halt el végsóhaja, s íróasztala, mely érintetlenül áll azóta, a többivel együtt mondja : rajtam irt utoljára.

Utoljára! nincs oly nagy szellem, kinek ne kongana e bús harang »utoljára!« És nincs oly kis szellem, kinek halálos ágya mellett ne futná át lelünk a fájó borongás, mely önmagát gyászolja, mikor amannak halálára gondol. E fájó borongás költi föl alanyiségunkat, mikor e házba lépünk. Élve

viszszük magunkban oda Schillert: s ott látjuk az ágyat, melyben meghalt.

És azért legérdekesebb a weimari Schiller-ház minden társa között, mert kettős érdekü. Benne látjuk Schillert a halhatatlant és Schillert a halandót. Az elsővel sirunk, nevetünk, mint Hamlet színésze »álom indulatban,« a másodikkal egész lényünkkel összeolvadunk. Együtt látjuk magunk előtt az embert és a költőt. Az embert; a ki költő volt, és a költőt, a ki ember volt. Látjuk a helyet, hol az ember halhatatlanná lett a költőben; s látjuk a helyet, hol a költő halandóvá lett az emberben. A költőről tiszta képet s ítéletet viszünk magunkkal oda; az emberről ott akarunk tiszta képet szerezni magunknak. Hol lehetne jobban? Mindenkit meg lehet itélni szobájáról, mondja a közmondás.

S nem csupán falakat s butorokat nézni megyünk oda, hanem megyünk, hogy beletekintsünk a költő mindennapiságába, hogy megfejtsük a látott tárgyak értelmét, s leolvassuk; a miket a költő élete beléjük irt.

Nincs oly remek biografia, mely oly élénken tárhatná elénk a nagy emberek benső emberi világát, mint tárja oly tárgy vagy emlék, mely azoknak szükségéit képezte, s melynek tradicziói fönmaradtak. A külföld tudja s érvényesíti is. Nagy férfainak nemcsak műveit tartja fön, hanem föntartja mindennapiságait. De mi magyarok nemcsak azt feledjük el,

hogy hogyan éltek, hanem sokszor azt is elfeledjük, hogy egyáltalában éltek. Hol van és mivé lett Vörösmarty szobája, melyben meghalt? Hol Bajzáé, Kölcseyé, Kazinczyé? A szégyenpir lobban arcunkra, ha Széphalomra gondolunk. Eötvös dolgozó szobáját a királyasszony még megláthatta — közvetlenül halála után. De ha most akarná látni?

A weimari herczegség szegényebb mint Magyarország, s mégis megvette Schiller, Göthe, Herder s Wieland házát, s föntartja államköltészen, hogy mindenki, a kit érdekel, megláthassa s beleképzelhesse magát a költő magánéletébe.

A Schiller-házban ugy áll minden, mint állt akkor, midőn a költő benne lakott. Mint az egyiptomi piramisok titkai a mágusok családjaiban fiuról fiura szállnak, ugy szálnak a tárgyakhoz füződő tradicziók nemzedékről nemzedékre. Mindig van a ki megmagyarázza épen ugy, mintha szemtanuja lett volna annak, a mit elbeszél. S innét van az, hogy mikor a Shiller-házba lépünk, elenyészik előttünk az az idő, mely a költő halála és a jelenkor közt lefolyt, s azt érezzük, hogy még tegnap élt, s csak ma vitték ki a temetőbe.

S mily egyszerű, mily csöndes életet élt az, ki mint ember negyvenöt éves korában aggastyán volt, s ki mint költő száz éves korában is ifju maradt volna. Négy szobája volt a második emeleten. Az egyik szegletszoba — a belépésnél jobbra — neje

szobája volt, a közbülső kettő az ő dolgozó szobája, s a másik szegletben, egy szűk kamrában ágya volt, melyben rendszeren hált, míg nagybeteg nem lett. — Halálos ágját dolgozó szobájába huzták, mert nem akart ott meghalni, a hol aludni szokott, hanem ott, a hol dolgozott.

A mint a dolgozó szobába lépünk, az az ágy ötlík szemünkbe, melyben meghalt. Még benne van a szalma, melyen kiadta lelkét. Egy művész barátja lerajzolta halott arcát, s az feje helyére van állítva, s első pillanatra úgy tetszik, mintha ő maga feküdnék ott — halva. Ez a kép, ez az ágy úgy magához von, magához bilincsel. Elmerengünk rajta hosszan. Állt ez ágy mellett Göthe is, s csak szemlélte a merevülő vonásokat; eszméi az érzelem burokjába voltak takarva, mint az anyaméhében a gyermek. Még az az öreg ember, a ki mindennap többször megmutatja Schiller szobáit az idegeneknek, mindannyiszor hosszan méléz, ha az ágyra tekint: »Itt halt meg« mondogatja, noha tudja, hogy ezt anélkül is tudják.

Az ágy mellett ott áll a zongora. Régi divatu zongora, csaknem olyan mint a Thököly Imrée volt, melyet a pesti muzeumban láthatnak. Fekete billentyűi vannak s 69 évi lehangoltságában kísérteties hangot ad ha megütik. E zongorán játszta Laura azokat a mélabus hangzatokat, melyeken Schiller ábrándozni szokott. Majd kezébe vette gitárját — ott fekszik ma is a zongorán — s ha érzelmeinek bőségét nem volt

képes gondolatokba önteni, előbb zenében olvasztotta föl. E gitár is oly különösen hangzik, ha ujainkkal végig rezegetjük még el nem szakadt idegeit.

Nem messze ágyától egyik íróasztal a áll. Községes sárga íróasztal, minőt hivatalok ban láhatunk. Rajta egy levél ifju korából, nővéréhez írva. E levél megjelent Schiller levelei közt: akkor írta, mikor a Haramiákat előadták. Szenvedélyes hangon van írva, vigasztalja nővérét, hogy ne aggódjék miatta, noha helyzete nem épen rozsás, több bajai között ennyi meg ennyi adóssága van. Nem azért írja, hogy kifizesse, hanem azért, hogy tudja. Íróasztala fölött van egy kép, mely szintén a Haramiák történetére vonatkozik. Azt ábrázolja, mikor Schiller mint katonai növendék titokban olvassa pajtásainak uj színművét. Károly Ágost herceg kémei által nyomára jött e titkos fősolvasásnak, s épen a legszenvedélyesebb deklamáció közt lepte meg őket. Az ifjak e meglepetésen elrémültek: e titkos fölolvasás forradalmi jellemü volt. Zavarban ugráltak föl, s a herceg komoly arczczal lépett közéjük. »Mit olvas ön?« — kérdé Schillertől nyers hangon. — »Saját művemet!« — felelé halványan az, — »Akkor hát tessék tovább olvasni, hogy én is halljam!« — s azzal az ifjak közé ült, s Schiller tovább olvasott.

Számталanszor megirt tény, hogy Schiller szenvedélyes fölolvasó volt, olyan mint Vörösmarty, ki azt hitte, hogy műveit csak úgy értik meg, ha maga

olvassa föl. Nem ismételném e tényt, ha tárgyam nem késztené rá. A theás csészek, melyek ma is ott állanak íróasztala körül, e fölolvasásokra emlékeztetnek.

Schiller nem szeretett nappal olvasni: ő csak a késő éjben érezte jól magát. S épen ezért volt sok baja barátaival, kik mint derék becsületes német honpolgárok szerettek korán feküdni, s korán kelni. Ha Schiller valamit föl akart olvasni, estve magához hitta őket, s részint a nők által, részint a vacsorával, melyet jó későn adatott, elfoglalta őket éjfélig: akkor aztán szobájába gyűjté, s thea mellett deklamált nekik reggelig. Nem szükség mondani, hogy hallgatói közül nem aludt el egy sem.

Hanem később, mikor az éji munkák terhe alatt teste gyöngült, s a természet ellenállt e természetellenes életnek, az előbbi íróasztal nem tette meg a kellő szolgálatot. Schiller újat csináltatott a maga képzelete szerint. Ez az új íróasztal a nagy szobában áll. Teteje csavarral van összekötve, azért, hogy hátradőlve is lehessen írni rajta. Emelhető tetszés szerint. Jobbról thea és kávéfőző-gép van elhelyezve, s balról a lámpa, s alatta az edény, mely vízzel volt tele, hogy lábait tartsa benne. Vizsgára készülő diákok is így szokták — lábvizet véve — áttanulni az éjet. Hanem ők csak egy-két napig teszik; míg Schiller így tett éveken át.

Mesterséges eszközökkel üzte el az álmot, hogy biztosítsa magának a szellemek óráját, mely költői

munkálkodására legalkalmasabb volt. Fönszóval írt. Ha drámát alkotott, irás közben eljátszotta. A szembelevő ház ablakaiból lehetett látni heves mozdulatait. Mig gondolatát határozott alakba nem önté, járt-kelt szobájában; a még most is ott heverő kopott szőnyegek tanuskodnak erről.

Utóbb orvosai eltiltották neki az éjjelezést; de tilthatták-e neki, a ki nem tudott ágyban sem aludni azon idő alatt, midőn máskor dolgozni szokott. Neje látva a közelgő vészt, mely ez életmódból férjét fenyegeti, sok éjet átsírt, s mily bús helyzet lehetett az, melyben a költő átszellemezve éjeket átszaval, átsétál, s neje hallva ezt, némán titokban siratja.

Most a nő szobája Schiller szobraival s arczképeivel van tele, a látogatók ott vásárolják emlékeiket.

Sokan órákat töltenek e szobákban. Leülnek egy székre vagy a pamlagra, s előveszik Schiller költeményeit. Elgondolják a költőt, mikor ezeket írta; aztán elnézik sárga arczképét a szalmás ágyon, megütik a fekete zongorát, s az idegszakadt gitárt megpengetik. Mikor elmennek, nem is köszönnek. Csak elzülленek. S ez a vén őrt nem sérti. A kik így távoznak, azok nemcsak tudják, hanem érzik is, hol voltak. Mikor a látogatók könyvébe beírtuk neveinket, s odairtuk, hogy magyarok vagyunk, az öreg ur mosolygó elégedettséggel mondá: hogy a magyarok, kik Weimarban megfordulnak, valamennyien elza-

rándokolnak oda, s nagy pietással vannak minden iránt. Csak a porosz junkerek henczegnek ott is, sok még a kalapját sem veszi le, s van elég, a ki azt mondja, hogy a Zündnadel többet használt Németországban, mint Schiller.

Schiller nyolcz évet töltött e házban. Halála után az utcát Schiller utcának keresztelték, s ha valaki jó a városba idegen, a vaspályáról beszállító kocsis mindig elkiáltja magát ott: Ez a Schiller háza! Az idegen kitekint a kocsiból, s egy világos zöld két kis emeletü házat lát alacsony háztetővel és szük ablakokkal. A kapu fölött márványtáblába van vésve aranyos betűkkel: itt élt és itt halt meg Schiller Frigyes.

La bella Venezia.

— Egy megkínzott kéjutazó jegyzeteiből. —

Kéjutazás! — Mit jelent e szó, ha nem annyit, mint Olaszországba menni. A művészet és a természet kincseinek e gazdag honába, melyben öt érzékünk mindenike meglesi a maga gyönyörét, meglesi mint másutt sehol.

Tehát el Olaszországba! Én ugyan nem először leszek ott, de te kedves nőm először fogod meglátni e klasszikus föld életét, a világon a legromantikusabbat, mely ugy mosolyog mint az öreg Demokritos, kihez még annyiban is hasonlít, hogy mézzel és olajjal tartja fön egészségét.

Ott nincs boszuság, ott nincs por és pesti konstábler. Meglásd mint fölüdül kedélyem, melynek bágyadtsága ellen annyiszor panaszkodol.

Szóltam és elindultunk.

Mily közönnyel futottam át a bécsi közkiállí-

táson, s mily megvetőleg néztem az olasz szobrászat legújabb remekeit, elgondolván azokat, a miiket Olaszországban látni fogok. — Mivé törpül a prózai ipar remekműve a lángész csodaalkotásai mellett! Mivé zsugorodik a sivár jelen a szenvedélytől lázas multhoz képest, melynek élethű alkotásai Olaszország klasszikus földjén az ő »jelenük« fényébe varázsolnak vissza. — Egy darab ó-kor az, amit a véletlen sors Pompéjiben és Herkulánumban ránk örökségül hagyott, s ami a pompéjiekre halálos szerencsétenség vala, annak mi mint rendkívüli szerencsének örülünk. Így van szerencse minden szerencsétlenségben. (És minden szerencsében némi szerencsétlenség! gondolám magamban vasuti utazásunk ezen meditációi közt, s ez legott szöget ütött fejembe, mert én kéjutazásunkat szerencsének véltem. Vajjon minő szerencsétlenség lappanghat ez alatt? — Ejh! mi más, mint hogy sok pénzbe kerül! S hogy a szerencsétlenséget előre földézzem, kezdtem sajnálni a pénzt, hogy ezzel rászédjem a sorsot.)

Ime Botzenben vagyunk! — Lásd drága Juliskám ez a vidék Olaszország előszobája. — Nemde ez is oly szép, hogy szebbet nem képzelhetsz? S nem érted, hogy én még ezután is sóhajtok:

»Ahol a citromág virul,«

S lányka — nem pirul.

Ez utóbbit csak gondoltam.

Még egy kis türelem, s megnyílnak a narancs-

erdők, közeledünk a határhoz. — A mozdony füttyöl ; a vezető kiált : *R o v e r e d o !*

De hah! mily szag ez? Se nem illat, se nem bűz, hanem a kettő közt valami. Mi az? »Kolera-füstölő!« Rémes szó; Juliskám kezdi elfelejteni a narancserdőket, nekem bátoritanom kell, de magam is meg vagyok illetődve. Az ördögbe, hogyne! Hisz itt oly apparátussal füstölik a kolerát, mintha egész hadsereg itt táborozna. — »Hol vannak csöppjeid?« Otthon hagytam a néninek meg a bácsinak; azt hittem nem lesz szükségem rá! — Bajod van? Nincs! nincs! — He amico, van-e gugyi?

S kezdődik a pakolás, motozás és füstölés. — Ruhanemüink gőzölögnek. De hiszen azok ugy sem esnek kolerába, ha ki nem is füstölik! — »Ne félj Juliskám! gondold magad az első keresztények helyzetébe!« S én vigasztalást találtam abban a képzeletben, hogy most Neró szurokba főzet és én füstölök mint p. o. szent Rozália a szent hitért. Bezzeg nem találtam volna benne vigasztalást, ha csakugyan ugy lett volna.

— De hát az isten szerelméért, hányan haltak már meg a kolerában?

Még senki, de ide tiz mértföldnyire már meg akart betegülni két ember.

Ó! gyáva makaróni és szalámi-evők! Mennétek el Magyarországba. — Ott akkor is több meghal kolerában mikor nincs is kolera. Itt meg azt mond-

ják, hogy kolera van. — És tiveletek akar szövetekezni a burkus? Már nem kell gugyi! idd meg magad. Én nem félek a kolerától. (Mikor nincs.)

A füstölés bevégződött. Juliskám megfürdött. utána ruhástól eau de Cologneban; én türtem az illat és bűz iker-elementumát a narancserdőkre gondolván és megvetém a taliánokat.

De hát még nincs vége? — »Kérem, hová szándékoznak utazni?«

Mi köze hozzá?

»Tudnom kell az állam érdekében!«

— Hogyan? csak nem tart diplomatikus fotográfoknak?

»O! a világért sem, de megkövetelik a kolera-rendszabályok!«

A Garda tóhoz készülök.

»Ugy kérem megállani s öt napot tölteni a füstölő-házban Roveredóban.«

— Öt napot a füstölő-házban? Bebörtönözve? — Itt a narancserdők közelében? — Nem! soha Inkább visszamegyek s nyaralok Kutya-Bagoson vagy a Hortobágyon.

»De ha tetszik az urnak, utazhatik egyenesen Veronába, onnan Velenczébe: oda szabad az ut.«

— Ott is füstölnek?

»Nem bizonyos.«

Egy óra mulva fütyölt a mozdony s mi röpültünk Romeo és Julia sirja felé. Szegény Romeo!

neked is egy ily dögvész okozta gyászos vesztedet. — De ha tégedet is így kifüstöltek volna s becsuktak volna öt napra a füstölő-házba, nem okoztad volna talán siralmas vesztedet.

Juliskámnak már ezután nem tudtam oly lelkesülten előadni a közlegő gyönyöröket. Kiverte illuzióimat a szag, mely folyton boszantott. — Ellentárlhatlan prózai érzelmek kezdtek meglepni, s a narancserdőknel jobban boldogított az a tudat, hogy Velenczében az Adria özvegyében, hol mint katonatiszt három évet töltöttem, magam leszek szeretett nőm cziczeronéja s legalább nem kell a gyáva olaszoknak fizetnem.

Ki is számítottam, hogy ezáltal mennyit gazdálkodom meg. Szép pénz. Jó lesz ajándékot venni rajta.

»Vagy majd beteszszük a ferenczvárosi takarékpénztárba.«

Veronában megállván, már-már megragadtak a füstölő fogdmegek; de én büszkén nyomtam oda egyiknek orrát ruhámra. Majd hogy kolerát nem kapott tőle.

Velenczében detto.

Nos tehát itt volnánk; Juliskám kárpótolva volt minden kiállott szenvedésért. Mily város! Mily benyomás! Mily költészete azon kalmárszellemnek, mely Velenczét építette. — Kezdtém ismét kibé-

külni az olaszokkal. Ki ne békülne ki velük Velen-
czében.

Ez a csönd lélekgyógyító. — A fülnek, mely
bérkocsik és lánczos szekerek pokoli zajától siketül,
valódi rekreáció. — S a szemnek az Adria kék
színe, a márványpaloták bűvös koloritje, mely üditő.
— S mily szabadon tátong a tüdő, por nem izgatja;
mily csengő a hang, nem hiába minden olasz szüle-
tett első tenorista, s még a gesztenyét, makaronit, na-
rancsot, friss vizet is énekelve árulja. Mind mást éne-
kel, s e hangzürben még sincs diszharmónia. Olyan,
mintha száz különböző hangu harangot egyszerre
kongatnak, mindnek hangja összhangba olvad. —
Budapesten egy solo kintorna megtébolyít.

Mit nézzen itt az ember először, s mit nézzen
utoljára? Mit hagyjon itt az ember, hogy ne láttá lé-
gyen? Nem! innen nem távozhatik senki, míg min-
dent nem látott! Mondám, és Juliskám helyben
hagyta.

»De hajh, csak így jár minden az ég alatt,
Forgó viszonság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány-vet,
Játszva emel s mosolygva vet le.»

Mily kár, hogy az egész éjet nem lehet gondo-
lán tölteni. — A susogó csöndben és a ragyogó ho-
mályban. Hol is vagyunk csak szállva? Ideje lesz
kipihenni. Ó! hogy a durva test akkor is elfárad s

követeli adóját, mikor a lélek fáradhatatlan az élvezetekben.

Ábrándozva értünk szobánkba, ott már várt a vetett ág, s a szolgál, a ki mondani akart valamit.

— Nos? mi ujság?

— Nincs valami kenőcse a férgek ellen?

— Micsoda? Skorpió van itt vagy poloska?

— Nem uram, hanem szunyog. Olyan szunyog, mely ha a bárányt megcsipi, bivalylyá dagad.

— Tyhü! — hát belőlünk mi lesz akkor? — No hisz csak ez kellett. No de ne rémülj így agyon Juliskám, hazudik ez az olasz.

Minden olasz hazudik. — És újra gyülöltem az olaszt.

Pedig a szegény a legjobb indulattal volt irántunk. Hozott számunkra olyan gyertyákat, melyektől megdöglik a szunyog. Igen, de hát mi életben maradunk-e? — kérdém megdöbbenve, s eszembe jutott a jezsuiták gyertyája, melylyel Lipót császárnak akarták a más világra megvilágítani az utat.

Az olasz esküdözött, hogy életben maradunk, s kezességül nem is kérte, hogy kifizessük ma. Ráérünk holnap. — Ez megnyugtató. — De illuzióimnak ismét vége lett. — Nem voltam képes többé a művészet s költészet remekein merengni: egy szunyogdöngés fontosabb volt előttem, mint Tizián összes festményei. S így Juliskámnak is. — Ó! prózai balsors.

A szunyogok pedig ugyancsak jelentkeztek.

Zumm! zumm! — Eszembe jutott Gulliver utazása, ki az óriások országában a szunyogok hátán nyargalt. Ezek is ilyen szunyogok lehetnek.

Hadd égjenek a gyertyák, ha belehalunk is. Inl kább haljunk meg szabadon alva, mint nyakoncsipve ébren. — S a gyertyák lobogni kezdtek, s mi fekvő helyeinkre dőltünk. A szunyog-koncert pedig javában folyt. Eleinte nem törődtünk vele, mert a gyertya hatását magunkon vizsgáltuk. Hamar meggyőződünk, hogy becsületes ártatlan gyertya, melytő meg nem halunk. Tehát az olasz nem hazudott.

De hát a szunyogok. — Vajjon döglenek-e azok?

Eltelik egy óra, eltelik két óra: a szunyog-hangverseny mindig újabban folyik. — Pacscs! — egy már megdöglött, de nem a gyertyától, hanem az én kezemtől. S a magam orra is megsinylette.

De miért száll a szunyog az orra, s képre? — hát máshova nem szállhat, oda a hol csipése nem látszik! — Ha Juliskám arca holnap dombokkal lesz teli, hogyan nézsek rá? hogyan lehessenek e látványra költői hangulatban? — Ó! bella Veneczia! legyenek átkozottak a te szunyogjaid! — Pacscs! — újra: pacscs! én is, Juliskám is! — Hisz az a gyertya csak arra jó, hogy a szunyogok meglássanak! Jó, hogy ki nem fizetem. Nem is fizetem ki. De ha minden szunyogot saját kezünkkel gyilkolunk meg, az a fránya olasz majd azt mondja, hogy a gyertyája pusztította el. Meg kell csipetni magunkat, hogy legyen corpus

delicti. Ha már csipnek, legalább úgy csipjenek, hogy magunk is akarjuk; hisz csipnének akkor is, ha nem akarnók.

És csiptek akaratunk szerint. Addig csiptek mig elaludtunk. Másnap nem mertünk egymás szemébe nézni, mert ha néztünk volna is, alig láttuk volna egymás szemét.

Ezt Velenczédnek köszönhetem! — szólt szemrehányón Juliskám, — és egy perczig sem akart tovább maradni.

— Hát legalább estig maradjunk. Legalább nézzük meg a Márk-templomot, a Doge palotát, s a főbb pontokat. Az emberek kinevetnek, ha megtudják, hogy a szunyogok üztek el, mielőtt valamit láttunk volna. Kiadtunk ennyi pénzt, s így szökjünk meg! Ez lehetetlen!

Végre belenyugodott. A legnagyobb erőmbe került újra tettetnem a lelkesedést, hogy őt is lelkesedésbe hozzam. »Igy ki nem mennék az utcára Pesten«, — mondogatta Juliskám, — s én alig tudtam vele elhíttetni, hogy most Velenczében vagyunk s nem Pesten. Bánja is ő, akárhol vagyunk; ő csak annyit tud, hogy csuffá van téve.

No de maradt még egy vigasztalásom, az, hogy nem lesz szükségem cziczerónéra. Nem kell hallgatnom ostoba és üres fecsegéseiket, oda megyek, a hova akarok, s nem a hova ők visznek. E függetlenségi tu-

dat ismét hevité keblemet. Csak az fájt, hogy Juliskám fölfogni nem tudta.

Reggel 9 órakor mentünk a Márk-térre. Kezembem Bäder, karomon Juliska. Egyszer csak ránt egy csapat olasz, mindegyiknek jár a nyelve mint a kelep. Ez ide akar vinni, az oda, ez amoda.

— Nem kell kalauz. Itthon vagyok, — tudok mindent.

De azok nem állnak el. Ők jobban tudják. Egy negyedóra alatt belefáradok a válaszolásba. Azok távozni nem akarnak. Juliska ideges lett. Én dühbe jövök, rájuk förmedek, hogy ne szemtelenkedjenek. No de még csak ekkor estek nekem. Kikérték maguknak az ily sértéseket, így nem szokott velük galantuomo beszélni; ők művelt emberek. Ha revolver lett volna nálam, közéjük lőttem volna. Juliskám már ájultozott arra a gondolatra, hogy botrányt csinállok. Az olasz boszuálló, tört röpit a levegőbe, s megöli az embert a nélkül, hogy tudná, ki ölte meg. Szörnyű helyzet. Végül már meg akartam fizetni őket azért, hogy hagyjanak el. — Itt a pénz, csak ne vezessetek. De őket ez még jobban megsértette. Ők nem akarnak alamizsnát, ha akarok, ők adnak nekem. Ők nem koldusok. S majd párbajra hívtak. Nem tudtam gondolkozni. Be a templomba! — Rómában is a templomba menekültek az üldözöttek, s ott menhelyet találtak. — Így mi is! — Talán sohasem fohászkodtam templom-

ban oly buzgón, mint akkor. Kész lettem volna zsol-tárt énekelni: de illuzióimnak ismét végük lett.

Néztünk, jártunk, mintha csak a pesti szerviták tempломában volnánk, mig végre kezdett fölfrisülni bennünk a képzelet, s már lelkesedni is tudtunk volna, mikor csak elénkbe áll egy vén templomszolga s ajánlkozik vezetőnek.

Tehát még itt sincs menekülés!

— Hisz itt a szemünk vezet, — mondám neki kétségbeesve. De ő, hogy megmutatja a titkos kincseket, azt felelte.

A titkos kincseket? No azokat még én sem lát-tam. Jó, hát legyen. Elfogadtam. S a vén szolga ve-zetett, s mutatott, de mindig olyat, a mi szemünk előtt volt. Egy óráig hurczolt így, s már ekkor kijöttem a türelemből, s követeltem a titkos kincseket.

— Azokat ma nem lehet látni, csak szerdán és pénteken.

Kifizettem a gazembert, s elhagytuk a templo-mot, de még erősebben föltettem magamban, hogy nem fogadok vezetőt, ha a Jézus palástját igéri is megmutatni, a mely tudomásom szerint különben is Trierben van.

A mint a templomból kiléptünk, új csapat czi-czerone rohant ránk. Juliskám könyörgött, hogy ne gorombáskodjam velük.

— Hát mit csináljak? Hisz ezek kikergetnek Velenczéből.

— Hát mondd azt, hogy nem értesz olaszul; hiába beszélnek.

Ez isteni gondolat. Így fogok tenni.

Azok kelepelték, lármáztak, csörögtek, a fülembe orditoztak, rángatták a ruhám szélét, lábaim elé vetették magukat, hogy tapossam el inkább, hogy sem szóra se méltassam.

— Nem tudok olaszul, magyar vagyok; s kezeimmel is illusztráltam.

— Ah! ön magyar? hisz akkor honfitársak vagyunk! Én is magyar vagyok, — vigyorgott elém egy cziczerone, és én sóbálványnya meredtem, Juliskám pedig fölkaczagott.

El voltam veszve! vége volt férfias élszántásomnak; szerettem volna csuvasz lenni inkább, mint magyar; elég, elég ebből ennyi. Több már ne jöjjön. Isten veled Venéczia. Gyerünk haza Juliskám: legjobb otthon.

Peták Berci pályafutása.

Azt hiszem, mindnyájan voltunk már úgy, hogy valakit ismeretlenül is megszerettünk az arcáért. Megszerettük, mielőtt megismertük volna, s ha véletlenül szóba álltunk vele, oly nyíltak, oly fesztelenek voltunk iránta, mintha ismertük volna egymás szive rejtekeit, mintha gyermekkorunk óta a legbensőbb viszony füzte volna egygyé érzelmeinket és érdekeinket. S ha az ilyen arcú ember, ki első látásra felkölté rokonszenvünk összes idegrezgését, az ismeretség első hevében valamit éppen kérne tőlünk, — vegyük, hogy egy szivart, vagy egy forintot, vagy mondjuk: ötven forintot, — ha tehetnök, szivesen odaadnók neki, s nem kérnénk tőle sem jótállót, sem hypothékát.

Egy szóval egy »jó arc« kapitális! Az igaz, hogy nem lehet berakni sem a takarékpénztárba, se nincs kurzusa a börzén, hanem azért mégis drága kincs, mely sokszor jól kamatoz.

Ilyen jó arcú fiú volt Peták Berci, igazi nevén »ifjabbik,« mert az apját is Peták Bercinek szólitották. Az apja mint ügyéd kezdte, mint ügyvesztő folytatta s mint ügyetlen ember végezte, azután rettenőn játszta a becsületest. Szerencsétlen ügyvédeknek mindig megvan az a kibuvó részük, hogy igazságtalan ügyet nem akartak megnyerni, igazságos ügy pedig nem került a kezük alá. Így aztán, mint a becsületesség mátyurjai, mint Lear király leányai, kik nem levén a legrútábbak, még némi becsben is állnak.

De nincs a világon olyan ügyetlen ember, a ki elég ügyes ne volna arra, hogy enni s inni tudjon. A mig idősb Peták Bercinek volt mit enni, inni, ő is ezzel vigasztalta magát; de mikor elköltötte minden néven nevezendő jussát, eladta minden ősi zálogos pörét, akkor jutott eszébe, hogy bár minden halandó okvetlenül élél addig, mig meg nem hal, mégis sok jó lélek tovább élélhetne, ha volna miből; még egyszer eszébe jutott neki múltja, ügyvédi praxisa, s eszébe jutott, hogy van egy fia, tizenkilenc éves, a ki segített neki elkölteni, a mije volt, de a ki bizonyosan nem fogja megszerezni azt, a mije nincs, mivel se nem taníttatta, se iskolába nem járatta, s megfontolva helyzetét, bölcsen belátta, hogy ily körülmények közt legokosabb dolog lesz neki szépen meghalnia, így legalább arra az egyre megtanítja neveletlen fiacskáját, hogy mikép haljon meg, ha a világ-

ban oly kevés kilátása lesz, mint neki van. S ekközben kapott is egy kis náthát, és — orvost hivatott. Jól kalkulált. Nem sokára hagymázba esett, s az orvos lemondott életéről.

— No fiú, itt az idő, hogy el kell válnunk! — szólt idősb Peták Berci az ifjú csemetéhez, azzal a jó humorral, a mivel az igazi magyar ember inni, ferblizni és utolsó kenetet fölvenni szokott. — Itt az ideje, hogy a magad emberségéből élj. Hanem valahogy prókátor ne legyen belőled, azt mondom!

E szavak után teljes nyugalommal meghalt, azt hívén, lerótta az életnek minden néven nevezendő tartozását s hagyott fiának olyan tanácsot, mely fölér egy örökséggel.

Arról szegény idősb Peták Bercinek sejtelve sem volt, hogy hagyott ő nevetlen fiacskájának csakugyan egy nagy örökséget, mely valóban emberséget szerezhethet neki, egy »jó arcot,« mert ha sejtelve lett volna róla, úgy tán nem hivatott volna orvost a náthagyógyításához s tán élt volna tovább, a mint elhetett volna is, ha lett volna neki valamivel több ügye és ügyessége.

Ifjabbik Peták Berci e nem álmodott örökséggel jutott kora árvaságra. Maga sem tudta, hogy mije van; csak azt tudta, hogy semmije sincs. Ha néha tükrébe nézdegélt, tetszett ugyan önmagának, de úgy hitte (és nem helytelenül), hogy nincs a világon versfaragó és nincs a világon olyan szőrü ember,

a ki a maga versét és a maga arcát ne tartaná legszebbnek, vagy legalább is szépnek e világon. Így ez öntetszése is csakhamar szomorúságra vált, mert kellemes arckifejezését oly nyersterméknek érzé, mely földolgozási eszközök hiányában értéktelen. Arról pedig, hogy egy kellemes ifjú arc mily viszonyban áll a hölgyvilághoz, olyan kis városban, mint a minőben ő lakott, és ily tapasztalatlan korban, nem volt alkalma elmélkednie. S miután a lutrián sem jött ki az a három szám, melyet utolsó pénzén betett; átlátta, hogy apja és az ő szülővárosában nem lehet megélnie; és a lemondás vakmerőségével, a halálmegvetés cynizmusával elhatározta, hogy Pestre teszi át főhadiszállását, bár abban első pillanatra maga is Tamás volt, hogy vajjon lesz-e neki szállása Pesten?

S mivel egy parányi tarisznyája sem volt, mit a hátára vehetett volna, hátára vette a világot. Különféle privát okok miatt megszökött szülővárosából és inkognitó vonult be Pestre — a mint mondtuk — a lemondás vakmerőségével és a halálmegvetés cynizmusával.

És itt, mielőtt életpályája elbeszélésébe fog-nánk, indokolásául a történeendőeknek, illő dolog lesz öt lefestenünk a maga egész valóságában.

Ifjabb Peták Berci (mert ő is hordani akarta az »ifjúságot« egész haláláig, mint ifjabbik Plinius) öt láb és öt hüvelyknyi magas volt. Termete arányos,

tagjainak megteltsége úgy aránylott tárczájához, mint az egyiptomi hét kövér tehén a hét sovány tehénhez, a miből ő József jövendölése nélkül is könnyen kitálhatta, miszerint az ő sovány tárczája is úgy fogja megemészteni az kövérségét, mint az egyiptomi hét sovány tehén megette a hét kövér tehenet. Haja szőke volt és természetből göndör, szeme kék, orra plasztikus, szája piros és kicsi, fülei szintén igen kicsik, s ezek mind oly nyílt, oly érző kifejezésbe olvadtak össze, hogy bár e kifejezésben semmi markirt »egyéni« nem volt, mégis a ki látta, úgy érezte, hogy soha el nem feledheti. Ez a tulajdonság ugyan nagy szerencsétlenség az adósság-csinálás szempontjából, de nagy szerencse volt Peták Berci életében, ki e szelid, lányos arckifejezéssel úgy hódított, mint akár-melyik bálkirályné az ábrándozó fiatal gyerekek közt. Lélektani oka e hódítási hatalomnak az lehetett, hogy mivel csak női szelidség, örökös mosoly és megtestesült szeretet ült ez arc kifejezésén, a világ — mely maga gögös és arrogáns, de éppen ezért ellensége a gögnek és arrogantiának, ha másban látja — vonzódott e kivételes arcához az ellentétek vonzereje alapján; s mivel Berci nyájas arca mindenkinek fölényt látszott biztosítani maga mellett, ez maga nagy ok volt arra, hogy sokan szeressék s mindezen kívül megvolt az a megfoghatatlan adománya, hogy akárki nézett rá, eszébe jutottak élete legboldogabb percei, s úgy tekinté Bercit, mint ez édes em-

lékek földidézőjét; sőt mindegyik azt vette észre, hogy a Berci arcza hasonlít ahhoz, kit vagy legjobban szeretett, vagy most szeret. Járása, magatartása, testhordozása, beszédmodora, mozdulatai mint összhangzásban álltak női szelidségével és szerénységével. Első pillanatra bizalmas nyílt volt mindenkivel, s első pillanatra bizalmat és nyíltságot nyert mindenkitől.

E tulajdonságok és sajátságok leírása után térjünk át mesés pályafutásának történetére, mely a mily rövid vala, épp oly változatos, s a mily szomorú, épp oly mulatságos.

Berci tehát bekukkant Pestre, mint Bolond Istók Debreczenbe.

A mint Pestre betoppant (éppen egy őszi este), elandalgott a váci-, kerepesi-, ország- és üllői-utak csillogó sorlámpáin. »Milyen szép az élet!« gondolá, s az életről egyszerre kezdett neki eszébe jutni mindaz, a minek a halálról kellett volna eszébe jutnia.

Meddő és unalmas volna kedélyállapotát festeni egy jó étvágyú fiatal embernek, ki éhes és pénze nincsen, ki fáradt és ágya nincs, ki tudna szeretni, és a kit szerethetne, olyan senki sincs. Ha véletlenül ismerte volna Byront, e pillanatban bizonyosan elszavalta volna belőle azt, hogy: »sziklán ülni egyedül, az még nem magány, hanem emberek közt járni és senkihez sem tartozni, az a magány, az az elhagyottság!« De Byron ismerete nélkül is efféléken törhette

a fejét, mert úgy belemélázott a pesti utcák sorlámpáiba, hogy maga körül elenyészett minden mozgás, zaj, élet; állt azt utca közepén, s nem tudta, hogy nem faluhelyen van, hol az ember bátran állhat az út közepén, a haza kullogó csorda néhány tagja legfölebb megnézi, nincs-e rajta valami vörös posztó? aztán ha nincs, kitér neki szépen.

— Hó! — hangzott ekkor egy felé vágató bérkocsis durván figyelmeztető hangja, de Berci bizony nem hallotta meg, és ha meg is hallotta, nem gondolta, hogy őt illeti ez a kitüntetés ennyi tisztességes városi ember közt. — »Hó! hó!« — hangzott kétségbeesetten s mindig közeledve a bérkocsis hangja. Berci akkor is azon töprenkedett, hogy milyen furcsa dolog az a gáz: a levegőből él; de már akkor a bérkocsi a hátán volt, vagy nem is a hátán, mert a rúd vállon találta, s oldalt lökte a sárba, a kocsis meg végig vágott rajta ostorával, látva, hogy egyéb baja nem történt az ijedtségnél.

Berci pedig, a mint szelid jő arczával az első ijedségből fölocsúdva, ámulva körülnézett, már kocsit sem látott, hanem látta magát körülveve egy csoport embertől; azok közt volt több vén asszony, kofa és csirkefogó, kik azon felebaráti gondoskodás ürügye alatt, ha nem történt-e valami baja? végigturkálták zsebeit, de szörnyen csalódtak, mert Berci annyira biztosítva volt ellenük, hogy jobban megővta a tolvajokat a lopástól, mint akármelyik fegyházi pó-

ráz. A vegyes khórus ekközben csapott oly pokoli lármát körülte, hogy nem tudta: élő-e, vagy halott, csak miután az érdekek kitombolták magukat s mindenki lerótnak vélte emberi tartozását, csöndesedlek le s oszoltak szét, otthagya a letiprottat tisztogatni egyetlen kabátját, egyetlen nadrágját és egyetlen kalapját.

Hja, úgy van az! Ha a jámbor falusi ember nagy városba jő és egy bérkocsi letiporja, még ő kér bocsánatot s ő hálálkodik, hogy életben maradt, holott könnyen meg is halhatott volna. Nagy városban, hol még a napszámos is olyan ruhában jár, mint falun a bocskoros nemes és a nyolcz telkes gazda, mit tegyen mást az olyan falusi ember, kinek sem pénze, sem ismeretsége nincs, mint hogy bámuljon és türjön?

De gondolná-e valaki, hogy Bercinek ilyen desperátus fővárosi beköszöntő után éppen egy bérkocsis-paripa alapította meg carriere-jét? Pedig úgy volt. A sors útai beláthatlanok.

A mint mereven állt, töprenkedve a »cogito ergo sum« fölött, egy harminc éves forma proletár rettentő kitanult képpel eléje állt és a szemébe nézett.

— Jó estét, cimbora! — szólt hozzá hetykén, úgy tette magát, mintha valami ismerősének nézné, s kevés vártatra (miután Berci alig merte kiejteni a

viszont-üdvözlétet) kaczagva fölkiáltott: »Bocsánat! Azt hittem, Kospallagi.«

De azért, mint a tévedés beismerése után szokás, még sem hagyta ott. Ebből látszott, hogy valami célja van vele.

— Láttam előbbi esetét, uram — folytatta udvariasan, s — abból gondoltam Kospallaginak. Neki van az a jó szokása, hogy föl szokta tartóztatni a koczikat, miután kegyetlen illuminált állapotban nem térhet ki előlük. De most jut eszembe, hogy éppen tegnapelőtt gázolta tönkre egy komfortébli; szegényt ma temették.

— Én Peták Berci vagyok, — felelte mind-ezekre Berci falusi szerénységgel, mire a mi proletár barátunk oly jóizü képet vágott, hogy Berci azonnal jónak látta utána tenni: — hanem egy petákom sincs.

No már erre aztán meg volt az ismeretség. A proletár, megtudva Berci élettörténetét, kiismerve jámborságát, rögtön ura lett a helyzetnek, és többször fönhangon ismételte: »Nem bánom, hogy megszólítottam.«

Néhány perc alatt meghivta szállására, és meghivta vacsorára. Természetesen, vacsorálni mentek először.

Valahol a Ferenczváros labirintusának ama részén, hol a minotaurusok laknak, bevonszolta egy

rozzant viskóba, hol kegyetlen kutyaugatás fogadta őket.

— Én vagyok! — rivalt kevélyen a proletár, és erre a kutyaák rögtön meghunyaszkodtak, mi azt sejteté, hogy a proletár már régebb idő óta járója e háznak.

Benyitottak egy szobába, ott az asztal közepén füstölögtek a tálak; Berci túlboldognak érezte magát. De belépésük első percében eléjük rivalt egy rekedt hang:

— No itt van domine? Hát fog-e már fizetni valaha?

Ez a rekedt hang a kosztos asszonyé volt.

Azok, a kik az asztal körül ettek, e szóra: »fizetni,« megdöbbenve tekintettek föl, s egy perczig nem mertek enni; de látva a megtámadott proletár nyugodt, mosolygó arcát, visszatért bátorsággal folytatták az evést.

A bős kosztos asszony pedig nem várva feleletet, tovább üvölté:

— Megvert engem az isten ezekkel a jó madarakkal. Ide járnak enni-inni, és soha sem fizet egy sem. A szegény embert az ág is húzza. De nem adok többet hitelbe egy falatot sem; a ki leül, előre fizessen.

Bercinek a hideg izzadtság gyöngyözött arcán, de a proletár megragadta karját, s előre toltta.

— No mámi, nem megmondtam, hogy várom

az öcsémet? Engem az apám kitagadott (»Jól tette!« — vágott bele a kosztos asszony), de ezt a fiút szereti és annyi pénzt ad neki, a mennyi kell. Ő majd kifizeti tartozásomat, többet is ad ugy-e, Berci? De most adjon ám enni, mámi, mert éhesek vagyunk, mint a farkasok.

Képzeltetni Berci zavarát. De azt nem merte mondani, hogy: »nem úgy van,« mert sejté, hogy e fölfedezés által elesnék az evéstől. S végre is a proletár több oldaldöféseinek és hunyorgatásainak argumentizálására elhatározta magát, hogy először enni fog, s azután nem bánja, ha kidobják vagy becsukják is. Tele gyomorral minden bajt könnyen visel az ember.

A dühös kosztos-asszony pedig hallva e szavakat, Bercire tekintett, s »jó arcának« benyomása alatt szemláthatólag olvasztá föl arczán a harag redőit.

— Hiszek magának, mert ennek az úrnak olyan jó arca van, hogy jól esik ránézni. Eszembe jut róla az én kedves Gazsi fiam, a ki elesett Königrätznél. Hej! ha a jó lélek élne, — folytatta elérzékenyülve, — nem kéne most nekem magukkal egy pár petákért pörlekednem. (Berciben a »peták« szôra töltámadt a lelkiismeret, de éhsége gyorsan elnyomta azt.)

— Jöjjenek, üljenek le hát, és egyenek!

És ők ettek. Borzasztóan ettek. A megszolidult

kosztos asszonynak röpült a szeme örömében, látva Berci molochusi étvágyát.

— Így evett az én fiam is! — szólt, és sirt. Meghívta aztán Bercit reggelire, ebédre, vacsorára; »mert olyan jó arcza van, meg aztán mintha a fiamat látnám!« «Hiszek magának! — ismételte sokszor. Magának tudnék hitelezni egy esztenedig is, mert olyan jó arcza van. Meg aztán mintha csak a fiamat látnám.»

Berci ígérte, hogy eljő minél többször, és megtörülte a száját.

Mikor az utczára kiértek, a proletár a győzelem kevélységével állt eléje:

— Így kell »jóllakni« Pesten, öcsém! Most jere, tanúld meg, mint kell jól »lakni!« — s azzal lakására vitte.

A mint az ajtón beléptek, a bős kvártélyos asszony alteregója állt előttük.

Ez valamivel világlátottabb dáma volt és a nyelve jobban pattogott, mint annak, de beszédje tartalma — az alaptárgy eltérésével — ugyanaz volt. »Fizetni, és fizetni!« ez volt a refrain.

A proletár itt is ugyanazt a fegyvert használta, és épp oly sikerrel. A kvártélyos asszony egy pillanat alatt belebolondult a Berci »jó arczába,« neki is eszébe jutott róla a leánya, a ki gyermekágyban halt meg, nem tudván elviselni a szégyent, hogy gyermekének nincsen apja. És ő is sirt. Bercit a te-

nyerén hordta, maga vitt be neki ágyat és maga vetette meg.

Bercinek azon az éjen rózsás álmai voltak. Reggel korán azonban durva kocogás verte szét e rózsás álmok andalító seregét.

A mint Berci szemeit öntudatra nyitá, a proletár már talpon volt.

— E kocogás nekem szól — szól, és kinyitotta az ajtót. Roth Sámuel lépett be azon, föltett kalappal, főnhéjazva. Bercinek volt annyi emberismerete, hogy azonnal fölismerte benne a hitelezőt. (Szegény idősb Petáknak szintén sok baja volt a vége felé ezekkel).

Roth Sámuel uzsorás úr e merész belépésére ő is kiugrott az ágyból, és vett magára »valamit.« (Ruhája oly foltos és kopott volt, hogy inkább is lehetett nevezni »valaminek«, mint ruhának). A proletár pedig bemutatta őt nem mint öccsét, hanem mint egy gazdag örököst, kinek ősi zálogos pörei vannak.

Persze, hogy ezt a proletárnak pénzért sem hitte volna el a zsidó, de a mint Berci ránézett, azt érezte, hogy hiszi, akarhatja ellenére.

Az a »jó arcz« úgy hatott rá, hogy rögtön levette a kalapját s elmondta, miszerint van neki egy fia, a ki Amerikába ment, honnét bizonyosan mint millionär fog visszatérni.

A proletár pedig rádörögte, hogy: »bizonyo-

san!«, s a dolgból az sült ki, hogy a zsidó nem csak hogy pénzt nem kapott a tizenötödik fizetéstelen prolongáció után, hanem Berci jótállására százkilenczvenkilencz percentre új száz forintot adott. Váltig mondta ugyan, hogy: »soha sem fogom én megkapni a pénzem!«, de eszébe jutott a fia, a ki mint millionárius fog visszatérni, és mégis odaadta.

A proletár adott belőle Bercinek ötven forintot, a többivel ily szavak után: »Lásd pajtás, így kell becsületes úton pénzhez jutni Pesten,« elment, úgy elment, hogy Berci soha sem látta többé. Hátrahagyta a kosztos asszonyt, a kvártélyos asszonyt és az uzsorást további használatra.

S ez időtől kezdve Bercit üldözte a szerencse. Hónapokig lakott a kvártélyos asszonynál, hónapokig evett és ivott a kosztos asszonynál, hónapokig fogadta Roth Sámuel tisztelgéseit, és ezt mind ingyen!

Mert akármint haragudtak rá mind a hárman, ha nem látták, akármint esküdöztek, hogy nem hitelenek neki tovább, mégis mikor szembe álltak vele, egyiknek eszébe jutott Gazsi fia, másiknak a leánya, harmadiknak ismét a fia, s elég az hozzá, mindig jobban szerették, hogy szivességet tehetnek neki, sőt saját magukra haragudtak azért, hogy Bercire haragudni mertek, s még hébe-hóba bocsánatot is kértek tőle ezért.

Sőt még a kvártélyos asszony szabónak, a kosz-

tos asszony suszternek, Roth Sámuel az uzsorás különféle egyéb solid embernyúzóknak ajánlották. És a vad szabónak, a zord suszternek s a különféle szolid embernyúzóknak mind ellágyult hajthatlan természetük Berci látására, mindegyiknek eszébe jutott valami különös, s még jobban dolgoztak neki hitelbe (és sejtelmük szerint remény nélkül) mint másnak, a ki rögtön »báres Geld«-ben fizet. (Az uzsorások pedig azzal vigasztalták magukat, hogy a mit nála vesztenek, kinyerik azt máson).

A gondos ápolás, jólét, vigság, gondtalanság, az ember külsejét a lélek derültségeivel szinezi, s kell-e mondanunk, hogy ez Berci jó arcának még inkább előnyére vált? Van-e vonzóbb, mint egy mosolygó melancholia?

Berci azon a létrán kezdett fölebb hatolni, melynek Brutus szerint »alázat az első lépcsője.« Miután a megszelidült mesteremberek kényszer-jóságából úrilag látta magát a tükör előtt, frakkban, lakk-cipőkben, újdivatú kráglikkal és nyakkendővel, külsejéhez illő társaságokba vágyott, s erre főhidul a váltócsinálást használta, melyet példátlan szerencsével folytatótt. Így került »firtlik« társaságába, kikkel »per tu« lett; megismerkedett minden fajtájú egyéniségekkel, megfordult a társadalom közép- és felső rétegeiben, és kell-e mondanunk, hogy »jó arcával« mindenütt a legnagyobb furorét és sensatiót okozta? Boldog volt mindenki, a ki vele karonfogva a váci-utcán végigsé-

tálhatott, mert az általános bámulásnak néhány sugára rá is esett akkor. Mindenki talált benne valami ritkaságot. Az iparlovagok nem győzték csodálni állatszelidítő hatalmát, a lavateristák született genienek, reformátornak tartottak őt, a blazirtak önmagukat bámulták, hogy ez arczhoz vonzódni tudtak, és így tovább. Az asszonyok a mint Berci arcának ellenállhatatlanságáról regélni hallottak, esküdtek égre földre, hogy őket hidegen fogja hagyni; persze, mindez csak ürügy volt arra, hogy Bercivel próbát tehesse nek, hol azon esetben is, ha fogadásukat elvesztve, meghódoltak Bercinek, mégis ők maradtak a nyertesek. Hirhedt szerencséjébe ekkor szokás szerint belekapaszzkodtak a malheurös emberek, a magasan szárnyaló sasnak szárnya alá bujtak a pechvogelek. És jöttek kereskedők, kiknek boltjait csak a koldusok látogatták, s arra kérték: engedné meg arczképét czéggjük gyanánt kiakasztani. E naptól kezdve boltjaik vevőkkel voltak tele.

Jöttek szerencsétlen füzfapoéták, kiknek verseit megugatta a kutya, mert tele voltak holdvilággal; ezek eladták neki gyártmányaikat s arra kérték, hogy adassa ki a maga neve alatt — arcképével. Berci eladta ezeket a verseket könyvárusoknak nagy áron, s azok még nagyobb nyereséget csináltak vele. A versek viharos tetszésre találtak; Berci személyesen vivén el a kritikusoknak, azok nem voltak képesek leróntani. Berci mint költő, országos hírvé kezdett

lenni; a vad poéták pedig bánattól emésztve, elsorvadtak. Jöttek aztán bukott financierek, kiket nemzetgazdasági principiumaik az adósok börtönöbe juttattak, ezek is ilymódon adták el neki munkáikat, miket Berci neve alatt kiadván, ezáltal kapacitásnak kiáltatott ki. Ha nem is helyeselték minden eszméjét, nagy tehetséget és merészséget láttak bennük, és írójukat respektálták. Az akkor lábrakapott biztosító társulatok, bankok, részvény-egyletek tökéletes versenyt formáltak személye körül, mindegyik főágensnek, direktóriumí tanácsosnak, s tudja a patvar, még minek akarva megnyerni őt. Mindezek közt azonban legszerencsésebb volt a hindostan-terézvárosi vasúti részvénytársulat, mert végre is az nyerte meg őt. És ez a vállalat, melyre eddig senki sem hederített, a Berci ágenskedése folytán egy félév alatt oly mód nélküli virágzásnak indult, hogy akkortájt már csak a keleti kérdés békés megoldását várták, hogy rögtön építésébe fogjanak.

Bercinek most már morális kötelessége volt legalább is könyveket vásárolni, és egyre-másra fölvágni azokat. Meg is tette, s a kik látogatni mentek hozzá, látván őt iróasztala előtt, megilletődve álltak meg a küszöbön. Bekövetkeztén az alkotmányos élet, ő benne találták meg a leghatalmasabb kortest. A hova ő ment, ott megszűnt a pártdüh, és kitört az egyetértés. Hire, s ebbeli érdemei fölhatoltak a kormány fülébe, s jutalmul egy szép reggel, habárnem is folyamodott,

kinevezték titkárnak (s bocsánatot kértek tőle, hogy csak titkárnak nevezik ki) s elrendelték olyan osztályba, hol volt egy negyven éves fogalmazó és egy negyvenöt éves segédfogalmazó, ki a negyven éves fogalmazónak engesztelhetetlen ellensége volt, mert »Protectionskind«-nek tartotta őt.

Berci teljes önbizalommal és nyugodt lelkiismerettel foglalta el új állomását, pedig kineveztetésére és belépésére rettentő volt a fölháborodás és a fogaknak csikorgatása. A burokraták káromkodtak szidták a sorsot, saját pofájukat és a minisztert, és esküdöztek, hogy egy olyan léhütővel, ki az arcán hordja minden tudományát s nem a fejében, nem szolgálnak az istennek sem. Szóval strike-olni készültek. Ennek elejét veendő, a miniszter egy kétségbeesett levelet irt Bercinek, melyben előadja neki a helyzetet. Berci elmosolyogta rá magát, és tükrébe nézett. Aztán sorra látogatta a burokrata hadat, az államtitkártól az iktatóig, és a strike-düh megsemmisült. A lázongók érezték, hogy meg vannak győzve, de érezve, hogy a lázongásra mégis van okuk, bosszújokat, melyet Bercin ki nem tölthettek, kiöntötték alattasaikon. És soha sem történt abban a minisztériumban annyi szidás, gorombaság, fegyelmi vizsgálat, ideiglenes fizetési beszüntetés, mint abban az időben.

És Berci elfoglalta hivatalát, meg lévén győződve, hogy az akták rideg szigora is föl fog olvadni

jó arcának hatása alatt, s maguk fogják megmagyarázni neki elintézésük módját. Hanem ebben csalódott, s ez volt életében az első kellemetlen csalódás. A fogalmazó és segédfogalmazó vad dühvel kontrollirozták munkásságát. Ő pedig első nap kapott elintézésre egy oly bonyolódott aktát, mely még a vizözön előtti pecsovics-rendszerben kezdődött, s melynek ante-aktái egy asztalt árvizbe temettek.

Berci meglátva ezt, kétségbeesett, s e kétségbeesésében megvillant fejében az a gondolat, hogy jó volna ezt mással földolgoztatni. Hisz neki semmi sem lehetetlen. S e tervéhez hozzákezdve, az első nap mindjárt főfájást kapott, másnap sürgős, életbevágó dolga akadt, harmadnap arcának összes kedvességével fölkérte a fogalmazót és segédfogalmazót, hogy intézzék el azt a darabot helyette. Azok a gyöngéd, kérő hangra, angyali szelid tekintetre ellágyultak és nekifeküdtek mindketten az akta elintézésének, elhanyagolva a saját dolgaikat. Berci egy hétig föl sem ment a hivatalba. Mikor aztán egy hét múlva fölment, az akta el volt intézve. Őt várta a dicséret, a fogalmazót és a segédfogalmazót pedig keményen leszidták hanyagságukért s rámutattak Bercire, hogy róla vegyenek példát.

Ez időben volt szerencséjének non plus ultráján. Annyira szerencsés volt, hogy maga is megdöb-bent tőle. Gondolkozóba esett, ha vajjon állandó maradhat-e az? Eszébe jutott neki a nagy Napoleon,

ki szintén nem tartott lehetetlennek semmit, s mégis nyomorultúl vészett el; és ilyen gondolatok után mindig föltámadt benne a vágy, jót tenni azokkal, kik vele jót tettek, és kifizetni adósságait, melyek — pazar életmódot folytatván — bő mennyiségben terheltek nem annyira vállait, mint inkább arczát.

Elkövetkezett a farsang. Természetesen, neki nem volt szabad hiányzania. »Vortänzer« volt, rendező és bálványa a szépnemnek, kik között azonban senki sem volt képes annyira meghódítani őt, hogy egy hétnél tovább szerette volna. Mert hiába, a szerencse anyaméhe a könnyelműségnek.

Hanem egy bálban — melybe különös előérzettel ment — meglátott egy nőt, kit mikor meglátott, villámsujtottan állt, s önkénytelenül végigfutott lelkében Heine »I-ső Károly« című költeménye, melyben a király leendő gyilkosának bölcsőjét ringatja.

Oh! e nő fölülhalad minden képzelhető. Szépsége hideg és bűvös, mint a kigyó tekintete. Mindenki csak körüle rajong. Berci lélekszakadva kérdezősködik e tüneményről mindenkitől, s megtudja hogy e nő özvegy, dúsgazdag és külföldről, hol a gyászévet eltöltötte, most tért vissza.

Minden körülmény reményt öntött bele, mert szerette e nőt első látásra, mint Romeo egykor Juliát, s mert szándéka is volt gazdagon házasodni, lé-

vén az a mai munkát nem kedvelő fiatalság között divat.

Mi természetesebb tehát, hogy bemutattatta magát e hölgynek, kit Adélnak hívtak, s ki hiréből ismerte Bercit, s azzal hozta a bemutatáskor zavarba, hogy ő mondta Bercinek az első bókot.

Mikor Bercit meglátták Adéllal táncolni s aztán egész bál alatt együtt társalogni, még a csillárok is megsárgultak az irigységtől, s általános volt a hit, hogy Berci és Adél egymásnak vannak teremtvé.

Mondanunk sem kell, hogy lett elég jövedölcs.

A bál folyt, a zene szólt, és Berci Adéllal csakugyan szerelemről szólt. Bevalotta neki, hogy még soha sem szeretett igazán, s most igazán szeret, és meghal, ha e szerelem viszonzatlanul marad.

Adél ügyesen siklott ki mindig e határozott kérdések alól, s mert Bercit igen érdekes embernek tartá s társaságát élvezetesnek találta, meghívta őt magához másnapra theára, mit Berci — kifejlődvén már akkor benne az önhittség annyi győzelem után, s mert a szerelem különben is szeret remélni — arra magyarázott, hogy holnap fogja Adél neki bevallani szerelmét.

Már e remény maga oly boldoggá tette, hogy ismerősei nem ismertek reá. Egész nap járt-kelt, mint a bolond, s összeölelt, összecsókolt mindenkit, a ki eléje akadt. Elmondta fünek-fának, hogy szeret,

s megkivánta mindenkitől, hogy a legjobbakat jövendölje neki. Milyen volt aztán az öltözködés! Az, a mint Shollogub »medvé«-je öltözködött, semmi sem volt ehhez. Nem volt megelégedve semmivel, mint a legepésőbb kritikus, szebb akart lenni a lehetónél, s oly lázas vágyódással érezte a hódítás szükségét, hogy annak netaláni nem-teljesültétől úgy vissza-döbbsent, hogy aztán még kevésbé volt megelégedve magával.

Végre megjelent Adélnál. A mint belépett, a fény, a pompa elkábitották. Azt érezte, mintha el akarna futni, de Adél szemei odabilincseltek. Oh! e szemek, ezek ma még inkább elbűvölték. Agyából kiröppent minden gondolat, képzelete álomszerűen hullámozott: önmagát látta a legkomikusabb alakokban, a legfélszegebb mozdulatokkal, s hogy, hogy nem, egyszer csak azon vette magát észre, hogy bálványja előtt térdel és a szerelemből imádkozik.

Adél kaczérkodott vele, de megvallotta neki, hogy bár igen kellemes embernek, sőt érdekesnek is találja, szeretni nem tudja.

— Oh! ez nem elég! Magyarázza meg nekem, indokolja, miért nem szeret? — sohajtá Berci önkívületben.

— Hát lehet a szerelmet megmagyarázni? — felelt Adél. — De hogy mégis mondjak némi indokolást, azt hiszem, azért nem szerethetem, mert nincs arczában semmi férfias. Olyan lágy, nőiesen szelid,

hogy rokonszenvetem igen, de szerelmemet felköltetni nem képes. Hanem theázzunk tovább, és beszéljünk másról.

Másról? . . . Könnyü ezt kimondani, de mikor valakinek nincs más gondolata, mint szerelme és boldogtalansága, hogyan beszélhessen az akkor másról?

Berci, miután egy hosszú órát végigsóhajtozott s kétszer-háromszor földütötte theáját, eltávozott. És e pillanattól kezdve úgy gyűlölte »jó arczát,« melynek minden szerencsáját, de minden szerencsétlenségét is köszönte.

Nem volt képes tükrébe nézni, mert olyankor mindig kedve jött arczúl csapni önmagát, és gyűlölte szerencsáját, melyet arca szerzett, utálta az embereket, a kik arcza miatt szerették.

Egész napokon át azon törté fejt, mint lehetne arczából imposant, ferfiás arczot faragni? Végig olvasta minden nap minden lap hirdetéseit, hogy nincs-e valami csodaszer erre a célra, és nem találva ilyet, átkozta a világ hátramaradottságát. Az emberek pedig e perctől fogva még inkább szerették, mert arczának fájdalmasan szelid kifejezése most már szálmukat is szeretetükhöz csatolta. Az emberek pedig bizonyos mértékben mindig szeretik azt, a kin száznakoznak. Berci azt is gondolta, hogy talán egy kardvágás arcán megtenné a maga hatását, s meg is prókált belöketni mindenkibe, hogy párbajra provo-

kálja, de sikertelenül. Nem akadt ember, a kít úgy megsérthetett volna, hogy megharagudott volna rá. Neki mindent megengedtek. Ekkor arra gondolt, hát ha önmaga »férfiasitaná« meg arczát. Vett egy borotvát és számitgatta, hogy hol állna legjobban egy vágás: arczán-e, vagy homlokán? S mikor határozatra jutott, tükre elé állt, de hiába, nem volt ereje a borotva élet arczán megpróbálni. Kétségbeesése hárt nem ismert. Adélt szerette az örülésig. Úzte minden nyomát, ablaka alatt ácsorgott, mint Ritter Toggenburg; de Adél nem tudta szeretni őt, s nem is adhatott reményt neki arra, hogy valaha szeretnetni fogja.

— Jó, hát ha enyém nem lehetsz, ne légy a másé sem! — kiáltott föl egy lázas perczében, s attól kezdve cerberusként őrizte Adélt másnak a tekintetétől is. Terhére kezdett lenni; Adél kijelentette ezt, de ő nem bánta. A szerelmeseknek és a költőknek minden szabad. Ez volt principiuma.

Egy napon ismét Adélhoz rohan, de az ajtó előtt valaki föltartóztatja.

— Micsoda vakmerőség ez?

Az illetőnek pofaszakála és jéghideg nyugalma volt. Angolnak látszott.

— Ki ön? — rivalt rá Berci.

— John Bull! — felelte az borzasztó phlegmával.

— Mit akar?

— Önt be nem eresztenei.

— Ki bizta meg erre?

— Senki!

— Hát hogy merészkedik?

— Csak így, ni! — s ezzel ellődította Bercit,

— De én szeretem Adélt! — ordított az ellődített.

— Én is! És esküm köt, hogy míg engemet nem szeret, ne bocsássak hozzá be senkit, vagy csak testemen át.

— Én is erre esküdtem! — hörögte Berci.

— Én már Angliában megesküdtem erre, azóta mindig folytatom. Most egyideig pauzáltam, mert Hamburgban kisiklott kezeim közül. De föltaláltam s most kétszeres buzgalommal állok itt. Érti? — mormogott az angol.

— Hát lássuk, ki erősebb? — harsogta Berci a düh és féltékenység önkivületében, és az angolra rohant. Az jéghideg nyugalommal galléron csipte s úgy ellökte, hogy alig tudta fölszedni magát. Ez meggyőzte, hogy egy második támadás épp ilyen sikertelen volna, csak azt kiabálta: »Duellálni fogunk!«, és azzal elrohant.

Egy óra múlva párbajra hívta ki John Bullt. Segédei voltak: Frici és Stefi, firtlik. Ezek ott a küszöb előtt állva találták az angolt, ki éppen akkor lökte le a lépcsőkön a házmestert, kinek föltünvén ácsorgása, ki akarta őt a házból utasítani. Kihívták.

John elfogadta s kijelentette, hogy kész vivni kardra pisztolyra, ágyúra, mitrailleuse-re, a hogy tetszik.

A kardot választották. Ezt kötötte ki Berci, kinek éktelen dühén keresztülsugárzott az a remény, hogy hát ha most egy kardvágással »megférriasítják« arczát, s így éppen vetélytársa által jutna ideálja birtokába.

Ez a remény gátolta abban, hogy noha fogalma sem volt a kardvivásról, gyakorolja magát. A párbaj előtt ugyan Frici nyomott a kezébe egy fringiát s tanitgatta mestervágásaira, melyek Bercinek famozusan sikerültek, s általánossá tette a hitet, hogy az angol meg van ölve, de azért a párbaj mégis szerencsétlenül ütött ki.

Az angol rettentő phlegmával állást foglalt és várta Berci támadását. Berci mozgásba jött, mint a halál kaszája, de az angolhoz nem férhetett. Nem sokára úgy kifáradt, hogy alig emelhetette karját. Ezt várta John. Egy pillanat alatt úgy végigvágta Berci »jó arczát,« hogy homlokától az ajkáig Niagaraként ömlött a vér. Ő maga összerogyott, elájult.

No Berci, itt a szerencse vége! A talizmán elveszett, a »jó arcz« tönkre van téve.

Kit fogsz most már elbűvölni, kinek fogod legszebb emlékeit fölidézni? ki fog most már hitelezni neked?

Mit bánta ő? Hat hétig őrizte az ágyat. Ez idő alatt hitelezői mindig nagyobb tömegben kezdtek

megjelenni ajtaja előtt. Váltói lejártak, bepörölték, fizetéseit mindenütt lefoglalták. Ő az ágyban hallgatta a hitelezők vészterhes mormolását, kik odakünn egymást tüzelték, egymást ingerelték ellene. De mit bánta mindezt ő? Hisz ő gyűlölte szerencsését, melyet »jó arcának« köszönhetett, és boldog volt, hogy most »jó arcza« elváltozott. Ne szeresse őt senki a világon, csak Adél. Ő pedig most így »megférflasított« arcczal bizonyosan szeretni fogja.

Alig várta, hogy ágyából fölkelhessen és tükrebe tekinthessen. Éppen azon tükördarabba nézett, mely abból a tükörből maradt meg, melyet azért tört össze, mert arcát szelidnek, nőiesnek mutatta. No most már nem lehetett panasza ellene, mert arcza úgy elváltozott, hogy az első pillanatban maga sem ismerte meg.

A vágás tönkre tette, elcsúfította arcának szelid kifejezését. Letörülte róla a szerénység és az alázat vonzerejét. Oly vad, oly torzkép lett belőle, mint akármelyik középkori normand lovagé lehetett. A sebforradás örökösen haragossá redőzte homlokát, levonta szemöldjeit és oly kifejezést öntött bele, mintha kételkednék mindenkiben, gyűlölné mindenkit, sőt egy kis gög is sugárzott belőle. Egy szóval a »jó arcznak,« melynek minden szerencsését köszönhette, vége lett. De mit a bánta ő, ha ennek árán Adél az övé lehet!

A mint szobájából először kilépett, hogy Adél-

hoz menjen, ajtaja előtt egy sereg hitelezőbe ütközött. Azok az első látásra nem akarták elhinni, hogy ő Peták Berci, s később, mikor nagynehezen fölismerték, rárohantak olyféle kifakadásokkal, hogy meg akarja őket csalni, más arcba bújt.

És nem volt több könnyörület. Berci alig tudott kiszabadulni körmeik közül, hogy Adélhoz mehessen.

Végre ott volt. Bámulva vette észre, hogy John Bull nem áll már a küszöbön. Belépett. Adél kérdőleg tekintett rá, s ez Berciben megfagyasztá a vért; mert ő arra számított, hogy belépésére Adél sirva fog nyakába borúlni s így kiáltani föl: »Most már szeretlek, most már nőd leszek!«

Ez a csalódás balsejtelmekkel tölté el keblét.

— Hát nem ismer? — kérdé bús szemrehányással.

— Nem, valóban nem!

— Én vagyok Peták Berci. Még most sem ismer?

Valóban Adél még akkor sem ismerte s alig tudta meggyőzni őt, hogy csakugyan az, a kinek magát mondja.

— Eldobtam minden szerencsémét, mely arczomon ült, azért, mert neked nem tetszet. Most itt állok más arczczal, most szeretned kell, nőmmé kell lenned! — szólt Berci Adélhoz. De hatástalanúl.

Adél azt felelte, hogy bocsánatot kért tőle, meg

is siratta szerencsétlenségeért, barátságát is ajánlotta, de kijelentette, hogy most már még kevésbé tudja szeretni, mert most már »csúnya az arcza« a szó legszorosabb értelmében. S különben is már nem szabad. Egy ifjúval ismerkedett meg azalatt, ki megmenté őt szentelen angoljától, s azt emberül összevagdalta; annak igérte kezét. Ez bevégzett tény. S így Bercinek az ő keze csak barátságos kéznyújtásra szabad, kézfogóra a másé.

Berci fülébe megharsant a végitélet trombitája! Elvesztette a waterlooi csatát. E beszéd alatt éppen egy tükör állt vele szemben, melyben arczat, mint Adél szavainak meggyőzhetlen bizonyosságát szemlelhette. E pillanatban belépett egy ifjú, erőteljts, szabályos szép arczczal, kit Adél mint vőlegényét mutatott be. Berci ez ifjú mellett látta még csak igazán arczának szomorú állapotát, s érezte, hogy Adélnek még csak szemrehányást sem tehet ezért.

És e pillanattól kezdve Peták Berci carriere-je rémes gyorsasággal tette meg azt az utat lefelé, melyet eddig fölfelé tett.

A mint zúgó fejjel, kábult lélekkel, saját ösztöneinek vezérletére bizva magát, elment először is a terézváros-hindostani vasuti társaság hivatalába, ott azonnal belátták, hogy ilyen arczczal agenskedni nem lehet, s abban a pillanatban fölmondtak neki s »abfertigolták. Berci csak azzal vigasztalhatta magát e részben, hogy nem sokára az egész társulat is utána

bukott. Hasonlóképp vigasztalhatta magát szerelme ügyében azzal, hogy ha Adél az övé nem lehet, legalább az angolé sem lesz.

Sovány vigasztalás, de jobb mint semmi.

Fölment aztán a minisztériumba, hol már nem jó szemmel néztek rá azért, mert hivatalából oly hosszú ideig elmaradt, és hogy egész fizetését esztendőkre lefoglalták, és hiába járta sorra a hivatalnokokat, azzal az arczczal nem tudott már megengesztelni senkit. A régebben visszafojtott gyűlölet most új erővel tört ki ellene. A negyven éves fogalmazó és negyvenöt éves segédfogalmazó visszanyerték vele szemközt gorombaságaik fölényét. Most még nagyobb dühvel kontrollirozták munkásságát, és ha Berci tanácsokért folyamodott, durván utasították vissza: »Hisz azért titkár, hogy jobban tudja, mint mi!« dörmögték gúnyos gyűlölettel. És kapván Berci állásához illő nehéz ügydarabokat, s nem lévén jártas az elintézésben, és nem kapván tanácsot soha senkitől, természetes, hogy soha egy darabot sem tudott elintézni. Ennek hire ment, mindenki erről beszélt: hogy lehet túrni egy ilyen embert? Főnöke eleintén orrolt rá, végre kitört, és kitört vele az egész dühödt bureaukrata had, elannyira, hogy a miniszter kénytelen volt fölszólítani őt, hogy hagyja el a minisztériumot.

Igy szakadt el végső reményhorgonya is. Kenyér nélkül maradt. A mi pénzecskéje a több rend-

beli abfertigolásokból maradt, lassacskán elfogyott. Értékes holmijei elpárologtak. Ruhája szakadozni kezdett. Hitele sehol sem volt, utóbb már az előkelő vendéglőkben is gyanús szemekkel nézték, s egyszer megtették vele azt a botrányt, hogy előre kifizették vele azt, a mit rendelt.

Ezen szomorúságában a versírásra adta magát. Irt elégiákat egy nagy csomót, megpróbálta eladni annak a könyvárusnak, ki régen a vad poéták verseit jó áron vette meg tőle. Most visszautasította. Az ujságok kezdték gúnyolni, mert sokkal jelentékenyebb ember volt már, hogysem észrevétlenül zülhetett volna el. Az természetes, hogy ilyen helyzetében firtli barátai is rendre elhagyták, s nem ismerték meg az utcán. Egyszer csak azon vette magát észre, hegy ott van, a hol a mádi zsidó. Oda jutott, a honnan elindult.

Oh! most már belátta, hogy mégis kár volt gyűlölni szerencsését, kár volt elvesztegetni jó arczát. Hanem azért Adélra még sem haragudott. Még mindig szerette őt. S van-e kómikusabb vagy tragikusabb, mint ilyen állapotban szerelmesnek lenni?

A szerencsétlenségben ismét rászorúl az ember azokra, kiket szerencséjében elfeledett.

Igy szorult rá Berci, mikor már enni sem kapott, a régi jó kosztos asszonyra, a ki Pesten először megvendégelte. Elment hozzá. Talán ez könyörület lesz iránta.

De itt is csalódott, mert a mint a kosztos asszony meglátta új kiadásában, eszébe jutott, hogy a fia elesett Königgrätznél, míg annyi más ripók élve maradt; és átokra fakadt a sors, az istenség ellen hogy neki így kell nyomorognia gyámol nélkül. És utálta Bercit, ki neki mindezt eszébe juttatta, s most már pénzért sem adott volna neki sem enni, sem inni.

Mikor aztán a szállásáról is kitették, nem tudva fizetni hónapok óta, eszébe jutott neki a régi jó kvartélyos asszony. Ez tán nem lesz ennyire kegyetlen. Fölkereste. De itt is csalódott, mert a mint a kvartélyos asszony meglátta őt, eszébe jutott, hogy leányát egy férfi tette szerencsétlenné, az juttatta a sírba, az rabolta meg őt támaszától, és átokra fakadt a férfiak ellen, kijelentvén Bercinek, hogy férfiaknak pénzért sincs kiadó lakása. Szobát csakis nőnek fog kiadni.

És ekkor eszébe jutott Bercinek Roth Sámuel, szerencséjének első megalapítója. Hát ha ő megkönnyörül rajta! De itt még jobban csalódott, mert a mint Roth Sámuel meglátta őt, eszébe jutott neki, hogy hátha azóta a fia meghalt Amerikában? és erre bőszt lett, mint egy vadállat. Berci jónak látta megugrani tőle.

Ezzel a sors tudtára adta Bercinek, hogy a szerencse kapuján nincs többé miért kopogtatnia. Nem maradt egyéb hátra, mint az öngyilkosság! Berci ez eszme karjaiba veté magát, és egész napokon át azon

törte fejét, mi módon végezze ki magát? Legjobbnek találta orvos által öletni még magát, mint az apja tette, de félt, hogy nála minden kontár remekelne. Ily »memento mori« gondolatok közt olvasgatta ismét a lapok hirdetesi rovatát, keresve azokban egy új találmányát a meghalás mesterségének, mikor egyszerre csak szemébe ötlük egy hirdetés.

»Kivántatik nevelőnö-szerző intézetbe egy jegyzőkönyv-vezető, kinek nem szükséges más kvalifikációjának lenni, mint hogy írni s olvasni jól tudjon és hogy rút ember legyen. Lévén a csinos férfiak veszedelmesek.«

— Megvan! — kiáltott föl lelkesedve. — Ez a legdicsőbb balálnem! Itt élve eltemeti magát az ember! — És pályázott. A mint meglátták, rögtön megfogadták és a hivatalba helyezték. Így él mai napig is. Irja a jelentkező nevelőnök neveit, írja a megrendelők neveit. Nagy tisztességben él, mert tökéletesen »Feuersicher«. Hanem azért titokban mégis ábrándozik Adélért, és összehasonlításokat tesz múltja és jelene közt. S koronkint föl-fölkiált:

— Milyen bolond az élet!

Liszt Ferencznél Weimarban.

Mikor Liszt tavasszal eltávozott Pestről, azt mondta barátainak: Weimarba megy pihenni. E sorok írójának volt alkalma Lisztet pihenő Tuskulumában meglátogatni, s szerzett tapasztalataiból jogosan következtetheti, hogy ha majd ősszel el fogja hagyni Weimart, azt fogja odavaló tisztelőinek mondani, hogy: megy haza nyugodni.

Mert Lisztnek zaklatottsága itthon valóságos nyugalom az ő weimari pihenéséhez képest. Miska, a mester hú magyar inása, a ki urával pihen, rendszeren betegen kerül vissza Pestre. Liszt, a 62 éves ifju csak ki van fáradva, mert rajta földi bajok ki nem fognak. Az ő csodálatos szívósságát, és munkabírását legnagyobbbrészt a pedanteriáig mérsékletes anyagi élete magyarázhatja meg. Nem véve ki ebből a kognak nagymérvü fogyasztását sem, melylyel ő már ugyan, mint a tiroli az arzenikummal. Ebéd alatt neki nem szabad semmiféle üzenetet, levelet vagy távsür-

gönyt kézbesíteni. A legnagyobb dühbe jő, ha valaki ezt ügyetlenül áthágja. Ebéd után mindennap alszik egy órát, s e szokását még a nagyherczeg is tiszteletben tartja. Éjjel 11 órakor ágyban van, de ez ellen legtöbbször vét, azonban reggel 7 órakor így is dolgozó asztala mellett ül. De nem is dolgozhatik egyébkor mint jókor reggel. Mert már 9 órakor Miska kezd magyarul beszélni. Ez a magyarul beszéles nem csupán Miskának szent káromkodásait foglalja magába, melyre hat év alatt egész Weimart megtanította, s mely onnan annyira kiszivárgott, hogy Riezában egy igazi német vasuti munkástól apára és örögapára hallottam applikálni, hanem magába foglalja a szives és nem szives reggeli üdvözeteket, melyekkel az első látogatókat fogaja, kiknek professzióból magyarul kell köszönniök, hogy a mesterhez bejuthassanak. A magyar köszönés az obulus, melyet Miska a szigoru Cháron könyörtelenül megkövetel. A sok németnek sokszor csak úgy csikorog belé a szája.

S ez órától kezdve késő estig egymásnak adja a kilincset a sok tisztelő és tanítvány. Zeneszerzők műveiket hordják hozzá, virtuózok produkálják magukat előtte, énekesek torkukat feszítik, s a Mária-utcza szögletházában mindig szól a zene, — és Liszt Ferencz »pihen.«

Ám ha még csak a jövő céljáért özönlenének hozzá a negyreményü sarjadékok. kik valamenynyien nyernek tőle szives oktatást és buzdító szavakat, ak-

kor még jó volna! De mikor megjelennek nála a múlt emlékei, suhogó selyem uszályban, s vakító fényű brilliantokkal, melyek rejtélyes szellemhangokon mesélnek.

Ah! mikor még a briliántok tüzét a szemek ragyogása helyettesítette, s a selyemuszály suhogásai az ajkak édes susogásában mosódtak el! Minderről sokat tud beszélni a »Kronprinz« öreg vendéglőse, a ki azt is tudja, hogy ahhoz az érdekes arczu szőke grófnőhöz, a ki ezelőtt 30 évvel a legszebb nők egyike volt, írta Heyne »fehér elefánt« czimü versét. A szép múlt eme emlékei közül ma már sokszor három-négy is találkozik nála egyszerre. Messze utról s rövid időre jönnek, s egy perczet sem akarnak elveszteni. Most már nem féltékenyek egymásra. A hosszú őszhaju fejben végződő fekete papi talár, miként egy az utolsó sort bevégző fölkiáltó jel hajlong előttük, mind-egyiknek egyformán nyitott könyv. Mindegyik olvashatja benne a maga részét önmagának. Egyiknek szól: »Ich weiss nicht was soll es bedeuten, dass ich so traurig bin.« A másiknak: »Es muss was wunderbares sein!« A harmadiknak; »Kennst du das Land, wo die Citronen blüh'n?« és így tovább. Még akkor nem komponálta sem szent Erzsébetet, sem Krisztust. — E kaland és e gyönörteljes korszak záradékát képezik nála a Dante »P o k o l« és »A l e l á n c z o l t Prometheus« czimü szymphóniák. A kik az összefüggést keresik bennük, azok könnyen megtalálhatják.

A Mária utczei szöglet háznál kezdődő Stadt-Park százados erdőségei kevesebbszer látják most a maszkírozott Don Juant, mint látták akkor, mai maszkja a papi talár nélkül. Göthe mulatóháza, melyben Károly Agosttal együtt társalkodott az udvari színház primadonnáival, a mely Lisztre maradt örökségül, azóta romlik, és el van hagyva. A Schiller padon nyárspolgárok heverésznek s a bekek labirintusaiban koronkint vászoncelédek pofozkodnak a helyőrség némely tagjainak kizárólagos birhatásáért. A park szélén fekvő könyvtár sötét folyosójába pedig be ne tévedj estve, mert ott egy lény helyett két lénybe botlasz, kik, hogy a sötétben föl ne ismerd őket, betakarják egymást. Ki kell rohannod onnét, mint a bolondnak szegény Tamás viskójából.

Vajjon fog-e jönni egy harmadik, a ki vissza fogja adni Göthe és Liszt után e gyönyörű erdő régi nymbusát? Vagy a fotografusok üzlete elvégződik a Göthe, Schiller és Liszt lakóházak fényképeiben?

Talán nem lesz érdektelen ránk magyarokra nézve, ha Liszt lakóházával, melyet a weimari nagyhercegné rendezett be, s tart fön évenkint, közelebb-ről megismerkedünk. — Nem valami fejedelmi lak. Nincsenek benne nagy termek; nem tündöklük a fényüzéstől. Három egyszerű szoba és egy külső- és egy inas-szobából áll az egész, a Mária utczei szöglet ház

első emeletén. — A hálósobában Liszt ágya ugyan elhelyezve, hogy abból az ablakon át, mely párnájához közel esik, a Stadt-parkot látja. Ágya mellett egy íróasztal áll, melyen fekvésközben dolgozni szokott. Estenkint a Stadt-park fölött rezgő csillagok fénye szövődik gondolatába, s reggel a kelő nap költi föl, melynek látványát soha sem engedi táblák által elzáratni magától.

Salonja központját a zongora képezi, mely körül vörös bőr-butorzat van elhelyezve. Salonjába befér tiz ember egyszerre, több nem. — Dolgozószobájában van a könyvtár és két íróasztal, melyek egyikét a nagyhercegné minden évben új virág-lugassal vonja be. Külső-szobáját ebédlőnek használja, s a kedves vendégek számára Miska azonnal kognakkal vagy aromatikkal szolgál, a mester kegyének kinyilatkoztatásául.

Mi magyarok, kik a Krisztus oratórium előadására rándultunk Weimarba, épen elegen voltunk, hogy a salont betöltsük, s ezt megtenni első nap nem is mulasztottuk el. Természetesen zenéről folyt a beszéd. A zongorán heverő zenészeti ujdonságokat nézegettük, melyeket a világ minden részében lákó műárosok és kiadók küldözgetnek neki oly mennyiségben, hogy azt se tudja hová tegye. Meglepetve láttuk, hány német zeneköltő szerzett magyar népdal alapeszmékre szonátákat, s igyekezik magyarnak lenni a zenében, a hogy telik tőle, a mi magyar zéneköltőink

közül sokan pedig ellenkezőleg igyekeznek a zenében is németeknek lenni tőlük telhetőleg. — Az, hogy egy német magyar zenét ír, nem von le semmit az ő németségéből, mert legfőlebb azért nem ír német zenét, mert azt nélküle is eleget irtak és irnak, de ha egy magyar ember ír német zenét, — a ki magyart is tudna írni, — az nem azért nem ír magyart, mert nincs rá szükség, hanem azért, mert nem akar írni. — S ez némi nemü különbség.

Az újabb német és francia zenetermékekre Liszt kevés súlyt fektet, »hanem annál nagyobb súlyt fektetek erre« mondá, és rámutatott egy tisztességes hangjegy-csomagra, mely tiz-tizenöt vastag kötetet foglalt magába.

Mi ez? — kérdeztük érdekelve és kíváncsian. »Ez az új orosz zeneirodalom.«

— Ah! az orosz zeneirodalom? — hát az is van?

— S pedig nemcsak klasszikus, hanem szorosán vett nemzeti alapon, — válaszolá Liszt.

Mohó kíváncsisággal szedtük szét a csomagot. Mindenikünk kezébe vett egy kötetet, s mint a hogy mondani szokás — egy szempillantással föl akarta falni. De hát az eféle szándék, mindazzal a mi muszka nem igen szokott sikerülni. Leverő tapasztalás, mely Bonapartenál kezdődik. Nehány perc múlva csodálkozva és kérdőleg tekinténk össze, mintha arra vár-

tunk volna feleletet, hogy tud-e közülünk valaki oroszul?

E hallgatva tett kérdés és csodálkozás pedig onnan származott, hogy a mint kezünkbe vettük az orosz zeneirodalomnak ez óriás csemetéit, azon merő orosz írást, czyrillbetüket láttunk, melyek pedig előtünk a hieroglifáktól nem sokban különböztek. Seho. egy német, sehol egy francia szó! — Hát csak Oroszországban tesznek kivételt a zenészek? — Csak Oroszországban nem hiuk, dicsvágyók, s nevükre féltékenyen a költők és művészek? — Hogyan tudhassa a világ, hogy kik azok, a kik e műveket írják, ha nevüket elolvasni nem tudja? — Hogyan játszhassa műveiket oly szellemben s oly modorban, a mint a költő intencziói jelezték, ha e jelzéseket nem érti? Hogy van oroszul piano? crescendo? forte? és a sok árnyalat kifejezése? Mit akarnak az oroszok ezzel az orthogox nemzeti demonstrációval?

Felelet: »azt, hogy a ki érteni akarja őket, az tanuljon meg oroszul!«

Mily udvariatlanság! Meglátszik a nyers, zsarnoki természet! — Bezzeg mi magyarok nem így teszünk; s erre büszkék is vagyunk! Mi nem követelünk jogokat a magunk nemzetiségének. — S nálunk még a tudományos akadémiában is fölmerülhetett az a terv, hogy magyar kiadványaink mellé német fordítást mellékeljünk a — külföld számára. Mert mi nem a magunk fajtájának gyönyörködtetésére s

okulására, hanem hiuságunkért s a külföldnek dolgozunk! Nézzük a mi zenei kiadványainkat, eredeti ábrándjainkat, tánczdarabjainkat és dalainkat, majd mind idegen nyelven vannak dekorálva, nehogy a szerző neve a külföld előtt ismeretlen maradjon! — Pedig az egész zene-tömeg tömege oly silányság, hogy a külföld tudomásul sem veszi. De hát a szándék dicseretes!

Lássuk azonban az oroszokat. — Hisz ha nyelvüket nem értjük, zenéjüket megérthetjük. A zene köz nyelv. S a köztünk levő zongorajátszók rögtön zongorához ültek, hogy lássák a medvét! — Az északi jeges medvét!

Én a magam részéről, megvallom, bár még egy hangot sem hallottam az oroszok e zeneműveiből, hinni kezdtem, hogy nem lehetnek középszerű termékek. Elgondolám, hogy az orosz nemzet irodalma s költészete is mily rohamosan emelkedett ki a homályból! Mint Minerva, pánczélosan és sisakosan született, s rögtön helyet fogott az egyetemes irodalomban. Puskin, Sermontoff, Turgeniew, Gogol, Koltzoff, és a többi, ép oly egyszerre alkottak korszakot, mint nálunk Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi és Arany, Kelemen Zsigmond és Jókai. — S kérdés, ha az orosz nemzetben a szabadság és fölvilágosodás utáni vágy oly mértékben kezd majd ébredni, mint nálunk föl lángolt e század első évtizedeiben, mely Széchenyit, Deákot és Kossuthot teremté, mily mértékben fog ott

előhaladni a politikai tudomány és a történelem? De mit tartozik a távol jövő köde a jelen világosságához! — S kezdődött a zongorázás.

De nem ment. Legalább első olvasásra nem ment. Hogy nem az olasz zenét utánozzák, annyi bizonyos. Csupa polyphonia, széthangzás, hullámzó harmónia; »ha jól nem játszatok, nem lehet érteni! — Vagy talán orosz nyelven játszatok? Czjryll hangoikat üttök?«

Liszt ideges lett s fölkelté helyéről az egyik hieroglif betűzöt, hogy helyébe üljön.

Liszt kótaolvasása bámulatos. Első olvasásra úgy játszik mindent mint más, ha egy félévig betüzi. Sőt azt is eljátsza első olvasásra, mit sok elsőrendű, virtuóz soha életében eljátszani nem tudna. Amit Willmers hangversenyben két kézzel játszott, azt Liszt egy kézzel játszotta le prima vista. — A leggyakorlottabb olvasó nem tudja a betüket, a szavakat úgy olvasni, mint ő a hangjegyeket. Egész partitúrákat lát egyszerre, s ugyanazt azonnal zongorán fejezi ki. — A kezére nem is ügyel. Az úgy jár, mintha rajta volna a szeme. Amit a szeme lát, azt a keze abban a gondolatban (a szempillantás hosszú idő) üti meg. Sokszor a sebességben eltűnik a keze (amit rajta kívül csak Tausignál tapasztalhattunk) s ilyenkor úgy tetszik, mintha a zongora magától dörögne, s mintha emberfölötti hatalom mozgatná láthatlan erővel.

Tehát Liszt kezdte beszéltetni a daczos orosz költőt a zene nyelvén.

Egy opera nyitányát játszta, s már az indulás, az első ütem, oly eredeti, oly saajátságos hangfiguráció volt, hogy emlékeztetett a legremekebb epikai kizdsre, malylyel Virgil Aeneisét megnyitja: arma virumque cano. S minél inkább tovább haladt, annál jobban dagadt mint a forrásától messzebb haladó folyam. Mintha minden hangnak önálló szerepe lett volna, oly bñvös volt a számtalan melódiából összetömörített harmonia. — Ha szabad egy hasonlattal élnem, melylyel e zene alaktalan hatását szemmeláthatólag érzékitsem, azt állitom, hogy e nyitány hasonló volt egy tájképhez, mely az ellentétek összhangjából áll, melyben, a komor árny és derült fény együttes hullámozása oly szeszélyesen alakítja át a tárgyak kifejezését, melyen az embernek annyi nézni s látni valója van, s ha már nem látja, emlékében hátramarad, miként egy fönséges panoráma.

S jól jegyzé meg Liszt: nemcsak klasszikus, hanem szorosan vett nemzeti.

Mindaz mi a zeneszerzésben Beethoven homéri szelleme által, s azóta reform és haladás, mindaz a legragyogóbb alkalmazásban szolgált itt a nemzeti zenemotivumok keretéül. Közülünk valaki így kiáltott föl: »ez egy orosz Wagner!« »De ép úgy nem utánzója s epigonja Wagaernek, mint nem epigonja Puskin Byronnak, vagy hogy ez eszmét még jobban

kifejezzem, mint nem epigónja Leibnitz Newtonnak, kivel csaknem egy időben fődözte föl a gravitáció törvényét, jegyzém meg én, mire Liszt igenlőleg intett, s azzal egészíté ki elragadtatásunk nyilatkozatait, hogy bár e zeneköltőnél a zene formai kezelése, az alapeszme fejlesztése a költészet technikájának netovábbja, mégis látszik, hogy nem mesterséges alkotás, hanem inspiráció szüleménye, melyben az eszme az alakkal egyszerre születlik.

Azok az egyszerű orosz népdalok, melancholikus ukrániai kozák melódiák, mily impozáns mezben jelentek meg előttünk, anélkül, hogy a ruha elfödte volna természetes bájaikat. Ha nekünk magyaroknak akadna egy ily szabásu zeneköltőnk, a ki népköltészetünket, a világ első népköltészetét így tudná a műzene anyagává tenni: mennyire el tudnók vele bájolni a világot. — Mennyire meghazudtolják ezek az oroszok azt a szűk látkörű nézetet, hogy a spieczialis nemzeti rythmust nem lehet széles zenei alapra fektetni, s klasszikai földolgozás czéljává s eszközévé tenni. (E nézetet különben már Liszt is megdöntötte magyar rhapszódiaiban, s Szent Erzsébet oratoriumában, hol a »Nem ettem én ma egyebet, fekete retket, kenyeret« kezdetű csaknem triviális népdalt dramatizálta a legklasszikusabb alakban.) Hisz ha ezt a rengetek polyphonia tengert alkatrészeire bonczoljuk, nem találunk benne primitiv népies ythmusoknál egyebet. Ti szenvedő magyar kozmopoliták, menjetek

az oroszokhoz s tanuljatok tőlük nemzeti érzést s nemzeti szellemet! Ne másoljatok, hanem teremtsetek: ne hordjátok vizet a tengerbe, hanem nemzeti zenénk medreit bővitsétek.

És akkor napegész délelőtt az orosz zeneköltőket tanulmányoztuk. Mindegyik nagy szabású költő, de azért, a kitől Liszt legelőször játszott, a legmagasabban áll közöttük.

A menyire elragadott az a miket hallottunk, annyira lehangolt, hogy nem tudunk oroszul. Ez volt legszebb győzelmük az orosz költőknek, s ez lehet minden nemzet költőjének a legnagyobb dicsősége. Minden nemzet nyelvét megtanulja a világ, ha szükségessé tudja tenni nyelvét az a nemzet. Bárcsak ez a szent igazság volna minden művelt magyar jeligéje.

Szerencsénkre ekkor betoppant közénk egy orosz születésű tanítványa Lisztnek, ki azután fölvilágossítással szolgált a nevekre nézve s néhány adatot mondott, melyeket idejegyzek.

A kinek művei bennünket legjobban elragadtak, Hrymsky Korsakoff. Lehet 50 éves. Szenpéterváron lakik, s tisztán csak a zenéből és a zenének él. Az udvartól évdija van. Tehetségeit nem kell a mindennapi kényer megszerzésének lélekölő robotmunkájára fecsérelnie. Oroszország meg tudja becsülni a maga tehetségeit, s már ifju korukban támogatja őket, mert tudja, hogy az ifju csemetét kell segíteni, hogy megizmosodjék. Mi magyarok, kik e téren vala-

mit teszünk, legfőlebb — nyugdíjazunk. Vénségére nyugdíjazzuk. S azt is kivételképen.

Oroszországban e zenei reformirányt Dargomysky kezdte el. Ő volt őz oroszok Berliozza. Ő már nem él. Nyomába támadtak Hrymsky, Monsorgiky, Tinaykoffsky, Basadurew és Kui, a ki Heyne »Ratcliff« czimű tragédiájából csinálta operáját.

E zeneköltőknek sok évig kellett küzdeniök a közönség izlésével, míg az olasz operákat kiszoríthaták. Még most sem föltétlen urai a térnek, de már nagy pártjuk van, s nagyon valószínű, hogy rövid idő malva meg fogják hódítani Oroszországot.

Általános művészeti szempontból nagyon meg lehetünk elégedve a hallott zene szépségeivel: de politikai, s különösen magyar szempontból mélyen lehangolt bennünket az orosz nemzet e nagyszerű szellemi előlépése, melyből sok politikai és köztársadalmi következtetést lehet szedni, melyet azonban szedjenek azok, a kik Magyarország »nagyhatalmi« politikáját vezérlik.

Liszt Ferencz mint író.

A királyok dilettantizmusát nagyon néhez elfogulatlanul bírálni. Ha Nagy Frigyes, bajor Lajos, szász János, vagy Miksa császár költeményeit olvasuk, ellenállhatlan erő ragad meg, hogy a művek mögé tekintsünk, s ne a költőt költeményen, hanem a költeményt nézzük a költőn keresztül. Bonaparte is érezte ezt, s határtalan ambíciója nem engedte meg benne a dilettans drámairónak, hogy a hadisten dicsőségének kegyelemfényében sütkérezzék; s föltette magában, hogy drámáját, melyet mint igénytelen tiszt, Talma varázsos művészetének befolyása alatt irt, névtelenül nyujtja be egy nem első rangú író által a párisi nemzeti színháznak. Meg is tette, s darabja a bíráló bizottság által — visszautasított. Mert az emberek elfogultságának két vége van. Egyik vége csupa magasztalásból áll a személyek dicső volta miatt; a másik csupa bizalmatlanságából és ócsárlásból a személyek ismeretlen volta miatt. Maga Arany

János is hónapokig hevertette az »Ember tragédiáját« fiókjában, s csak egy vezeklő perczében szánta rá magát arra az előre látott kinra, mely egy dilettans poéta munkájának olvasásával együtt járand. Ha az ember tragédiája nem Arany János kezébe kerül, ki maga a megtestesült objektivitás, s ki az ember tragédiáját olvasva már a harmadik lapon belátta, hogy kivel van dolga, akkor talán mintegy »nagyra törő czellem, kiforratlan s czélját világosan el nem erő, a létező műformák egyikéhez sem tartozó mű, vagy a legjobb esetben Kain, Manfred és Faust elég ügyes plágiumakint« fog valamelyik tudós kritikustól visszakerülni Madách kezébe, a ki ezután, a milyen érzékeny, s magára keveset, a világra még kevesebbet tartó meghasonlott kedélyü ember volt, egész élete munkáját a tűzbe löki, s talán egy évvel hamarabb hal meg — a miben meg is halt — szivbajában. Így volt kénytelen Chatterton, a második brit Percyvál saját lelkének szülötteit ó-angol népballadáknak hazudni, hogy kiadót találjon számukra, s ennek dacára meg kellett halnia 18 éves korában önmaga által, hogy az éhhalált elkerülje, a melyre őt Walpole miniszterelnök buzdította, mondván neki: a csalogány is akkor dalol, ha éhezik.«

De még egy pár szónk van Bonaparte drámájáról. Miután az mint, előadásra nem ajánlott« mű visszautasított, a császár dühbe jött és saját kezével írta művére, hogy: elő kell adatni. Ezután rögz-

tön »előadható« lett, s mily különös! azért talán, mert visszautasított darab volt, vagy azért, mert hire ment, hogy a császár óhajtja látni? a darab tetszett, s legjobban a bírálók tapsoltak neki.

De Liszt valódi író is, oly író, ki nem szorul a zongorakirály dicsőségének kegyelemfényére, nem szorul a bíráló elfogultságára. A bírálónak ismernie kell Lisztet a zeneköltőt is, mikor az írót megítéli, de nem azért, hogy azon keresztül tekintse az írót, hanem azért, hogy a zenész alkotásaiban lelje világosabb megfejtését az író egyéniségének, s viszont az író egyéniségének megfejtésében megfejtve lássa a zeneköltőt.

Liszt e kettős minőségében emlékeztet Wagnerre, kitől különben sokfélekép különbözik.

Wagner Richard reformátor és forradalmár. Természetes, hogy mint ilyen sokszor a szélsőségekbe csap. Mint reformátor idealista, s más nem is lehet, mert mindenki, a kiben reformeszmék támadnak, kell hogy hittel és bizalommal viseltessék azoknak jövője iránt. De a jelen küzdelme, a forradalmi eszközök csipőssé, keserűvé, sokszor világfájdalmassá teszik egyéniségét. Az élet igazságait, melyeket vagy tanult, vagy maga tapasztalt, sok elfogadott igazság ledöntésére használja, s így az élet folyamának mindig zuhatagjait keresi ki, hogy azokból merítsen. Wagner szubjektivitása erélyes, sokszor daczos és makacsságig elfogult a maga céljai iránt; érzelmei ellentétesek, s lehet mondani, némelykor ellenmondásokban

állanak, a mennyiben a maecenás királyok körében sokszor megfeledkeznek a barrikádok forradalmárjáról: de mind egynisége, mind érzelmisége Wagnernek főképp bölcsészetiileg nyilatkozik. Ő mindent, a mit szeret, abból elvont és külön definiált okokért szereti. Egész élete törekvésében az okok játszáka vezérszerepet. Nála a természetszerű fölött nagy fölényben áll az okszerű, a mi sokszor a természetesség rovására üt ki. Mert a bölcsészek ok-fürkészetek sokszor eltér a valóságtól, s végeredményében képzeleti tényezők közt veszi magát észre. Ebből magyarázhatók még Wagnernek tulzásokai mind az irodalomban, mind a zenében. Ebből magyarázható, hogy mindaz, a mi Wagner teremtő erejéből fakad, az elméleten keresztül nyer alakot.

Ezért tagadja meg Wagnertől sok kritikusa a közvetlenséget, ezért állítja minden művét mesterséges készítésnek, s nem önkénytelen szülemlésnek.

Csak a ténytet akarjuk konstatálni, s nem pártállást foglalni akár Wagnerrel szemben, akár mellette.

Lisztnek min tzeneköltőnek sok tekintetben azonos törekvése van Wagnerrel, s nem tagadhatni, hogy e törekvésre ő Wagner föllépésétől nyerte az impulzust. De mégis milyen más írói egyéniség Liszt akkor is, mikor Wagnert magyarázza, mint Wagner, midőn ugyanezt teszi. Liszt elfogadja »nagyban és egészben« Wagner zenészeteti elméletét, a mennyiben a zenei kifejezést az okszerűség alapjára törekszik fektetni,

hanem Liszt az okszerűséget nem bölcsészeti értelemben veszi, mint Wagner, s nem megy annyira, hogy a zenei értelmezésben pozitívítást, lehet mondani logikát keressen. Lisztnek tehát mind irodalmi, mind zenészetű egyénisége nem rabszolgája azon elméletnek, melynek korlátai közt mozogni látszik. Liszt is reformátor, de nem forradalmár. Ő nem teszi magát erőszakosan központjává egy körülírt iránynak mint Wagner, ő nemcsak a maga törvényeit, hanem minden törvényt tisztel, a mi az emberi természettel összeolvad. S milyen más a Liszt idealizmusa mint a Wagneré. Wagner idealizmusában a küzdelem mindig tragikai lefolyást nyer.

Tannhäuserben az eszményiség küzd az anyagisággal; az eszményiség győz, de az ember — elbukik. — A bolygó hoilandiban a hűségé a diadal, de az ember tönkre megy. Lohengrinben bűnhődik az ármány, de az erény szerencsétlenné lesz. Tristan és Izoldeban célját éri a szerelem, de, mint a rózsának virágzása tetőpontján kell a hervadásba hanyatlania, úgy itt is a győzelem végpontja a bukás kezdete. És a Nibelungokban, az istenek játékát a végzettség alapjára fekteti, mely mint a görögöknél is volt, nem lehet más mint tragikai. Wagner idealizmusa tehát olyan mint az égbolt, melyen a fényes nappal a sötét éjbe tér. Liszt idealizmusa is olyan mint az égbolt, de az az égbolt, melyen a sötét ég fényes nappalra hajnallik.

S e különbséget Lisztnél az teszi, a mi Wagnernél egészen hiányzik, a vallási elem. A vallási elem, mely azon határnál, melynél Wagner bölcsészete csak a tragikai megoldást találja, s megnyugvás dicsfényébe takarózik. Az emberi küzdelmek, az emberi szenvedések ép úgy tükröződnek Lisztben is mint Wagnerben; de míg Wagnernél a küzdés és szenvedés a halálban elvégződik, Lisztnél a küzdés és szenvedés a halál által jó a kibéküléssel sulyegyenbe.

Liszt midőn pogány tárgyakhoz fordul költői anyagért, azokba is keresztényi szellemet, vallási elemet sző. Objektív egészen addig, míg tárgyának küzdelme földi küzdelem, de mihelyt ennek lenni megszűnik, a küzdelmet szubjektív vallási érzületével folytatja és oldja meg. Így a Hunnok harczában (melyet Kaulbachnak szintén e tárgyú képéhez hasonlólag érzékit) Prometheusban; s annál inkább kidomborodik ez keresztény tárgyú műveiben, a Dante-czyklusban, szent Erzsébetben és Krisztus oratóriumában.

És ezen összhang a fő jellemvonás Liszt irói egyéniségében is. Liszt nem áll meg az élet zuhatagjai mellett, hogy azokból merítsen, hanem hagyja magát vinni a folyam által, s minden áthaladott vidék benyomására fogékony. Mindenben törekszik valami szépet találni, s a mi valóban szép, ahhoz ihlett gyönyörrel tapad. A mi az élet ezer- és ezer-féle oldalá-

nak közvetlen átélését és áttapasztalását illeti, ahhoz képest — a Götheét kivéve — nemcsak Wagneré, hanem minden írói élete szegénynek mondható a Lisztéhez képest. Liszt minden szenvedély gyönyöreit serleggel üríthetné, külső életében alig van pont, mely szenvedésre hívta volna. Vágyainak eléérésében hasonlítható Polykrateshez, kinek átka vala, hogy bánatra ne találjon okot. Nincs semmi sem természetesebb, mint hogy az ilyen élet egyoldaluvá teszi az embert: s annál meglepőbb, hogy Lisztet nem tette egyoldaluvá. S ezt csak az magyarázza meg, hogy ha Liszt nem is volt kénytelen szenvedni, ő mégis! szenvedett: lelki szükségből szenvedett azokkal, a kik szenvedtek.

A mint irodalmi működéséből láthatjuk, Liszt lázas érdekeltséggel vonzódott mindahhoz, a mi a művészetén kívül az emberiség szellemi életét mozgatja. Élt a tudományoknak: bölcsészetnek, természettudományoknak, s különösen a történelemnek, melyek által még magasabbra emelte látkörét, mint a mily magasra őt az élet fölemelte. S mint íróban egyik jelessége a sokoldalúság. Ebből folyik ki ama szingazdagság, melylyel érzelmeit és gondolatait kifejezheti. Ez teszi lehetővé nála, hogy gazdag fantáziáját kiöntesse a nélkül, hogy banális frázisokat vagy bombasztokat mondana. A nagy, általános igazságok indokolására rendelkezésére állanak az analógiák, melyeket meglepőleg tud alkalmazni. Irálya t árgyával és han-

gulatával változik, s minden sorában a költészet lángja melegít.

Ember- és világismerete sem egyoldalú; ismeri a világot és az embereket jó és rossz oldalukról; de azért gondolkozása nem sötét, mert nem fáj neki annyira az emberek rosszága, mint a mily jól esik neki az emberek jósága. Ha Liszt irodalmi egyéniségét alkatrészeire akarnók fölbontani, találunk benne legnagyobb arányban romanticizmust, mellette chateaubrindi gondolkozást, modern eszmejárást, szalóni könnyedséget, önzetlen emberszeretetet és a tudomány, a tapasztalat által nagygyá növesztett képzeletet.

Noha Liszt nem »nemzeti író«, írói lényében sok van a nemzeti sajátosságokból. A magyar népzene és nemzeti élet költészetét a külföld tökéletesen megértheti Liszt műveiből: épen úgy mint a hogyan a lengyel nemzeti tánczot és nemzeti zenét, a népélettel való összefüggésében ép oly tisztán láthatjuk, érezhetjük Liszt által leírva, jobban mondva *le fest ve* (Chopinról írt könyvében), mintha a legeredetibb lengyel írótól olvasnók.

Egy borzasztó éjszaka.

Most, miután már a nagy vasuti terv készen van papiroson, s a nyiregyház-szatmári vonal is stratégiai vasutnak van keresztelve, elméletben nem volnánk többé amphibiumok.

De ezelőtt tiz évvel még elméletben is alig voltunk amphibiumok, s a szekérutazás kellemei, a pusztákon való beesteledések, kurta korcsmákban való meghálások, vagy véletlenül utba esett uri házak megrohanásai sokkal gyakoribbak voltak mint most.

A trádicionális magyar vendégszeretet kény-szervirágzásának utolsó stádiuma volt ez a korszak, összefüggvén azon eshetőségekkel, hogy ha valame-lyik bortermő vidéken gazdag szőlőtermés volt, az elszállítási eszközök hijával ingyen mérték a ré-szezséget.

Természetes dolog tehát, hogy ez időben, sokkal nagyobb arányokban diszelegtek az »ázsiai álla-

potok.« — Ráday még akkor az obszkuritás pólyáiban hallgatta a zsvány históriák dajkameséit, s a hazafias pandur kész szívvvel eresztette világgá a puszták fiát, mihelyt azt danolta üldözőjének, hogy »jaj be hunczfut« — a vármegye.

Ez időben volt többek közt egy szekérutam a nyírségen; a homokban fuldokolva átkoztam Dumas papa fantáziáját, mely Magyarországot leirván, azt írta, hogy Magyarország nomád ország, hol az emberek tevéken utaznak. Átkoztam pedig azért, mert ez adott impulzust a vágyra, hogy: vajha e szaharai homokban csakugyan tevéken lehetne jární.

Nem vagyok Józsue, s így nem állíthattam meg a napot, és meglepett az éj a homok végén, mikor épp a belvizek zombéklyai lapjai és kátyui következtek.

E helyen a rókákon és vadkacsákon kívül haramiák is tartózkodnak, volt akkor a közhit. A vármegye is hitte, de nem tudta. — A zsidók azonban, kik e dologban empiristák voltak, tudták és hitték is. — Két út állott előttem. — Vagy meghálni egy kurtakorcsmában, hol valószínűleg a pusztai eposzok hőseivel találkozom, vagy átkászolódni az éjet, s hajnalra egy nem nessesze lakó rokonom házánál megpihenni.

Nem annyira a rablók iránti tisztelet, mint inkább a respektus, melylyel az ily korcsmai ágyak lakói, vagyis a magyar — »skorpiók« iránt viselte-

tem, a második ut elfogadását javasolták, s e szerint egy lélekrázó éji után beállítottunk a t i kastélyhoz, hol még csak a kakasok kukorikoltak, s a kutyák csapták szokásos ovációikat.

A csengők zajára kitörölték álmos szemeiket a cselédek, s jöttek, hogy a kastélyba vezessenek. — Kik vannak itthonn? — kérdém utközben.

— Csak a méltóságos asszony, meg a fársalgónő. A méltóságos urat ma reggelre várjuk. — Tegnap érkezett egy különös vendég lóháton. Az is itt hál. — S e közben kívülről kizárta a kastélykapu ajtaját.

— Hát maga bezárva tartja az uraságokat? — kérdém tőle?

— Éjszakára, hogy be ne mehessen senki.

— De hátha valaki ki akarna jönni?

— Már instálom, az reggelig ki nem jöhet.

Beléptünk a nagy előterembe. Lassan léptünk, hogy az alvókat ne háborgassuk ily korán. De zajt hallottunk a nagy ebédlő felől.

— Ily korán szoktak kelni? — gondolám csodálkozva, s a mint a szembelevő ajtóra néztem, a hajnali ködös félhomályban láttam, hogy kulcslyukán át gyertya világít.

— Ébren vannak már! — mondám.

— Nem hinném, ha csak a kis urfinak valami baja nem volt az éjjel.

Ekkor ijedt sikoltás hangzott ki.

— Ez a dajka hangja,—mormogá meghökkenve az inas.—Azután az ajtóhoz futott, s halkán megzörgeté. E zajra belülről segélykiáltások, »rabló« »gyilkos« hangzott, s nemcsak egy, hanem több ajakról.

— Én vagyok itt, András! — ordított kétségbeesve az inas, — miközben elsáppadt, s a tájékozatlanság ijedelmének verejtékei gyöngyöztek arczáról.

Magam is meg voltam ijedve. — Szivem dobogott és izmaim feszültek.

De bent az inas hangjára a segélykiáltások örömrriadássá változtak. — Egy pillanat alatt heves mozgás támadt: butorokat taszigáltak, miből azt következtettem, hogy az ajtó el volt barrikadirozva

— Vendég is érkezett; — kiáltott e közben az inas.

— Kicsoda? — sikitott egy megrémült hang. Az inas megmondta nevemet.

Erre még gyorsabban következtek a butortaszigálások, s öt perczí nehéz munka után megnyilt az ajtó, s én beléptem.

Három nő állt előttem negligzében, a ház nője reggeli öltönyben. A szoba rettentőn föl volt forgatva. A kilincs elspárgázva, s az ablakpárkányon egy ujnyi gyertya pislogott, mi azt mutatta, hogy egész éjen át égett.

— Ó soha vendéget szivesebben nem fogad-

tunk, mint önt! — szólta az urnő kezét nyujtva mire a három nő desperátus arcza is kiengesztelődött, látva, hogy ismert egyéniség vagyok.

— Nem öszültem meg? — kérdé hirtelen a társalkodónő.

A dajka és szobalány pedig sirt és nevetett egyszerre.

— Mi történt? — kérdém. Valami rendkívüli történhetett.

— Ah! az ijedtség, kábultság, izgalom, rebege a társalgónő, és elalélva hanyatlott egy fölfordított karszékre, s csupán a kényelmetlen fekvés gátolta, hogy tökéletesen el ne ájuljon. Így azonban rögtön magához jött, s végignézvén magán, szüzi szeméremtől áthatva fölsikoltott és befutott a mellékszobába, utközben szaporán ejtegetve: »az az idegen! az a vendég! az a jövevény!« és eltűnt. Példáját a dajka és szobaleány követték sikoltás nélkül, s némi hátrakacsintgatással. Eltávozván ők, a mellékszobákban is butorok taszigálását hallottam, minek hangjára az inas is segélyükre sietett, azonban általuk kiutasított.

E szavakból sejthetém, hogy azon idegen volt az éjszakai fölfordulás oka, a ki tegnap este lóháton érkezett.

— Hol van hát az az idegen? — rivalltam a megdöbbsent s emberismeretén filozofáló inasra, — »eredj szobájába s hozz hirt róla!«

Az inas kihuzódott, de nem ment a vendégszobába, hanem az udvarra, s ott kezdte föllármázni és összecsődíteni az összes udvari cselédséget.

A ház urnője ezalatt felig ijedt, félig mosolygó arczaal kezdte beszélni a rémtörténetet, én — hogy leülhessünk — igyekeztem két széket lábra állítani.

— Férjem tegnap este elment testvérét látogatni, — kezdé — s bennünket magunkra hagyott. Délután esős, ködös idő volt, s épen ozsonnánál ültünk, midőn ablakunk alatt megáll egy lovas ember, madártollakkal cziczomázott vadászkalappal fején s vállán egy szürke bő köpönyeggel. Lováról leszálltában hátraveté köpenyét, mely mint Számiele a »büvös vadász«-ban vérvörös posztóval volt bélelve. Derekára tüsző volt kötve, melyben pisztolyok pihentek. Arcza zord volt és vörhenyes, vonásain vadság és durvaság ült; magatartása kihívó és szögletes volt. Képzeldje ön el a komor zimankós időt, s a körülményt, hogy egyedül s csupa asszonyok voltunk, s be fogja látni, hogy nem nagyon kellemes érzéssel fogadhattuk e látogatást.

Pár percz mulva tarajos sarkantyuját hallottuk pengeni, s ő belépett hozzánk. Erőszakolt udvariasággal, mely sehogy sem állott jól neki, meghajtotta magát s megmondta nevét. Mi azonban sokkal inkább föl voltunk izgatva rémképeink által, melyekben inkább arra voltunk előkészülve, hogy pisztolyt szejgez mellünknek, hogyses udvariaskodásra gondol-

tünk volna, s így nem jegyeztük meg nevét, mit tőle később megkérdezni illemből nem merészkedtünk.

Tehát egy gyanus, rokonszenvetlen s egészen idegen emberrel voltunk egy földél alatt. Egy perczre sem tágitott tőlünk. Sajnálta, hogy férjem nincs honn (én még jobban sajnáltam) panaszkodott az idő, az utak, és a haza elnyomói ellen, beszédében nagy szüneteket tartott, s így küzdött velünk a vacsoráig. Vacsoránál, hogy bort kezdett inni, kedélyesebb és beszédesebb lett. Magáról kezdett beszélni. Hogy ő mennyire szereti a sportot, a veszedelmeket, izgató jeleneteket! Hogy mindig fegyverrel jár, most is van nála két revolver, hat-hat lövésű, ki is vette és mutogatta; megmutatta vadászkését, melynek nyele egy kisebb tör hüvelye volt, s melléje egy pisztoly volt odaillesztve, hogy a kit megszúr, azt meg is löhesse. Mi, megvallom, borzadva hallgattuk szavait s éreztük hogy egészen hatalmában vagyunk. — Ezt a témát végezve, rátért a pénzkérdésre. — Kérdi, van-e férjemnek pénze? — Bejött-e már a szentmihálynapi árenda?—eladtuk-e már a repczét, van-e már vevő a gyapjura? — A szó elakadt bennem, rémületemben nem tudtam sem hazudni, sem igazat mondani. Alig vártam hogy a vacsorának vége legyen. Fölkeltem, jó éjt kívántam, s ő bizalmasan, — mit én szintén gyanuba fogtam — köszönve szobájába ment.

Mi, alig hogy kitette lábát, bekulcsoltuk az aj-

tót, s elfeledtük az inasnak megmondani, hogy az éj-jel idefönt háljon. Mikor ez eszünkbe jutott, már nem mertünk kimenni többé.

Ily érzelmekkel és ily kilátásokkal vártuk az álmot, egyikünk sem mert lefeküdni, csak a pamla-gokon szunnyadoztunk. — Minden percz egy örökké-valóságnak tetszett. Egyszerre csak, mintegy éjfél körül, sáppadtan rohan be hozzám a szobaleány, s alig tudja elmondani, hogy: az idegen az ő ajtajához ment és zörgetett.

Bizonyosan rabolni, gyilkolni akar, ez volt az első gondolat, mely agyamba tolult, s mely ellen küzdeni nem birtam.

Alig hogy szavait végezte a szobaleány, még sáppadtabban rohan be a dajka, s ugyane hirt mondja. — Most már bizonyos. — Reszketni kezdtem. Társalkodónóm görcsöket kapott; a félelemtől elzsibbadva álltunk, mikor egyszerre csak lépéseket hal-lunk az ebédlőajtó felé, s a következő perczben zö-rög rajta a rémes idegen.

A kétségbeesés bátorsága szállt meg! — az aj-tóhoz rohantam és mindkét kezemmel befelé szori-tám. A leányok utánam siettek, és ösztönszerűleg elkezdték építeni a barrikádot, melynek nyomait itt láthatja. Szívünk hangosan dobogott, de egy szót sem mertünk vagy nem tudtunk szólani, az idegen rém sem szólt, csak járt, kelt, futkározott és dörömbölt

minden ajtón, sőt a kapun is, mintha ki akart volna menni. — Átkoztuk az inast, hogy bezárta.

Egy negyedóraig tartott az idegen futkározása, s a mi rémült tompa barrikádkészítésünk, mit neki jól kellett hallania, bárha nem látszott hallgatódzni. Egy negyedóra mulva elcsendesült, s azóta nem hallottunk semmit.«

Sehogysen tudtam magamnak az elbeszélésből megmagyarázni a dolgot. A ki rabolni akar, gondolám, az nem így végzi dolgát. De a ki meg nem akar rabolni, nem jár sorra minden ajtót. Vajjon mit akaratott?

— Ily rettegésben és bizonytalanságban töltöttük át az egész éjet, mely most, miután túl vagyok rajta, úgy tűnik föl előttem mint a legnagyobb képtelenség, s nem tudom megérteni azt a mi történt, vagy a mi meg nem történt.

— Nem értem! mondtuk egymásnak. Habár belátom, hogy elég ok volt az ijedtségre, sőt bámulom, miként tudta komolyabb kedélyrázkódások nélkül kiállani az éjszakát.

— Kaczaghatnám, kaczagott a kedves elbeszélő, ha társalkodónóm és cselédeim magaviseletére gondolok. Miután a zaj elcsendesült, mindenik azt hitte, hogy ez olyan zsvány, a ki nem pénzt, hanem nőerényeket rabol. Társalkodónóm e szent meggyőződésére esküt akart tenni, s választó vizet kért, hogy erényének megmentése végett elcsúfítsa arcját. Sze-

rencsére nem volt, s így hős szándéka nem maradhatott — hazugságban.

E közben az inas összekajabálta nagy káromkodások közt a renyhe cselédséget, s összegyűlt egy inszurgens sereg az idegen hollétének földéritésére.

Hallottuk a mint csatakészen becsörtettek a félelmes idegen szobájába, s lélekzetvisszafojtva vártuk, mikor halljuk a dulakodás zaját, az idegen revolvereinek ropogását. Mert lehető volt, hogy ily mérény után élve nem hagyja magát elfogatni.

De nemsokára békés zszibongást hallottunk, ajtónk kinyílt s beszédült rajta az inas, az ajtónyíláson át pedig röhögni láttuk a csatára kész sereget.

— Nos mi ujság?

— Ott fekszik az ágyában fülig betakarva s olyan cseppeket izzad, mint egy-egy mogyoró. Az éjszaka korelája akart lenni. Attól ijedt meg. — Azért dörömbölt és próbált minden ajtón. — Már most öltözködik is az isten adta. — De követem alásan, ha elment legyen, instálom, azután se tessék a szobájába menni, mert bizony korelás a levegője!

Igy beszélt az inas, s azután kiszaladt, hogy az idegen lovát fölnyergeltesse.

Nemsokára láttuk lóra ülni a félelmes alakot, tolla rémesen bólíntott, vörös köpenye kísértetiesen lebbent, pisztolyait megtapogatta, kalapját komor

arczába vágta, sarkantyuját pedig lova vékonyába, s — elszáguldott.

— Ki ő? — kiáltottuk utána egyszerre, de hangunk aligha érte el a futva futót, a ki ugyan hátra sem tekintett a helyre, a hol mi is, ő is az ő topografiai ismeretei hiányának áldozatai voltunk egy éjen át.

—

Szép háziasszonyom férje hazajött s midőn megtudta tőlünk siralmas éjszakánk történetét, ki is elégitette kívánságunkat.

Egy B. vármegyei kis nemes, a ki törein elköszörülté, revolvere csövein kilődözte s paripáján ellovagolta szerény ősjét. Vörös helyett maholnap széllel lesz bélelve a köpenye. Mára volt utolsó ingatlanára a végrehajtás kihirdetve. Ide pénzt nem rabolni, csak kölcsönkérni jött. De hát ma már semmi sem kedvez, sem az éj, sem a nappal, sem a véletlen, sem a kolera, nem semmi ősmagyar életünk ilyenén maradvány-alakjainak.

Kipuskázza őket közülünk a sors, mint ők a vagyont kezükből. De hát nem is kár értök.

A metamorphosis.

I.

Karádi Béla ősrégi nemes családból származott. De családjától nem is örökölt ennél egyebet. Ez pedig a mai anyagi világban nagyon kevés, sőt mióta a házakat már a falukon is kapukkal építik, sőt a kapukat is zárva tartják, s az embernek nem adnak ingyen lakást, ellátást, azért mert nemes ember, azóta, lehet mondani a semminél is kevesebb. Azért kevesebb a semminél, mert az elvek előhaladt korszakában a nemesség és az ingyenélősködés anomália lett. A ki nemességéből akar megélni, ezt tolakodás nélkül nem teheti, s ha így teszi meg, ez esetben megsemmisíti nemességét: aki pedig dolgozni akar, annak nincs szüksége arra, hogy nemes ember legyen.

Karádi Béla körülbelül tudatában volt eme igazságoknak, s azért adta rá magát a munkára már akkor, mikor édes apja az utolsó zálogos birtok jogát, (melyet még nagyapja tett zálogba) tiz évvel a zálog lejártá előtt eladta. És Béla jól is tette, hogy így tett. Mert tanulmánya és szorgalma által az önfentartásnak már eléggé tisztességes fokán állt akkor, mikorra édes apja az utolsó jus utolsó krajczárját is nemességének föntartására fordítván, nem maradt előtte más kijárás, mint a fia keresménye után élni, ami — Béla érdemére legyen mondva, — lehetővé is válhatott. Béla jó szívvvel és örömmel tartotta el atyját, s látta el minden eddig élvezett kényelemmel, mert könnyelműségéért és prédaságáért nem őt tartotta bűnösnek.— Szerinte a magyar nemzetnek praedestinált iskolája volt az, hogy nemessége tönkre menjen azon eszmék bálványozása által, melyek a magyar nép természetével összefüggésben álltak. Mert csak úgy változhatik meg valamely nemzet rossz természete, ha nincs módja benne, hogy aszerint vagy annak élhessen. A magyar középosztálynak át kellett alakulnia, hogy az európai társadalom terjeszkedő hatalma el ne söpörje. S Béla is úgy tekintette ősrégi családjának tönkrementét, mint nemzete fönmaradásának hozott hazafias áldozatot.

De habár ő tökéletesen a modern eszmék szerint élt, s ezeknek köszönhető, hogy esze és szorgalma

által a gazdagodás ösvényeit megtalálta, mégsem fojthatta el magában a multak emlékének tiszteletét. S noha igen jól tudta, hogy ez a polgári becsültetés szempontjából nagyon fölösleges dolog, mégis örömmel foglalkozott azon gondolattal, hogy ősei sok százzal ezelőtt meggyékben dynasták voltak: sőt bizonyos lelkesedéssel gondolt vissza azon fényre, melynek ő gyermekkorában nagyapja házánál még tanuja volt. Hanem ezen érzelmeket soha senkivel sem közölte és sohasem árulta el. De nem is tehetette, mert ő maga zárta el ez elől az utat. Ugyanis ha atyja némelykor el kezdte magasztalni a régi nemesiséget, s nekirugaszkodott az új nemesség dehonestálásának. Béla mindig az új eszmék pártján volt, s korholta atyját elavult nézeteiért, s így saját maga tette lehetetlenné, hogy bármily tekintetben meghazudtolja saját magát.

Béla mint hirneves ügyvéd, keresetén kívül, néhány szerencsés speculatio által jelentékeny vagyona tett szert. Volt annyi értéke pénzben és értékpapirokban, melyek a legnagyobb uradalmakkal fölérték. — Mikor ezen körülményt nemes és nagyságos Karádi Márton megsejtette, rövid meggondolás után — mely mindenkor szokása volt — előállott fiának egy okos indítvánnyal.

— Nem ér az a sok pénz semmit, édes fiam, — szólott az öreg ur czimeres pipával szájában — így bezárva vas ládába, beleverve papirosokba, betáblázva

házra, földre; mert nem nyújt sem örömet, sem szórakozást, és nem szerez birtokosának valódi tekintélyt. Aztán meg beüthet egy krízis, s elhordja a szél feleértékét, egy szóval nem biztosít olyan hatalmat, melynek becse nincs kitéve az élet esélyeinek, s mely az ember tekintélyét ép úgy emeli, mint a nevet egy ékesen hangzó praedicatum. Így mi vagy? prokátor, tőkepénzes, börzianer, vagy lehetsz hásherr; de mi ez mind ahhoz képest, ha földbirtokos akarnál lenni, ami lehetnél is. Mérföldekre látnál a magadéban, mint én láttam, hej! s ezt sohasem felejttem el. Amerre a szemed lát, az mind a tied! Százak élnek utánad, s százak függenek tőled! Olyan vagy, mint egy kis király! Korlátlan, szabad és úr! — Én tudom, mi az, urnak lenni. Nem értik azt a városban, csak künt a falun. Kastélyodat mérföldekre látják; lovoidat, batárodát az egész megyében ismerik, s megsüvegelik, ha te nem is ülsz benne. Ejh! de mit is beszélem tovább: ha csak egy csepp vér van benned az enyémből, megértettél engem, s tudni fogod, hogy olyan név, mint a tied, az egész országban ötven alig van: de annyi pénze, mint neked ezernek is van. Hanem más ezer annyival sem creálhat magának olyan nevet, mint amelyet te ingyen kaptál.

Bélát valami sajtáságosan kellemes érzés futotta át e szavak hallatára; de eltitkolta, s közönyt színlelve kérdé:

— Hát hol vegyek földet, édes apám?

— Hol végy? — kiáltott fel lelkesülten az öreg, — hát nem sugja a lelked, hogy: hol? — Karádon, ott fekszik az ősi fundus, ott áll az ősi kastély, melyet szépapad építettett világsudának. Minden ugyan, amint volt, csak hogy idegen gazda ül benne, azért olyan szomorú ott a természet, az ember, mint ha a szíve akarna megszakadni. Szerezd vissza ezt az ősi jószágot, amit az isten is nekünk teremtett, mert hidd el, sohasem lettél volna te gazdag, ha ez a jószág nem várná, hogy ismét a mienk legyen!

Bélára villanyosan hatottak e szavak. Ő régóta foglalkozott ez eszmével, de nem akarta, hogy e czélért törekedve félremagyaráztassék. — Most azonban apja kívánsága elég alapos ok lett vágyait megvalósítani a nélkül, hogy e tettében mások az ősiség és előítélet iránti hajlamot keresnék az ő részéről.

— Kedves apám, szólt mosolyogva, én, megvallom, nem volnék az eszmétől idegen, hanem itt kettőn áll a vásár: nemcsak azon, a ki venni akar, hanem azon is, a kitől venni akarja. — Hátha jelenlegi birtokosa Rózen, akarom mondani Rózsai úr nem hajlandó megválni tőle.

Marczi bácsi erre csaknem földhöz csapta a czimeres pipáját.

— Ejnye, töröm a zujáját a Rózenjének, hát meg merné azt tenni, vagy volna joga megtenni?

Csak nekünk van jogunk ahhoz a földhöz, mert századok óta a mi családunké volt.

— De most az övé kedves apám, s ő parancsol benne.

— Ha megadjuk az árát, czóki Rózennek, akkor. . . Ha nem akarja eladni, megveszszük a királytól, és erővel elvételjük tőle.

— Nem úgy van már mint volt régen, édes jó atyám, — de ez, a mit apám mond, régen sem volt így, a mint mondja. Ha ő nem akarja eladni, bizony akkor nincs sem a királynak sem a föld minden hatalmának annyi módja, hogy az a föld ismét a mienk lehessen. — De nyugodjék meg kedves apám, majd megkísértjük. Ha lehet, lehet; ha nem lehet, nem lehet. Azért nem ütjük agyon Rózent sem magunkat nem akasztjuk fel.

-- De bizony agyonütjük, dörmögte az öreg úr, akinek sehogy sem fért a fejébe, hogy mint lehessen arra eset, hogy Rózen ne adja el a Karádi fundust nekik, mikor az századok óta az övék volt.

— Én mindent el fogok követni, szólta Béla, s még holnap leutazom Karádra. Magamnak is tetszik az eszme, hogy Karád újra a Karádiaké legyen. S tudom, hogy menyasszonyom is örülni fog, ha őseink birtokán, — melyet az ősök hibái vesztek el, s az unokák erényei szereztek vissza, — az ujkor eszméit szállásolva a középkor fészkébe, élhetjük át a mézes heteket.

És Béla e föltevésében nem is csalódott. Mert mikor másnap arájával Margittal és szüleivel, Sommer Ignác nagykereskedő úrékkal, közölte az eszmét, azok — nem tudni mily okokból? — oly viharos tetszéssel fogadták ennek kivitélét, hogy az az első pillanatra csaknem a házasság *conditio sine qua non*-jának látszott.

Tehát elvben elhatározottat a Karádi ősi telek mindenároni visszaszerzése. Sommer úr hajlandó volt a maga pénzéből is áldozni reá, ha netalán a jelenlegi birtokos háromszoros árt követelne.

Béla másnap csakugyan el is utazott Karádra. De mielőtt Karádra érkeznék, tekintsünk körül Karádon, s nézzük, mily sikert várhatunk ezen vállalat-tól, mely, lehet mondani, az arany gyapju meséjének (de nem az arany gyapjasokénak) újabb kiadása.

II.

Karád egyike az ország legszebb vidékeinek. Széles, termékeny rónán, dombnál magasabb, hegy-nél alacsonyabb magaslat áll, mely nem homok-buczka, mert oldala köröskörül dús erdővel van be-nőve. Ezen épült a karádi ősi kastély. Az erdő át-alakított angol kertnek, a fák nemek és fajok sze-rint csoportosítottak, mindenik csoport külön berket képezett; a hegyoldalban fölkatatott forrás zuhatag-alakban folyt a hegy aljáig, hol egy tó medenczéjé-

ben fogták fel, s körül fonták egy három öl széles víz-szalaggal az egész hegyet, lépten nyomon szökőkutakkal, szigetekkel és fontainekkel diszítve az alsó parkot. — Az így concipált kert körülbelül háromszáz holdnyi területet foglalt el, melynek művelésére az öreg Karádi évenként tizenkét főkertészt fizetett s némely virágfajnak azon időben, midőn a vasút még nem volt divatba hozva, Csehországból és Erfurtból hozatott földet Karádra.

Egy félesztendőbe került a transport, s mikor a karádiak meglátták megérkezni a szekérarmádiát, nem sejtették, mit hozhatnak s majd sóbálványnyá váltak, mikor megtudták, hogy abban a sok szekérben homok van. — Hisz homok Karádon is lett volna elég.

Ez és ehhez hasonló dolgok, leszámítva a régi, nemesi élet általános fővonását: a magyar vendégszeretetet, könnyen érthetővé tették a karádiak pusztulását. Béla atyja — ez irányban — már sokkal több kötelességet örökölt mint vagyont, s Béla már csak kötelességet örökölt volna, ha ugyan magára nézve őseinek életmódját elismerte volna kötelességnek.

A kastély is páratlan luxussal volt építve s királyilag bebutorozva. A nagy ebédlőben korrendben függtek az ősök arczképei, melyek mind oly buzditólag hatottak az unokákra, e buzditás nem jelent-

vén mást, mint azt, hogy pazaroljanak el mindent a név dicsőségéért.

Mindez már csaknem tiz év előtt idegen kézre jutott. Megvette Rózen, kinek legtöbb pénze volt a karádi fundusra betáblázva, s mikor beült a magyar főuri fészekbe, első teendője volt átváltoztatni nevét Rózsaira, amit igen okosan tett, s bárcsak mindenki így tenne, akinek Magyarországon idegen hangzásu neve van, s Rózsaiéhoz hasonló helyzetbe juthat.

Rózen úr személyéhez érvén, kötelességünknek tartjuk őt családjával együtt bemutatni, hogy később ne kellessék egyéniségéből származó tetteit és szavait részletesen indokolni.

Rózen, vagy most már Rózsai úr, mint neve is sejtetni engedi, derék nyárspolgár-család ivadéka volt. A nyárspolgári erkölcsök olcsó igényeinek köszönhető vagyonát s gazdagságát. Mig nagykoru nem lett, nem tudta, hogy szülei után fog-e örökölni valamit, mert azok gondosan eltitkolák előtte vagyoni állapotukat, mint az a nyárspolgároknál traditionális szokás, s meglehetősen bölcs politika. — Így a serdülő ifjoncznak magának kellett gondoskodnia arról, hogy legyen mit a tejbe apritnia, s kenyérkereső tanulmányai alatt természete is hozzá fejlődött azon célhoz, mely szeme előtt lebegett, s annyi egyszerűséget s annyi igénytelenséget szitt magába, hogy mikor atyjának vagyonát öröklé, fogalma sem

volt arról, hogy mire lehetne abból a megszokott kiadásoknál egyebekre is költenie. És így azt a pénzt, melyet örökölt, nem tudta egyébre használni mint arra, hogy még több pénzt csináljon belőle. Ily módon nőtt gazdagsága, mint hegyről lehulló hó-tömb, s ő mindaddig nem is érezte, nem is sejtette azt, hogy ő tulajdonképen gazdag ember, míg a karádi ősi birtok véletlenül az ő kezébe nem jutott.

Csak akkor döbrent meg gazdagságának mi-voltán, s mikor e megdöbbenéssel új lakhelyét bejárta, tanácsot tartott feleségével a felett, hogy: van-e nekik joguk igazi uraknak lenniök? s miután úgy állapították meg, hogy: igenis van joguk,—betelepedtek az ősi kastélyba, s elhatározták, hogy soha az életben innen kimozdulni nem fognak.

A mit pedig a nyárspolgár föltesz magában, az úgy megfészkei magát benne, mint a hogy az égből lehullott meteor belefúrja magát a földbe.

Az igazi nyárspolgár sohasem igyekszik önmaga előtt indokolni azt, hogy: »mit« »miért« akar? Akarja mert akarja. Az apjától, ha parancsolt, mindig azt hallotta: ennek így «kell» lenni. S ez minden indokolás utáni törekvést fölöslegessé tett.

Ilyen volt tetőtől talpig Rózsai ur. Sem gondolkozása, sem érzelmisége nem emelkedett túl azon a gépszerűségen, melyet tisztán a megszokás ösztönei irányoztak és vezettek benne. Természetes, hogy a milyen ő volt, olyan volt a felesége is, és ez azért

természetes, mert valódi nyárspolgár lévén, nem vehetett mást nőül, mint egy valódi nyárspolgár leányát. A valódi nyárspolgárok pedig leányaikat is ugyanazon methodus szerint nevelik mint fiaikat. A vallás náluk háromnegyedrészen babona, mely hideg képzelettel szövődik, mint a sarkvidéki nap-sugár, gondolkozásuk fagyos tengerébe, s az életről alkotott erkölcsi fogalmaik jégsziklához hasonlítanak. Nem izgatja őket semmi egyéb, mint a félelem, s ez is csak akkor, ha az ördögöt közel hiszik. A társadalom előttük egy bün-tömkeleg, melynek jogait el nem ismerik; a művészet, tudomány, előhaladás csak szemfényvesztés, s szükségtelen, mert ha eddig meg tudunk élni nélkülök, meg tudunk élni azután is. Külső modoruk megfelel benső világuk fagyos merevségének, s azért az érintkezés velük nem valami nagyon kellemes. Egyetlen egy tekintetben állanak a kor színvonalán, s e tekintet a pénz bálványozása. Hogy miként jutottak erre? Annak története nincs. Jellemző marad azonban rájuk nézve e tekintetben is az, hogy ők a milliókat is krajczárokban olvassák össze. Valószínűleg »olvasási« hajlamból. Így az ő könyvtáruk a Wertheim-szekrény. E tekintetben azonban felettük állnak azoknak, a kik könyvtárakat tartanak; mert míg azok könyvtáruk tizedrészét sem olvassák el, ők a maguk »könyvtárát« mindenkor betéve tudják.

Rózsai ur és felesége tehát azon említett pil-

lanatban elhatározták, hogy beléveszik magukat a karádi kastélyba, s nem mozdulnak ki onnan soha életükben. Ezen elhatározásukat mindeddig nem is bánták meg, mert tetszett nekik a falusi élet, melyben, a maga elzárkozottságában szabadon virágozhatott a nyárspolgári családiasság autokratiája. Első időben volt ugyan némi differentiájuk a falu népével, a mely hozzászokván százados uraságához, némi ellenszenvvel viseltetett a »jött-ment« iránt. De miután Rózsai úr minden épületét, erdőjét, termését minden időben assecurálta, s a parasztság arról győződött meg, hogy hiába gyújtja fel csűrét, kazalját stb. mert ezzel még több hasznot hajt Rózsainak, lassankint fölhagyott vele, hozzászokván Rózsaihoz, még néhá meg is süvegelte. Mióta pedig az alkotmányos korszak beütött, azóta még dicsőségének is tartotta, hogy olyan urasága van, a ki szintén »nép«, a mennyiben nem nemes ember, s a dolog így állván, ettől kezdve Rózsai úrnak épen semmi oka nem volt Karáddal meg nem elégedve lenni.

Innen származott, hogy 10 évi ott lakás után el sem tudta képzelni azt az időt, a melyben ő nem Karádon lakott. Arra pedig, hogy lehessen idő, mikor ismét máshol fog lakni, soha nem is gondolt. — Így volt ez épen a feléségével is. Ezt az érzelmet plántálta gyermekeibe is, kik öt-ös számban szolgáltak apai gyönyörüségének, s valódi nyárspolgári ivadékok voltak.

Vendég persze sohasem fordult meg náluk, valamint hogy ők sem látogattak meg soha senkit, s mily nagy volt bámulatuk és meglepetésük, mikor egyszerre négylovas csengő szekér áll meg a kastély kapuja előtt, s aki abból kiszáll, az nem más, mint a régi fiu sarja, Karády Béla.

III.

A mint Béla a faluba beérkezett, rögtön hire futott az égett faluban, hogy a nagyságos ifiur itt van!

A falu népének vénje ifja pedig e hirre rögtön elfelejtett minden szabadságot, testvériséget és egyenlőséget, s átadta magát a traditiók boldog érzületének, s csaknem sirt örömében a felett, hogy a régi idők egyik emlékét maga előtt látja.

Bélának egykori játszó pajtásai, azok bátyjai, szülei, mind siettek ünnepélyes üdvözlétre. Előhozták a multak történetét mindenki tudott valamit, a mi Bélával gyerek korában történt. Előállt Gyuri, a kivel együtt lopták a madarak fészket. Előállt Jancsi, a ki lovásza volt. Istókkal együtt csolnáktak és így tovább. Béla egészen meg volt hatva, hogy ennyire emlékeznek reá és ennyire szeretik. S e pillanatban százszor nagyobb vágygyal támadt föl benne az a czél, hogy Karádot újból visszaszerezze.

De, a mint ezt előre gondolhatjuk, Poroszországnak könnyebb volt visszaszerezni Elzászt és Lotharingiát, mint neki leendett visszaszerezni Karádot. Béla maga is meggyőződhetett erről az első estve. Megjegyzendő, hogy Rózsai úrnak Béla megérkezése már annyiban is rossz kedvet okozott, mert nem volt természetében a vendéglátás; továbbá irigyelte Bélától a falu népének őszinte vonzalmát: hát még mikor megtudta azt, hogy Béla mi járatban van!

Csaknem gorombán válaszolta, hogy: abból nem lesz semmi. Felesége pedig kereken kijelenté, hogy: ne is beszéljenek erről, mert ő semmit sem akar tudni róla.

Hiába ígért Béla kétszeres, sőt háromszoros árat; nem ért vele semmit. Se okkal, se pénzzel nem győzött: sőt hosszas ostromlásával azt érte el, hogy Rózsai ur másnap jókor reggel befogatott a szekerbe, felpakolta egész családját, ott hagyta Bélát a faképnél.

A mint Béla másnap felébredt, azt kapta hírül, hogy nincs itthon senki, s nem is jönnek haza addig, míg Béla ott lesz. Erre Béla úgy dühbe jött, hogy nem is ért rá a lemondás fájdalmain keseregni. E méltatlan bánásra nem volt elkészülve. Rögtön fogatott, s elhagyta Karádot.

Eközben azon törte fejét: mit hazudjon apjának a terv hajótörését illetőleg; mert tudta, hogy

ha úgy mondja el, amint történt, az öreg ur úgy dühbe fog jönni, hogy talán a guta üti meg.

Amint a szomszéd faluba ért, ott azt hallotta, hogy a gróf Z—i kastély a hozzátartozó földekkel együtt eladó. Miután Karád visszaszerzését lehetetlennek tartá Béla, elhatározta, hogy, ha ez a birtok tetszik neki, megveszi ezt, hogy egészen eredménytelenül mégse menjen haza.

S megállt, ott töltötte a napot. A kastélyt már ismerte, mert gyerekkorában sokszor megfordult benne atyjával; s most csak a földeket járta be; megnézte a gazdasági berendezést, s úgy találta, hogy megvenni nem is volna rossz üzlet. Elhatározta, hogy megveszi, hanem előbb közleni akarta atyjával.

Késő este volt, mikor elhagyta a falut, hogy a legközelebbi vasuti állomásra siessen. Útközben azonban baja történt, mert szekere egy árokba fordult, s egyik tengelye eltört. Meg kellett állania a legközelebbi csárdánál, s ott maradni, míg a kocsis lóháton kovácsot hoz a faluból, s az eltört tengelyt összevasalja.

Amint a csárdába lépett, mely pusztai »vendéglőnek« is beillett, a csárdásban és nejében régi ismerősöket talált. Régen az ő atyjánál voltak alkalmazva; mily nagy volt meglepetése, mikor azok az első szóra sajnálkozásukat fejezik ki afölött, hogy ő Karád visszaszerzésére hiába fáradt.

— Honnan tudják ezt?

— Magától Rózsaitól.

— Rózsaitól? — de hogyan?

— Rózsai itt van családotól. Ide nem meszsze voltak templomi bucsún, s ideszálltak éjszakára. A vacsoránál beszéltek el mindent, s ez annyira fájt nekünk, hogy a feleségem alig akart nekik szálást adni éjszakára.

Béla mosolygott, bár lelkében forrt a méreg. Kiment megnézni, eljött-e már a kovács?

Rózsaiék nyárspolgári szokás szerint már régen aludtak.

Gyönyörű nyári éj volt. Ilyen lehetett Romeo és Júlia, Héró és Leander éjszakája! A kovács még nem érkezett meg. Béla a csillagokba nézett, s bele-mélyedt a bölcsészetbe, a világtörténetbe és a költészetbe, hogy Rózsait elfeledhesse.

El is felejtette egy pillanatra; de ábrándjából felriasztá egy hortyogással és szuszogással vegyes álmzaj. Csak nem Rózsai horkol itt mellette? Kíváncsiságból körülnézett, s rájött, hogy aki így hortyog és szuszog, az nem más, mint egy sárban szendergő hizó — disznó.

— Sajátságos, hogy ez a disznó épen úgy alszik, mint egy nyárspolgár! — gondolta Béla, s megállt a disznó előtt, tanulmányozva: hogyan alszik?

— Mennyire meg lehetne e disznó hortyogá-

sával csalni valakit! S Béla lelke e gondolatra bohózatossá képződött el.

Most a csaplár jött ki, s beszédbe ereszkedett vele. Elmondta, hogy miképen jutott ő e csárda birtokába. Mennyit költött ujjaalakítására, s mennyit jövedelmez neki. Béla közönnyel hallgatá, de egyszerre élesen figyelmezni kezdett: a csárdás érdekes dolgokat beszélt:

— A nagyságos úr is hallhatta gyermekkorában, hogy ez a csárda valamikor zsványfészek volt. Ez a mese valóságon alapszik. Nem tudták ugyan soha rábizonyítani, s épen azért csak a mesékben emlékeznek meg rémes multjáról; de én megtaláltam erre a bizonyítást. Az ujjaalakításkor ugyanis egy kereket találtam a pinczében egy kőoszlop körül. Mindenki azt hitte, magam is, hogy zsákok, vagy hús fölakasztására való. Minthogy nekem nem volt czélom arra használni, ki akartam venni a falból, hát amint feszíteni kezdem, a fal kezd fordulni a kerékkel. Meglepetésemben kezdem forgatni, hát ekkor a tetőzet megmozdul s a vendégszobából az egyik ágy szépen a pinczébe száll. Kezdem a kereket visszafelé forgatni s az ágy újra fölemelkedik. Rögtön eszembe jutottak a zsványregék, melyeket e csárdáról hallék, s világos lett előttem, hogy ezen a csavarón eresztették le ágyastól a gazdag vendégeket a pinczébe s kirabolták vagy megölték, amint a szükség hozta magával.

Béla lelkében egy eszme villant, s mohón kérdezé:

— Tudják ezt a titkot többen?

— Már hogyan tudnák? Nem mondtam senkinek, mert tudom, nem szállna hozzám soha senki. A nagyságos urnak is csak azért mondtam el, mert régi ismerősök vagyunk, s mert tudom, hogy nem fogja senkinek elbeszélni.

— Senkinek a világon! vágott bele Béla, — s a Rózsai család babonás és korlátolt lelkülete, a disznó hortyogása, mind sajátságos és sejtelemszerű vegyületben kavartak agyában. Egy pillanat alatt azonban tisztára villant lelkében egy czél: »Abban a szobában alusznak Rózsaiék?«

— Abban! — felelt a csárdás.

— Maga nekem olyan szolgálatot tehetne, amiért én magát öt ezer forinttal jutalmaznám.

— S nem lenne semmi becsületbeli hátrányom benne?

— Épen semmi, ha úgy tud hallgatni, mint én.

— Tudok.

Erre Béla félrevonta a csárdást, sokáig suttozott vele. A csárdás eltűnt, nemsokára visszajött, s pálinkás kenyeret adott a hortyogó sertésnek. Mikor az újból elaludt izmos karokkal vállára emelte a nehez és piszkos állatot, s Bélával együtt besiettek a csárdába.

IV.

Rózsai úr, nyárspolgári szokás szerint, amint lefeküdt, rögtön elaludt. Felesége Fánni asszony is követte őt a jó példában, csak hogy neki először gyermekeit kellett megimádkoztatni, keresztet vetni reájok, hogy az ördögök ki ne cseréljék. Mert Fánni asszony rettentően hitt a babonában. Félt a vén asszonyok szemétől, cigány asszonyok varázsától, boszorkány-nyomástól, szentül hitte, hogy a gonosz szellemeknek van hatalmuk az ember felett: sőt kacsát sohasem evett, mert azt tartotta, azok közt is vannak boszorkányok, kik akkor is élnek, ha már a fejüket levágták.

Elvégezvén azonban teendőit, ő is lefeküdt, s elaludt rögtön.

Valamivel szürkület előtt azonban szokatlan zaj ébreszté fel. — Férje kegyetlenül hortyogott. Erősebben a rendesnél, ami Rózsainé gyors felfogása szerint egészségbeli változást jelentett.

— Talán sok bort ivott tegnap este, s most a szive szorúlt el, azért hortyog így. A guta környékezi talán! s ijedtségében rákiáltott férjére: »Károly! van valami bajod?«

Semmi felelet. Kegyetlen hortyogás.

— Károly! Károly! kiált az asszony mindig erősebben, de nem kapván választ, fölkél ágyából,

férje ágyához siet, hogy fölrázza álmából. De amint hozzá nyúl, ijedve sikolt fel.

Valami éles sörte akadt a kezébe, holott Rózsai úr már tíz év óta kopasz. Az érintésre az ágyban fekvő valami furcsa hangot adott, ami nem emberi hang volt.

— Jézus Mária! itt történt valami! sikoltott Fánni asszony; reszkető kezekkel gyertyát gyújtott s amit a gyertya világánál látott, azt ájulás nélkül csakis nyárspolgári idegzet birhatja el.

Rózsai úr ágyában, Rózsai úr helyett ott hortyogott békés szunyadásban egy hizott — disznó.

Ami ezután következett, azt kifejezni a szó kevés. Festő kellene, aki színnel lerajzolja az arczokat; zenész, aki orcheszterben megkomponálja az itt hallott hangokat, az írónak fönmaradván pusztán a történet leírása, mely a maga rendkívüliségében ugy is elég nagy feladat.

Fánni asszony — mint ezt más regényhősnők tennék — nem ejtette ki kezéből a gyertyát, hanem elakadván benne a szó, egy perczig mereven nézte az álmodó állatot, s nem ismervén abban férjére, eleinte azt hitte, hogy maga is álmodik.

Elmulván azonban ezen hite, rémitő jajveszékeltést improvizált. Fölverte gyermekeit, s miután azok az álom miatt, mely szemükre ragadt, először mitsem akartak látni, anyai szeretettel agyba-főbe verte őket, hogy tisztán láthassák azt, a mi történt.

— A papa ez vagy nem? orditá gyermekeire rémitő arczkifejezéssel, rámutatván a szunyadó állatra.

A gyermekek egyhangu véleménye az volt, hogy: ez nem a papa!

— Ki hát akkor? jajgatott a mama.

A gyermekek egyhangu véleménye oda irányult, hogy az illető, aki az ágyban hortyog, nem más, mint egy igazi disznó.

— Akkor a papa disznóvá változott! — kiáltá Fánni asszony, s újra fölpofozta gyermekeit, akik ezt hinni nem akarták.

Fánni asszony agyában örületes háborgással robogtak a gondolatok, keblében minden bennelevő érzelem összekavarodott. Nem akarta hinni, amit látott; de látnia kellett, amit nem hitt. Mivel nem tudta megmagyarázni, amit látott, így végre is hinnie kellett. Az ajtóhoz futott: az zárva volt, s a kívül állók, kik a zajra összecsdültek bebocsáttatásért zörögtek. A kulcs a zárban volt, ami világosan mutatta, hogy az ajtón át a szobába ember nem jöhet. Az ablakok is belülről voltak bezárva, ott se jöhetett be senki. Ki hát az, aki zárt ablakon és zárt ajtón is be tud jönni? ki tud kivinni egy embert, aki ezalatt nem ébred fel s ki tud behozni egy disznót, aki alszik? Nem más mint az ördög! Tehát az ördög volt itt: s vagy kicserélte férjét egy disznóval, vagy disznóvá változtatta. Fánni asszony előtt ez

utóbbi eset valószínűbbnek látszott, s míg e felett töprengett, azalatt a kívül állók betörték az ajtót.

A Rózsai négy csemetéje esze nélkül hányta magára a keresztet; a betört ajtón betódult népséget pedig elfogta a rémület, noha az egész dologból nem tudott még semmit.

— Mi történt, az isten szerelmére! — sipiták a vén asszonyok, kidagadt szemekkel bámulva az ágyban fekvő sertést, mely már akkor ébren volt s ravaszul pislangatott szerteszéjjel.

— Ebben az ágyban feküdt le az uram tegnap este, s ma, mikor felébredtem, ezt a szörnyet találtam benne. Hol az uram! hol az uram! — tört ki keserves sirással Fanni asszony. — Adjátok vissza az uramat!

A rémület és jajgatás most újra kitört; berohant a csárdás is, s majd belehalt az ijedtségbe. Fanni asszony mint furia rohant reá, őt téve mindenért felelőssé; de a csárdás se volt rest, megtámadta még nagyobb lármával kétségbeesett vendégét, sőt vádolta ördögösséggel, boszorkánysággal, s ígérte, hogy fel fogja jelenteni a vármegyének, mert az ő vendéglőjében még ilyen skandalum soha se történt.

Végre is a szenvedély minden lázongásának végére kell jutni, s a higgadt meggondolásnak el kell érkeznie. Mire megviradt el is érkezett, a higgadtság,

s miután a helyzet mindaddig nem változott, Fánni asszony a teendőkön kezdett gondolkozni.

Az egész társaság véleménye az volt, hogy Rózsai urat disznóvá változtatta az ördög. Fánni asszony az egészet Karády Bélának tulajdonította, ki az ördöggel czimborál, s aki így akart boszút állni azon, hogy Karádot Rózsai el nem adta neki. Pedig háromszoros árt igért érte. Honnan vette volna ezt a sok pénzt? Világos, hogy az ördög adta neki. (Általános helyeslés.)

A teendő tehát az volt: a disznót elvinni Karára, s minden lehető felhasználni arra, hogy újra visszaváltozzék Rózsai Károlylyá. Hanem a disznóhoz nem mert hozzá nyúlni senki. Mert aki hozzá nyúl, az az ördögé. Szentelt vizet kellett hozni a faluból, s azzal belocsolni, hogy az emberek hozzá merjenek nyúlni. Így sikerült aztán a hízott sertésnek összekötni négy lábát, s beleültetni a batárba. A kocsist, aki valami babonás oláh volt, a hideg rázta a rettegéstől. Kétszer felborította a kocsit, a mi Rózsainéban még inkább megerősítette a hitet, hogy itt csakugyan az ördög úzi szörnyű játékát.

De még más tekinteteből is rémséges volt az utazás. A gyermekek ugyanis nem érezvén át az eset borzalmasságát, annak csak komikumát látták maguk előtt. Nem fért a fejökbe, hogy ez a disznó, akivel együtt utaznak, a papa lehessen. A legkisebb pedig pláne azt merészelte mondani, hogy majd meg-

eszsziük apapátdis znópecsenyének! A mire Fánni asszony úgy felháborodott, hogy olvasóját legkisebb fiának nyaka körül tekerte, s majd megfojtotta vele. »Ti bennetek is az ördög vagyon!« kiáltozá, s nem lévén bizonyos, hogy saját magában is nincs-é az ördög, kézi tükrébe minden nyomon bele nézett: ha vajjon megvan-e még emberi ábrázata?

A sertés pedig veszettül rőfögött, sikoltozott kényelmetlen helyzetében, a mire Fánni asszony mindenkor sirva viszonzá: »Károly, Károly, mivé lettél! — Legyen átkozott a percz, melyben Karádot megvetted! — Legyen átkozott Karády Béla, aki veled ezt tette!«

V.

Mig a csárdában mindazok végbementek, Béla a csárdás kamrájában ült; nem tudott ottlétéről senki, kocsiját, lovait a legközelebbi faluba küldte, hogy senkinek föl ne tűnjék. Mikor Rózsayék elhagyták a csárdát, a csárdás elővett egy bikacsökö, s kiverte a csárdából a megrémült népséget, s rájuk fogta a varázslatot. Ez is megtörténvén bezárta a csárda ajtaját s Bélát kibocsátotta rejtekhelyéből. Nagyot nevettek egymás szemébe. Azután a csárdás bement a vendégszobába a feleségével, Béla pedig lement a pinczébe, ahol tudta már a járást sötétben is.

A pincze egy zugában feküdt egy zsup szalmán Rózsay úr emberi alakjában. Épen akkor ébredezett. »Fánnit« kiáltott, de egy tompa kísérteties hang válaszolt szavára.

— Rózsay Károly, tudod-e hol vagy?

Rózsai ur — amint első rémületében tehette — összeszedte gondolatait s szétnyujtott kezeivel nyirkos falat érintvén, azonnal belátta, hogy nem ott van, ahol lefeküdt. A pokoli sötétségben nem láthatta a könyökét sem, s így a tompa hang kérdésére nem mondhatott mást, mint hogy: nem tudja.

— Te a pokol tornáczában vagy, tizenkét mérföldnyire a föld alatt. Fölötted vannak a vulkánok és fölötted vannak a tengerek. Ide csak 3 mérföldnyire áll Luczifer nyári laka s ott már kezdődik a pokol.

— Jaj nekem! nyöszörgött Rózsay ur s nem merte kimondani az isten nevét, a bibliliából tudta hogy ez a név az ördögök előtt nem kedves. — Hát mivel érdemeltem ezt? s mi fog történni velem? — elevenen kell a pokolba szállnom?

— Még most nem vagy az ördög hatalmában, még most csak az én hatalmamban vagy.

— És ki vagy te, kegyes hatalom, aki velem beszélsz?

— Én a Karády család összelleme vagyok.

— O! én bűnös lélek! vétkeztem ellened — de

ha tudtam volna, visszaadtam volna Karádot kétszeres áron.

— Azon az áron kell visszaadnod, amelyen vetted: különben nem változtatlak át disznóból emberré.

— Tehát disznó vagyok?

— Az!

— És van-e mód újra emberré lennem?

— Van, ha visszaadod Karádot.

— Visszaadom még ma, esküszöm mindenre, a mire akarsz.

— Nem kell esküd. Ha szavadat nem tartod meg, ha meglátogatlak Karádon, s a temetőbe tánczoltatlak minden éjjel a csipke bokorral. Most visszaadlak a földnek!

S itt a tompa hang kísérteties »abrakadabrákat« morgott, Rózsayban elállt a lélekzet: érezte, a mint valami takaróféle a fejére borúl, két szörnyű kéz belegöngyöli aztán fölkapja és valami puha alju szekérbe vágva röpti fölfelé. Mozdulni sem mert, míg a szekér meg nem állt vele. »Itt vagyok tehát a földön« gondolá — »de talán csak nem a saharai pusztán?«

Ebben a pillanatban lehullott róla a takaró, s ő ott találta magát abban a szobában, melyben tegnap este lefeküdt, abban az ágyban. A szobában még égett a gyertya, noha már akkor egészen meg-

viradt. Előtte állt a csárdás és csárdásné rémült arczzal és összekulcsolt kezekkel.

Rózsay ur is belátta, hogy az a szellem nem csalta meg. A földön van. De hol a neje, hol a családja?

S itt tudta meg a csárdástól a történeteket. Tehát csakugyan disznóvá változott. Szegény Fanni! — mint fog örülni, ha újra régi alakjában láthatja szeretett Károlyát! Még ilyen senkivel se történt. Ez világra szóló. És tanuk vannak rá. No hiszen ezentul vitázzanak vele a jegyző meg a pap, hogy az ördögök nem járnak a földön! majd megfelel nekik. S Rózsay ur a nappali fény bátorító biztossága alatt elfelejté rémületét, s mintegy büszkén gondolt vissza élményeire, melyeknek valóságán — miután minden körülmény összevág, s mindenikre élő tanu van — többé nem kétkedett.

Valóságos Herkulesnek érezte magát, aki megjárta az alvilágot. 12 mértföldnyire volt a föld alatt, sőt el volt szánva azt is mondani, hogy magát a pokolt is látta. Ugy sem czáfolhatja meg senki, mint-hogy senki sem lehetett ott, a hol ő volt.

Alig várta, hogy Fannikájának elbeszélhessen mindent, s megtudja tőle az ő disznó voltának történetét. Türelmetlenül várta a fuvarost, aki őt Karádra volt szállítandó. A csárdástól bocsánatot kért a zavarokért, melyeknek ő azonban nem oka. Aztán kocsi sira ült, és dobogó szivvel indult haza. Hogy Ka-

rádót visszaadja; azt föltette magában, de azt is föltette, hogy nyereség nélkül mégsem fogja visszaadni.

A pokolban sokat ígér az ember, a mit a földön nem tart meg.

VI.

A disznószállító expedíció a reggeli órákban érkezett Karádra. Az oláh kocsis oldalát furta a csodaeset tudása, s nem állhatta meg szó nélkül. Minden szembejövőnek odakiáltott: a tens úr disznóvá változott az éjjel! Akik ezt hallották, bepillantottak a batárba, s ott látták a disznót. Erre ugy elfogta őket a kíváncsiság, hogy lélekszakadva futottak a kocsi után, s mire a kastélyhoz ért, az egész falu népe oda volt csődülve.

Ott volt aztán sokféle beszéd.

— Tudtam, hogy nem tiszta ember, s az ördöggel czimborál, nem lehet másképen így meggazdagodni, mondá az egyik.

— Azért nem járt soha senkihez, s azért nem fogadott soha senkit, mert az ördögökkel komázott. Mond a másik.

— Én láttam is minden éjjel kivilágítva a nagy ebédülő ablakait, s az ördögök báloztak ott, szólt a harmadik.

— Eladta lelkét a sátánnak, s most lejárt a contractusa. A lelkét elvitte, a testét disznóvá változtatta. Ez történt Sánta Petivel is Bürkösiben.

A kastély cselédsége pedig felförmedt, hogy hát ők ezt a disznót szolgálják ezentúl? De már azt nem teszik! És ki sem akarták emelni a batárból.

E közben odaérkezett a pap és a jegyző. Megtudván a dolgot, keményen rátámadtak a népre: hogyan hihet ily ostobaságot! — Sőt megdorgálták Fanni asszonyt is, mint aki rossz példával jár elől a babonában.

— Hát akkor hol a férjem? rivalt rájuk Fanni asszony.

— Azt mi nem tudjuk, válaszolt a pap.

— Ha nem tudják, akkor higgyék, amit mondok. S parancsolá a papnak, hogy menjen a templomba, szolgáltasson misét férje elbűvölt lelkeért: szentelje be elváltozott alakját, hogy hulljon le róla a sátán hatalma.

Erre a pap azt felelte, hogy nem fogja magát kinevettetni; Fanni asszony pedig görcsöket kapott a méregtől. Még egy ilyen fél óra, és okvetlenül meg kell tébolyodnia. Nem fogadott neki senki se szót: fájdalmát nevelték. A kik meséjét elhitték, azok átkozták, akik nem hitték, kigunyolták.

— Ki kell hajtani ezt a förtelmet a faluból, kiáltá végre a kis biró, aki szintén hitt a babonában; hadd vegye útját a pokolba. Ha itt marad, mindnyájunkat behálóz. Teheneink tej helyett vért adnak, gyermekeink elsorvadnak, házaink maguktól fölgyúlnak!

E szavakra a nép úgy fölháborodott, hogy fölborította a batárt, mialatt egy kondás elmetszette a disznó lábain a kötelet, mire az kiugrott börtönéből, s vadállati nekirugaszkodással világgá szaladt. Eltűnt egy percz alatt, s mindenki szentül hitte, hogy a pokolig meg sem áll.

Fánni asszony erre térdre esett és imádkozott. Imáját meghallgatta isten.

Alig mondta el az első »miatyánk«-ot, mindenfelé ordítás támadt: »ahol jön a tensz úr!« — de nem mint disznó!

A jövevény csakugyan Rózsay volt. S ezután már nem sok mondani valónk van. Az olvasó el fogja találni azt, aminek következnie kell.

A történetek után, akár megtudták a valót, akár azt hitték tovább is, amit először hittek, Rózsayék nem maradhattak többé Karádon.

Béla alig érkezett a csárdai kaland után Pestre, már ott várta a távsürgöny Rózsaytól, hogy: csak jöjjön minél előbb, s vegye vissza Karádot. Nem kell több csak 10% nyereség. Ezért talán nem fog megharagudni a Karádiak ős-szellemé.

Igy került vissza Karád a Karádiak kezébe. Marcsi bácsi újra az ősi kastélyban szipákolhatta szűz dohányát, Béla ott tölthette mézes heteit; a népnek pedig volt miről mesélni sokáig.

Rózsayék pensionálták magukat Grácba.

A Retyezát aljáról.

Mily vidék! — mily látkép!

Tünj el lelkemből fajszeretet és nemzetiségi érdek korlátolt fölfogása! Másra tanít az isteni természet, mely minden báját és ékességét neked adja s nem kérdezi hogy ki vagy?

Nincs itten egy fűszál, mely többnek akarna
Születésénél látszani,

Nincs oly vén százados tölgy, mely a harmat =
Csöppel szégyelne játszani. —

Bérczid vihart kigunyoló alakja

Virágos völgygyel enyeleg:

A méltóságnak benned nincs salakja,

Nem gőg erőd s önérzeted.

Mért tegyék összehasonlítást a Retyezát és az Alpes havasai között? A Retyezát nem szegényebb azért, mert nem hordja az idők nyomain kívül Hannibál elefántjainak, Julius Caesar legióinak, és Bonaparte ágyuinak nyomait. Sokkal nagyobb szerű emlékeit hordozza ő a természet forradalmának, s a küzdő

elemek történetének, hogysem az emberek viselt dolgai becsén változtatni tudnának.

Mennyit tanulhat az, ki a természetből tanulni tud! Miként visszahökken itt cselszövényes terveitől a politikus; mint eltörpül a születésére kevély nemes; mint zavarba jön és kizökken eszejárásából mindaz, ki bármily téren bálványt alkotott magának, s azt magára nézve a mindenség központjának képzei. Az emberiséggel született vallási szükség a tudás határait tullépő hit, kiverve az emberek által alkotott, és emberek által megdöntött formák váraiból, a természetbe menekül, és itt mint az üldözött római Janus templomában, menhelyét fölleli. Minő más itt a madarak éneklő zsinata, mely a természet infallibilitását dalban hirdeti mint vatikáni konciliumé! Mily dicső bibornoka a természetnek a nap a ki életet lehel, és világosságot hirdet. Mennyire nem demonstrálnak itt a szorgalmas hangyák a növényzet péterfilléreinek gyűjtésével, s mily gyönyörrel fürödnek a méhek a sugaros harmatban, melyek mindenike fölér egy szent Gergely ordóval.

Két dolog tolul ellenálhatatlan hatással lelkembe. — Egyik Strausz elmélkedése korunk vallássosságáról, a másik — melynek épen napjait élem — a megváltó kinszenvedésének és föltámadásának ünnepe. Minden más templomban anomaliának és összeférhetlennek látszanék e két dolog, csak itt nem, a természet templomában.

Mert hogyan emelkedhetnék az Strausz álláspontjára, — mely azt vitatja, hogy a jelenkor vallásos érzülete nem csekélyebb, mint a múlté, — a ki csak a tömjénfüstből vagy harangozásból érzi, hogy ünnep van! Hogyan emelkedhetnék az ama vallásos érzület magaslatára, melyet születésünkkor a természet olt belénk, a ki még imakönyvének külsőjében is az emberi hiúságoknak hódol, s arra törekszik, hogy a templomban ne az istennek, hanem az embereknek tünjék föl.

Ah! e gondolatnál mily gazdag szin pompában tünik föl képzeletemben a váczi utczai korzó, a megváltó gyász és övömünnepe nek tiszteletére. A delnök bemutatják drága uj öltönyeiket, és a mesteremberek nyereségüket számlálják. Mily dicső kereset-források nekik a nagy ünnepek, melyeken mindenkinek tündökölni kell; mely napokon a szentegyházak versenyeznek a színházakkal, és beléptijegy mellet is zsufolva volnának a legelegánsabb közönséggel. Mert van-e ingerlőbb mint az ájtatoskodó kaczérság, az imádkozó világiasság, s a szemlélet tiltott édelgése, melyekhez mind oly jól illenek az orgona hangjai, a hitszónok áradozásai vagy a misék illatos szinjátékai?

Valóban ez a czifra vallásosság összeférhetetlen Strausz elméletével, mely a kereszténységet eredetére redukálja, s nincs joga a váczi-utczai közönséggel együtt ünnepe lni a kereszténység megalapítójának emlékét. Olyan értelemben, a minőben mai nap

templomba járunk, a jelenkor vallásosága sehogysem illik doktor Strausz definíciójába. Mert a nagy tömeg van annyira már, hogy a tudatlanáág fanatizmus a kigőzölgött belőle, de meg annyira nincs, hogy a műveltség és fölvilágosodottság vezessék vissza azon érzelemhez, melyhez tudatlanságának emlékei vannak kötve. — Hanem doktor Strausz definíciója nem a nagy tömeg érzelméből van dedukálva, hanem a korszellemből van indukálva. Krisztus százada, noha ő volt az első és legnagyobb keresztény, s noha a nagy tömeg pogány volt, a kereszténység százada volt. A korszellemben a kereszténység szüksége lebegett: épen úgy mint a jelenkorban a vallásos érzelem szüksége.

Hogy ezen szükség a mindenség erkölcsi törvényeiben, vagy egy hitköltészeti époszban keresi-e eszményét? — az másodrendű kérdés. — Annyi bizonyos, hogy addig míg az erkölcsi törvények társadalmilag nem voltak kifejlődve, minden vallás, hasonlólag a görög epikureizmushoz, az emberi félénkségre volt alapítva, s ehhez szükséges volt a tudatlanság fanatizmus, — a mai korban azonban, hol a világnézet a bölcsészet küzdelmein szűrődött át, a vallási szükség nem lehet más, mint az emberi lélek megnyugvása.

Ezén benső megnyugvás iránti törekvés a mai kor vallásosága. Ez az, a mihez oly édes és titkos utakon elvezet a természet tanítása. — A természet

tanítása visszavezet bennünket azon fokra, melyen Mózes állt, midőn az istenség eszméjét az istenség lényéből folyó törvényekkel érzékitette. — A tizparancsolat volt az első hitcikkely, és első társadalmi törvénykönyv egy alakban. — A szülőket tisztelni, nem lopni, nem paráználkodni, nem csalni, felebarátit szeretni, másnak nem tenni a mit magadnak nem kívánsz, volt akkor a vallás. — Miért ne lehetne egykor is az? azért-e mert most e törvényeket társadalmi erkölcsöknek nevezzük? A kereszténység eszméje más-e, minthogy a tizparancsolatot a felebaráti szeretet elvével kiemelte nemzetiségi korlátaiból, és az emberiség általános színvonalára helyezte?

A mai korszellem, mely a lényeket külön tudja választani a külső alaktól, s azt e nélkül is látja, valósággá tette a mi eddig csak költészetnek tartatott, hogy — a természet az isten legigazibb temploma. — A bölcsészet, mely a tudománnyal keztfogva bírálja és bonczolja a theológusok istenségét, a természet istensége előtt hódolva hallgat el. — Ez a vallásosság az a mit doktor Strauss a mai korszellemben fölfedez.

De ne ijedjenek meg a vallásfelekezetek föl Kent szolgálai, — ne ijedjenek meg a hierarchiák dús gazdag főpapjai, kik az »isten áldását« oly nagy mértékben élvezik, mer ez a vallásosság nem új vallási szekta, és soha sem fogja magát az ő rovásukra organizálni. — Ez a vallásosság beillik minden formába, a mi nem

tagadja az istent. — Soha sem fog theziseken nyaralni, és nem fog forradalmakat ütni, ha csak a társadalmi és törvényhozási téren nem. — Eme vallásosság ellen kábaság volna bárki részéről is háborut kezdeni. Mert, hogy e háborunak sikere lehessen, semmivé kellene tenni a históriát és a tudományokat. — A törvénelem és a tudomány e vallásosság hittana. — Az erkölcsi világban a jó és rossz közti különbségnek, az anyagi világban az igazságnak fölismerése kötik össze e vallást a társadalmi étellel.

Épen husvét ünnepe van!

»A természet is, hullván bilincse a hosszú téli fásult dermedés, készíté új virágit, hogy behintse nagy ünneped dicső fölébredés!« Ne mondjátok vallástalannak azt, a ki az isten ember emlékét a természettel ünnepe. — Nézzétek a bányászt; hat napig a föld gyomrában hullatja verejtékét, a fáklya lángja megsárgítja arcát, a napvilágtól elzárt tárna levegője ellopja fényét szemének, halálveszélyek környezik minden kalapácsütésnél, melynek visszhangját a bérc méhének oldalai fenyegető dörgéssel sokszorozzák: élete az isten kezében van. — Ezt érzi, ezt éreznie kell. — Ez önt belé hitet, ez önt belé bátorságot küzdeni életéért, családjáért és az emberiség érdekeiért, melyek épp úgy ott vannak a fényes magasságban, mint a föld sötét gyomrában.

De hatodik napon a szent természetre lép, és megpillanéja a dicső napot.

Nézzétek e tekintetet, melyben a látható világot áhitatos mosolylyal fölöleli, nem rejlik-e ebben a legtisztább imádság? — Nem a legtisztább vallásosság-e azon sóhaj, melylyel az élet becsét átérzi, s melyben oly világosan kimutatja, hogy: ezért valakinek köszönettel, hálával tartozik!

Ne mondjátok őt vallástalannak, ha csak így imádkozik, s így tiszteli az istent! És ne mondjátok vallástalannak a jelenkort, mely vallásosabb az ő felvilágodottságában, mint volt a hajdankor az ő tudatlanságában. — Vallásosabb, mert minden vallást tisztel, minden felekezet templomában fölatalálja az istent. — Érzelmeiben fölülemelkedett a vallás gyűlölségen, és nem érti többé azon motivumokat, melyek a pápák világi uralmainak hálás eszközei voltak, s a világot a keresztényi szeretet alapján a legöldöklőbb testvérháborukba keverték. — A mai kor vallásossága, melyet doktor Strauss definiál, az által, hogy az erkölcsi elveket társadalmi és politikai téren érvényesíteni törekszik, nagyon közeledik a megváltó ama eszméjéhez, hogy legyen: egy akol egy pásztor. — Menjete ki a természet ölébe, s ti is úgy fogtok érezni és gondolkozni mint én.

Az angol Göthe.

Angliában írók és költökből egy »Klub« alakult.

Ez a klub a már közmondássá vált »poetry of Culture« intenióján alapul, s e mellett harcolnak bátran kitartással.

Tagjai valamennyien érdemdu s férfiak. Tekintélyes írók, ismert költők és félelmes kritikusok. A hatalom az ő kezükben van; egymást magyarázzák, az angol nyelvet művelik, egyszerűsítik. Eszmeik fellengősek, de ötleteik geniálisak; keresik a bizarrt, s azt mutatják, mintha lelkesülnének. És népszerűségük már is oly mérvü lett, hogy határozottan harczot kezdenek az angol irodalom elkeresztelt kolossai ellen. Szurkálják Dickens, Collins, Reade, Kingslake, Trollopot; s különösen fegyverük élére vették a nő írókat. Ezek ellen irtó háborut folytatnak. Az angol közönség élénk figyelemmel kíséri működésük minden mozzanatát.

E klubnak szellemi feje: *Mathew Arnold*.

Ő az, a kiről beszélni akarunk.

Társai elkeresztelték angol Göthének; s ha Göthe neve Angliában igen népszerűvé lesz, többet köszönhet Mathewnek, mint saját magának.

Mathew Arnold sokoldalú, tudományosan képzett író, éles elméjű kritikus költő. Polemiái által már rég felköltötte s magára vonta az angol olvasók figyelmét. Éles tolla rapier, melylyel úgy tud bánni, mint ellenfelei közül egyik sem. Érvekben gazdag, *sophismákban* nem szükölködik; s a mi benne meglepő, még *sophismáiban* is maga részére tudja hódítani az igazságfényét; annyira behálózza az olvasót, hogy az a genialitásban gyönyörködve lemond arról, hogy szigorú bírónak legyen.

Legközelebb, adta ki legújabb költeményeit, mely őt a philosophikus költészet borongos magaslatain az ujak közt a legmagasabbra emelte.

Alaphangja egy nyugtalan tépelődés, háborgó világfájdalom, mely néha Shelley atheismusával érintkezik. Kesereg Ikarus sorsán, ki a nap közelébe vágyott, s onnan hullt leolvadt szárnyakkal a tengerbe. Van a világon egy határ, honnan a magasba törő reflexió visszahull, s megsérti hulltában azt a honnan fölrepült. És feljajdul e súly alatt, és aztán a helyett, hogy gyógyitana, föltépi sebeit.

Van egy tragoediája »*Empedokles*,« me-

lyen »Faust« befolyása érzik. Van benne egy rész Don Juan»-ból is, de azzal a módosítással, hogy az erkölcsnek nem adja meg azt az elégtételt, mely szerint a »Don Juan«-ok elkárhoznak a tulvilágon.

Empedokles a dalnok, a szónok, tanárja Gorgiasnak, a nagy sophistának, a varázsló bölcsész, ki keresztül bolyongta a földet; megkísérté a varázs, a tudomány segélyével lealázni a természetet; a honfi, ki a tyrannokat üldözte, megbuktatta, ki azután maga kapott kedvet királylyá lenni. Czélt ért, s azután élt imádatva félistenként, majd mint száműzött bolyongott, a ki mystikus életét az Aetnán végzi be; — Empedokles a tragoedia hőse.

Don Juan megfordítása; s a helyett, hogy mint az, az érzékiség, az anyag extremeinek esnék áldozataul, ugy bukik meg, mint a gondolkodás, a szellem rabszolgája.

Empedokles a földet a társadalom undok posványának tekinti, hol az emberi szenvedélyek csapongó lidérczekként kísértenek; a ki követi őket, — temetőbe csalják. Mindenütt sárba lép, s nem talál eszközt hogy magát attól a hozzátapadt piszoktól megtisztítsa. Végre is elhányja ruháját, leveti saruit, s Appollóhoz menekül; — s Olymp holdsugáros ormain pihen meg.

Ott is csalódik! A költészet ölen akarta levetkezni emberiségét. Apollóban keresni az örök ifjúságot; bele nézni mint egy tükörbe, hogy ebben a tul-

világ mosolygó képeit lássa meg. — Csalódott! Apollóban egy szönyű istenre lelt, kiben az ég képei mellett az egész föld visszatükröződik; s ő, ki az öntudat rablánczai alól akarta kivonni magát, elveszteni lelkét, — Apolló ülén a gondolkodás örve alatt nyög, látja sorsát; — egy uj Ahasverus, ki nem tud meghalni, nem tud elaludni, kísértetek gyötrik és nem tud kihez imádkozni. Ég, és elég saját lángjában.

És mégsem akar visszatérni az emberek közé. Fájt neki az, hogy az emberek őt bölcsnek tartják; s bölcseségétől nem nem kívánnak mást, mint olcsó gyógyszereket hitvány testi betegségek ellen. Kuruzslóvá aljasítják. Számüzi magát; tépelődik mint Faust; Mephistója az élet, szerződése köti a pokolhoz. Az élet egy pokol. Ő e szerződést szét akarja tépni, és a méregpohárra gondol. A gondolkodás Scylla és Kharibdise közt hányatva nyugalomra vágyik, s kezébe veszi a méregpohárt, hogy feloszolja ama őselemekbe, melyekből a természet összeállta.

És a méregpoharat még sem meri kiinni! A halál előtt vissza retten saját logikájától. A test, az anyag feloszlik és újra egyesül más formában; de az öntudat, a lélek! Ennek nincs processusa; ez nem oszlik el a vízbe, tűzbe, földbe, légbe; — mi lesz ebből!? Göthe itt kezdi Faustját; Mathew itt megáll és kezdi oldozni a csomót.

Érintkezik a Don-Juan költészettel egészen ad-

dig, míg önmagában bünteti a szélsőségeket. El kell kárhozni annak, ki az érzékiségben tullépi a határt; a gondolkodásnak is van határa, eddig visz a philosophia, ez után nincs út magasabbra.

Az igazi philosophia nem is lép soha túl e határon. Itt megadja magát. Cartesius kimondja: *cogito ergo sum*. Spinoza Leibnitz és Fichte fölfedezik az »Én«-t, és Hegel düszkén hivatkozik az alanyiságra. Kant belátja, hogy ezután a philosophia már csak egy végetlen mocsár; mennél beljebb megy az ember, annál bizonyosabb, hogy belevész; — nem gázol ki soha többé.

Ilyen értelemben igaz, hogy a philosophia megszűnt a költészet alkatrészévé lenni. A philosophiai költészet csak a reakcióból éled, melyet a határ, a korlát öntudata szül; a végtelen, az élet a halál eszméje ellen. Az ilyen reactió alatt születik egy eget ostromló titán; egy Faust neki megy a korlátoknak, tépi a föggönyt és tépni akar mindent! Ösmerni akarja a világrendszer titkos rugóit, átakarja röpülni a végtelent, be akarja látni előre-hátra az örököt! s hogy ezt tehesse, le akarja vetkezni a földiséget és itt — megtörik, föltünik előtte egy kép »egygyé lenni a világmindenséggel, mely főnállt, még míelőtt ő megszületett; állni fog ha ő már elhalt, — mely csak annak szép a ki szeret; napját mindenki-vel egyaránt érezteti; éltet lehel mindenüvé; egygyé lenni a természettel!«

S ez az a pont, hol Faust megtér, és az angyalok felviszik a mennyországba.

És ez az a pont, melyben a Faust s a bölcsészet különválnak egymástól.

Grabbe Don Juanja elmerül az érzékiségekbe s megful, még mielőtt észébe juthatna, hogy barát legyen belőle.

Utrich Titusz a »Hohe Lied«-ben nevető görököket kap: és az »Ember tragoediája« végig néz azon, ami már ezerszer előfordult a világon.

Aki megunja a játékot türelmesen nézni, az elkárhozik; aki kibírja, annak nem jut észébe, hogy a másvilágon pokol is van. — Nyugodjunk meg abban, amit megmásítani lehetlen.

Empedokles megáll a halál kapuja előtt, és nem mer becsengetni.

Föltámad benne a kétely.

S a fordultnál ragyog Mathew geniusa.

Mi lesz a halál után a lélek?

Vagy az a diszharmonia, mely egy emberben háboroghat, nem két dolog? egymástól nem abszolút?

A test csak a lélek által él, mozog. mint egy befűtött gőzgép? Mi hát akkor az ösztön, melynek annyiszor rabszolgája a lélek? Nem él-e ez? Mi az az anyag a természetben, mely halál után az öntudatot magába szívja? — Vagy az öntudat semmi?

Nem fogja-e az ős elemekbe elfoszlott test az öntudatot más egyesülésben, más alakban még egyszer visszahívni? Nem volt-e Washington egyszer Cincinnatus, s ha Empedokles még egyszer megszületik, nem fogja-e újra kiinni a méreg-poharat? — s nem hal meg oly nyugodtan, mint Sokrates vagy Krisztus, — hanem rémektől gyötörve mint Chabades! s Faust könyekre fakad, mikor ablaka alatt az aratók dala megzendül; Empedokles is elveti a méregpoharat és e disharmonián elkezd kacagni. — Vár holnapig, holnap ismét holnapig, és h i n n i kezd. Bolond az aki költő és nem tiszteli a költészetet. A vallás költészet, a babona a vallás prologja; higyjünk ördögöt, boszorkányt, és imádkozzunk. Jobb így mint úgy. A könyvekben is nagyon sok költészet van. A könyvek a vallás gyöngyei. És a sirás könnyit, épen úgy mint a hit.

Szegény Empedokles! . . .

Az olvasó szinte szeretné, ha Mathew is felvitetné az angyalok által az égbe.

Empedokles nem tér meg, csak — kitér önmagának.

Mintha két ember volna. Az egyik él, s az a másik elnézi, hogy mint éli keresztül a világot. Önmagat tanulmányozza és nem gondol a világgal.

Elfogja egy csendes közöny, de nem érez cynikusan. S mielőtt meghal, fölkiált mint Herder: Ó én

elhibázott életem! s azután meghal az Aetnán és két kiégett vulkán érintkezik.

Eddig a tragoedia.

Alaphangja Göthe »Faust-jáé; de azért Göthének még sem epigonja. Faust oltárt emel az istennek, vallásnak, morálnak. — Empedokles siratja az emberek gyöngeségét.

Angliában e művet nagy tetszéssel és rendkívüli érdeklődéssel fogadták. A klub részéről ez az általuk, irányul felvett művelődési költészet (poetry of Culture) első remekműve. Ők remélnék többet is.

Az angol katona megveszi, és elmegy olvasni Abbyssineába. Még a börzéken is beszélnek róla.

A katona megtanul belőle meghalni: a bankár szükség esetén resignálni.

S mi csodáljuk azt az országot hol a mozdonyok füstjei közt ilyen csillagok ragyognak.

Egy szerelmes üveges.

Mikor Kabor Ignác a világra jött, már akkor az apjának régen letűnt a világa.

Elvesztette a szeme világát és tönkre jutott. Felesége jó asszony volt. Oda adta ékszerait, oda adta selyemruháit. Nem maradt egyebe egy pár rozzant széknél, egy üres szobánál, és vagy öt kötőtűnél. Még imakönyvét is elvették. A szegény asszonyt ez ejtette kétségbe leginkább. Kabor Álmos nem tehetett mást mint — vigasztalta feleségét. Kecsegtette az isten áldásával. S az üres szobában rozzant székeken addig vigasztalta, addig kecsegtette, míg az isten áldása csakugyan megérkezett. — Csakhogy szegénynek a szive lett nehéz tőle. Ott hordta szive alatt; teherbe esett a fájdalomtól, s az emberek azt nevezik isten áldásának. Vegye vissza az isten, de úgy, hogy ne fájjon aztán — ha tudja.

Szegény Mártha asszony csak sirt és kötött, kötött és sirt. Mikor férjhez ment, nem gondolta, hogy valaha még ő fogja eltartatani férjét. Ha valaki ilyen nyomorral álmodnék, félébredne rögtön.

Ha álom lett volna, fölébredtek volna ők is. Csak-hogy nem volt álom. Érezték a kemény ágyról, a száraz kenyérről. A szegény asszony elhervadt egy pár hónap alatt. Kabor Álmos vak volt, nem lehetett szemére vetni semmit.

Mikor a nyomor hatodik hónapja elérkezett és a szegény asszonynak még nehezebb lett az élet, akkor jött arra a keserű tapasztalásra, hogy a nyomorban még szeretniök sem szabad egymást.

Már alig járt, alig evett; minden nap közelebb ért a keresetképtelenséghez. Erőlködött, küzdött, de kényszerítette magát; de a lelki erő csak addig van befolyással a testi erőre, míg van testi erő. Ha egyszer elveszett, nem pótolhatja semmi. Férje előtt nyolcz hónapig titkolta szomorú állapotát; huzódott tőle, nem engedte közel magához; de a nyolczadik hónapba az ilyet a vak is észreveszi. Kabor Álmos is észrevette egyszer mikor álmában felesége felé fordult.

Felesége olyan hű, olyan erényes nő volt, hogy a vak férj csak magát vádolhatta érette. Vádolta is, törte is a fejét. Sirva töprenkedett egész éjjel. Mártha asszony, mikor fölébredt s hosszú erőlködés után fölöltözött, vak férje magához intette. Megcsókolta két kezét, nagy figyelemmel magához ölelte és elkezdett zokogni keservesen.

— Márthám, kedvesem! ma nem mégy ki a házból. Én megyek el kenyeret keresni.

Mártha asszony ránézett: — te kenyeret keresni?

Kabor Álmos vállára hajtotta fejét, s ezt rebegte:

— Koldulni fogok.

S azután koldus lett belőle.

Mártha asszony a kilencedik hónapban megszülte gyermekét. De mert nem volt mellette senki, a szülés fájdalmai után elaludt, azután elaludt és fölsem is ébredt többé.

A vak koldus haza jött, — s mikor kezdett tudni mindent, egyet nyögött, összeesett, s másnap, mikor a gyermek sikoltására bejött a házi ur, — egy becsületes polgár ember, — hát nem tudta, hogy hová küldje ezt a vén embert: az örültek házába-e, vagy a temetőbe?

Elég az hozzá, hogy a szive megesett, és a kis csecsemőt fölfogadta örökbe.

S e kis csecsemőn már élte harmadik napján megesett az a szerencsétlenség, hogy — Ignácznak keresztelték.

Mig a polyában volt, addig csak gondoltak vele; mikor már járni tudott, akkor a gyermekek mellé adták játszótársnak. Azok játszottak vele mint egy kis kutyával, vagy kis macskával. Fülét huzzák, ütötték, kergették; mikor kezdett nőni, nagyobb lenni, ha ütötték, visszaütötte. Egyszer egyikén nagyot talált ütni. Annak eltört amécsese, s beszaladt az ap-

jához panaszra. Attól kezdve eltiltották Náczit a gyermekektől; betették a konyhába edényt mosogatni, krumplit tisztogatni. S mikor egy nap megkérdezte, hogy: miért szabad a többinek játszani s nekimegnem? s hogy miért esznek azok azasztalnál, — ő pedig nem? — akkor elmondták neki, hogy ő egy koldus fia, a ki csak kegyelemből él itt. Neki nincs apja, sem anyja, és nincsen semmije a világon, s hogy ezutánra véget vessenek minden kellemetlenségnek, megparancsolták neki, hogy fogja be a száját, vagy pedig ha nem tetszik neki, hát menjen oda, a hol jobban tetszik. Le is ut, fel is ut.

Náczi e naptól fogva elkezdett hallgatni és sírni. Csakhogy e sírás akkor már fájt a szívének mert öntudat volt benne. Boldogtalan öntudat!

Mikor tizenöt éves volt, nevelő apja behívatta magához s előadta neki, mikép már elég nagy arra, hogy pályát válasszon. Határozza el magát, mi akar lenni? mihez van kedve leginkább?

Náczi először azt kérdezte, hogy miből áll az a mi? A nevelő apja elsorolta: suszterből, szabóból, vargából, esztergályosból, kefekötőből és üvegesből.

E spitzbürgerek előtt több pálya nincs ezeken kívül. Náczi magyarázatot kért e pályák közül mindenikre nézve s nevelő apja azt is megadta neki:

A suszter csirizzel dolgozik, a szabó ollóval, a varga nyersbőrrel, az esztergályos tuskóval, az üveges gyémánttal.

Náczinak volt annyi érzéke, hogy a gyémánt-hoz huzott. Kijelentette, hogy üveges akar lenni.

Akkor összepakolták azt, a mije volt; kerestek neki egy helyet, és tudtára adták, hogy mehet.

Mikor elbucsúzott a háztól, mindnyájan megsiratták. Sirt ő is keservesen. Megnézett még egyszer mindent. Minden zughoz volt egy emléke kötve. Érezte, hogy fáj neki itt hagyni őket. Sorra járt minden ajtót, s mikor a ház tulsó végén egyet benyitott, sötét szemetes szoba állt előtte. A cseléd, a ki vele volt, elmondta neki, hogy ő itt született. Itt halt meg az anyja, itt lakott az apja, a ki vak volt. Náczi megállott, körülnézett s könnyek jöttek nagy kék szemeibe.

Még egyszer tanácsokat adtak neki. Legyen szorgalmas, viselje magát jól. S azután elvezették új gazdájához, a ki csupa formalitásból megkérdezte nevét, meghuzgálta haját, egy párszor a vállára csapott, azután elküldte lakosztályába s rekreatiot adott neki másnap reggelig.

Náczinak ez idő alatt volt alkalma körülnézni s fontolóra venni a jelent és a jövőt.

Mikor meglátta lakosztályát, nagyon hamar kombinálhatott.

A szobának nem volt ablaka. Egy lyuk volt ütve a falon, de ezen is csak annyi világosság sugárzott be, mintha az a lyuk a pinczébe vezetett volna.

A mint belépett, orrát fojtó szag ütötte meg. Azután megállt, míg hozzá szokott a szoba sötétségéhez. A félhomályból legelőször is össze-vissza hányt piszkos ágynemük tüntek elé. Azok egyikén hentergett egy borzas fő, mint egy káimán.

A mint az ajtó kinyílt, a káimán fölördított:

— Ki az?

Náczi zavarba jött és félénken visszakiáltotta:

— Én!

A káimán tovább lármázott:

— Én! — de ki az az én, hisz én is én vagyok, de azért nem hinném, hogy az az én, a ki benned sápít, én lennék. Hogy hívnak?

— Ignácznak.

A káimán föl kaczagott.

— Nem vagy te Ignác, csak ráakarsz szedni vele. Iszen csak az urakat hívják úgy; az ilyen magamforma szegény legénynek azt mondják, hogy: Náczi. Ugy-e eltaláltam?

Náczi visszagondolt s úgy tetszett neki, hogy a beszélő borzas főnek igazsága van. De attól fogva még több előszeretet kötötte az Ignác nevezéshez. Mintha szégyelte volna azt, hogy szegény.

— Hát te is a gazdánkhoz gyüttél inasnak? beszélt tovább a káimán s fölállva nagyot rántott a nadrágszíján. — Nos hát akkor adj parolát, kollégák vagyunk.

S kinyújtotta piszkos markát, s mikor Náczi

tartózkodva beletette kezét, visszajedt: hát ilyen kezük van azoknak, a kik gyémánttal dolgoznak? s s halkán kérdezte: mikor mosdottál?

A borzas fő aprehendálni kezdett.

— Ma reggel! Hát minden szempillantásban megfürödjek? Nem járok karazirozni menyecskékhez.

Megálj csak; légy gazdámnál egy hétig, majd nem lesző ilyen finnyás! — Hány esztendő vagy?

— Tizenhat leszek.

— Aujnye! — hisz akkor gyerekebb vagy, mint én. — Pedig a milyen vén pofád van s a mennyire megnyúltál, öregebbnek gondoltalak volna. No öcsém akkor respektusba tarts. Mi volt az Apád?

No erre a kérdésre csakugyan nem tudott felelni. Himezett hámozott Náci.

— Mikor megszülettem, meghalt. Az előtt nem tudom mi volt. A nevelő apám háziur a M. . . utcában.

A kaimán vigyorgva előre lépett.

— A? hát te vagy az? á hisz akkor ösmerlek. Hallottam, hogy idegyüsz: hát te vagy az? — Én tudom mi volt a te apád. — Kodus vót; ugy ám. No akkor itt fogsz hálni a földön. Én az ágyban fekszem; mert az én apám csizmadiamester.

Szegény Náci olyan rosszul érezte magát e beszédre, hogy szólni sem tudott. — Ágya mellé rakta holmijét, és meghuzta magát egy sarokba. —

Igy maradt estig s mikor estére vissza jött, a kaimán harmadmagával volt. Ugy jöttek haza lármázva, dobogva.

A szobában világot gyújtottak és kártyázni kezdtek. Az egyik kötekedő szobainas volt. Mikor meglátta Nácit egy pár goromba viccet csinált. Náci nem volt hozzászokva s könyezve kiment a szobából. Volt kacagás utána. Ilyen — olyan pityergő bumás! Bumás! — bumás. Azután kacagva becsapták az ajtót.

Nácinak akkor jutott eszibe, hogy mégis csak jobb volt otthon! — Elkezdett sirni s ledől egy lóczára az ajtó mellé. Gondolatai összefutottak; lelke nehéz volt. Minden olyan új, olyan szoktalan volt előtte: nem tudott itt megbarátkozni semmivel.

Tizenöt éves korra nagyon ki volt fejlődve. Bátoran tizennyolcz évesnek mondhatta akárki. Magas, sovány, hosszukás arczu fiu volt s azok közt a borzas medvék közt azt is rá lehetett mondani, hogy szép.

Az udvar másik végén lakott egy mosónő; volt egy tizenöt éves lánya. Ez a lány észrevette Nácit a a lóczán könyökölve. Nézte sokáig: ösmeretlen volt előtte; kíváncsisága nem hagyta nyugodni, látta hogy a fiu szemeit törli, talán bizony sir is. Sokáig nézte; közelebb is jött hozzá — de Náci nem tudott az egészeztől semmit.

A mosóné lányát Fanninak hívták, s a bizony beillett volna uri kisasszonynak is. Mikor látta, hogy

az a bus fiu sehogy sem akarta észrevenni, megboszankodott s befordult a szobába.

S akkor éjjel nem tudott aludni egy kukkot sem. Hányta vetette magát. Mindig csak arra a szöke fiura gondolt a ki nem akarta észrevenni sehogysem.

Náci pedig sokáig hevert ott a padon. A szobában dühösen folyt a játék. Kikihallatszott egy-két szenvedélyes hang. Eleintén csak ritkán, de később mindig sűrűbben. Az látszott belőle, hogy valaki vagy borzasztó pechben van, vagy valaki embertelenül nyer. Akármint volt, a kedélyek viharossá kezdtek válni, s a már már félálómban levő Nácit egyszerre csak éktelen zshivaj verte fel. Püff, páff; bum, zumm; s erre — odabement a szobában kegyetlenül verekedtek.

— Te bitang add vissza a pénzemet! — s erre mintha valaki a lámpát a falhoz vágta volna.

— Nem ereszted el a hajamat? — tűz! tűz!

— Ujjé — hallatszott egy hatalmas nyakleves után, s azután a föld szinte rengett a vad dulakodástól. Náci fölriadt, egész testében remegett, félt és ösztönszerűleg kinyitotta a szoba ajtót. A szobában csak egy alaktalan tömeget látott a földön; a dulakodók ordítása messze kihallott, s a mint Náci csaknem megmeredve bámulta e rémes tusát, egyszerre egy erős kéz lökését érzi vállán, azután lát egy berontó alakot, hall egy két káromkodó szót, mely a küzdők zshivaját tulkiáltja; s erre egy pillanat alatt feloszlik az alaktalan tömeg; — a ki tuthat, ill'a

berek nád a kert, a szigorú bíró keményen gyakorolja az ítéletet, kevés időre elcsöndesül a harczter, s a vesztett fél — a borzas kaimán — most még borzasabban, elverve, kifosztva, hallatlan átkok és fenyegetések közt rendet csinált a szobában. A bíró elvonul, Nácit bekergeti, a ki dühödt collégája mérges nyughatatlansága miatt be se hunyta szemét egész éjjel. Már sirásban sem talált könnyebbülést. Irtózva gondolt jövőjére, s hogy sorsát javítsa, arra szívszakadva érezte árva tehetlenségét. Mi lesz belőle! ? — Oly elhanyagolt nevelés, oly korlátolt lélekkel gondolkodni nem, csak érezni tudott.

Oly jól esett neki mikor eljött a reggel.

Nem kellett felöltöznie: le sem vetkezett. Meg akart mosdani, de nem volt sem: mibe, sem: mivel.

Dühös collégája még akkor is dult fult s nyers hörgéssel adta tudtára, hogy itt csak a kútnál szokás mosdani. Eredj, ha tetszik.

Náczi otthon megszokta a tisztaságot; — ez ösztönözte a mosdásra, — de a kútnál szégyelte magát megmosni. Nem tudta mit csináljon, a kut körül járt, — a kis Fanni épp akkor öntötte ki az ajtó előtt a vizet. Náczi megszokta otthon, hogy a ki az udvarukon volt azzal szóba állt, azt hitte, a mi otthon ment, az itt is szabad, s egyenesen oda szaladt Fannikához.

— Engedje meg, hogy a konyhájában megmoshassam a képemet!

Fannika zavarba jött, eszébe jutott neki a tegnapi; eleinte boszúból nem akarta megenedni, — de csakhamar mást gondolt, s egyet mosolyogva behívta a konyhába s vizet tett elébe.

Náczi ekkor olyan furcsán érezte magát. Ilyen érzése még soha sem volt. Elkezdett pirulni, s tört hangon kérte a kis leányt, hogy hagyja magára, mert szégyel előtte mosakodni.

A kis leány is elpirult s azután kiment. S a két gyermek közt meg volt az ismeretség. De akkor sem szólhattak egymással többet, mert nagy csörtetéssel jött Náciért a kaimán, s lármázva vitte a boltba.

A bolt hátulsó része volt a műhely. Tele volt üvegekkel, tört poharakkal. Egy legény metszett valamit énekelve, a gazda irt egy asztal előtt.

Náczi elfoglalta hivatalát.

Először is tettek elébe olajat és agyagot, és megparancsolták neki gyurja össze.

Náczi megdöbbent, s nagy naivul felkiáltott:

— Isz nekem azt ígérték, hogy gyémánttal dolgozom majd!

A gazda és a kaimán föl kacagott.

— Várj egy keveset kölyök! — várj — mig fölszabadulsz. Fölszabadulsz három év múlva. Két év ugyan a rendes idő nálam, de mivel én ruházlak, neked három évig kell inaskodni.

S aztán irni kezdett.

— Tehát egy évet egy pár rongy ruháért!

Hogy az idő pénz, ezt nem tudhatta még; de, hogy a ruha — idő, ezt megtanulhatta ott.

Bizony keserves piszkos munka volt. Első illúziója is össze volt tépve. Szegény fiúnak elment a kedve az élettől is.

S azután így folyt az idő. Könyökig dult a szemében egész nap; vagy ha nem, hát raktak a hátára egy csomó ablakot, egy kosár üveget s küldték vele ide-oda.

A fiu egyenesen végzett mindent, itt-ott kapott is néha borraivalót, de a szegény nem tudta, mit tegyen vele, pénze még soha sem volt, oda adta azt is a gazdájának.

A pénzvágó kereskedőnek tetszett ez a bárgyú becsületesség, s ilyenkor mindig szép ruhát ígért neki; de később azt, hogy Náczi borraivalóit is neki adja, annyira megszokta, hogy mikor egy izben Náczi, kollégája ösztönzésére, elköltötte a saját pénzét, a dühös üveges arczul csapta.

A borzas kaimán kárörvendve kaczagott, és Nácziban sirt a becsületérzés.

Bántotta a jogtalanság, mert, hogy jogtalanság volt, azt még az éneklő legény is belátta, s pártjára kelve a fiúnak, a vad gazdával gorombáskodni kezdett.

Szegénynek ez még inkább kárára esett, mert a fölgerjedt gazda legényén nem vehetve boszuját,

neki esett még egyszer az inasnak. Ugy verte, hogy ha valaki a boltba nem jő, még nyomorékká is teszi.

A szegény embernek az is baj, ha pártolják, az is, ha nem pártolják.

Náczi eleinte föllázadt, ha valaki durván szólt neki, vagy megütötte. De utóbb úgy megszokta, hogy ha a testének nem fáj, a lelke már nem érezte.

Lassanként elaludt benne a becsületérzés.

Merengő természete volt, ezt a szegény embe-
beknél bambaságnak nevezik. S e miatt is nagyon sok baja volt.

Dologközben csak elkezdett bámulni egy pontra s elfelejté magát egészen.

Kemény szitkok, néha durva lökések ébresztették fel ilyenkor.

Társai előtt is annyira nevetségesnek tűnt fel ez, hogy Náczi a sok gúny, élez után szégyelni kezdte e természetét.

Társai olyanok voltak mint a varjúk, kik halálra üldözik a nemes papagályt azért, mert nem olyan mint ők.

Ha az utcán vitt valamit, s a kirakatokban meglátott valami szépet, oda állt s nézte sokáig.

Egyszer volt a vállán egy csomó, s a mint így megállott, a járó-kezők akadályozva lettek az által; egy vadember, valószínűleg börziáner, sebes mentében valahogy beléütődött, s talán megütötte magát, mert a fiu válláról leszórta dühében a csomót.

Üvegek voltak benne, azok összetörték.

Szegény Náczi úgy megijedt, hogy nem tudta mihez kezdjen.

Hazavitte a romokat, előadta a dolgot a gazdának, szépitve, úgy a hogy tudta. A gazda elkékült, elzöldült, Náczi már azt hitte, agyon fogja verni. De talán az ő egész élete nem ért annyit, mint az összetört üvegek, mert a gazda nem ütötte agyon, még meg sem verte. Büntetésül egy félévvel kellett neki tovább inaskodni. Ez az egész.

S a szegény bolond még örült is e büntetésnek.

És azután így folyt az idő. S ki tudná mind elszámolni azokat az apró gyötrelmeket, melyeket az élet, a sors ily szerencsétlen mártyrrel éreztet, hogy olyan nyomorulttá tegye, mint környezete.

Az élet egy óriási medencze, két részből. Az egyik a szellemi, a másik az anyagi. A sors születése percében ide vagy oda dobja az embert. Néha meg-esik, hogy tévedésből a ki abba való ebbe, s a ki ebbe való, az abba hull. Ekkor mind a kettőnek vége.

S hogy még egyet mondjak, minden ember képvisel egy virágot. Náczi például a napraforgót képviselte. Természete szellemi rokonságba tette őt az ég koronájával, a — nappal; de a sors mást határozott. Jöttek az anyag rabszolgái, letörték és olajat ütöttek belőle.

Az olajat meggyújtották; az olaj világít. S míg

mellette világdöntő csataterveket készítenek, vagy mellette szívják a könyvekből az istenséget, addig ő elszáll, elpárolog. Egy kellemetlen szag marad utána, azt is kimossák s aztán vége.

Igy telt el egy egész év. Náczi már akkor úgy beletörődött keserves helyzetébe, mint a madár a kálitba. Sokszor még énekelt is.

Helyzetével megbarátkozott, de társaival, a borzas kaimán et comp. — soha. Azoktól mindig visszavonult s azok ellénségei lettek. Csufolták kolduskölyöknek, bumásnak, holdpofájúnak és még sok egyéb sértő furcsaságnak.

Intriguáikkal sokszor ártottak is neki. Azokban a nyomorult lelkekben nem volt egy csöpp emberszeretet. — Az éneklő vig üveges legény volt az egyetlen, a ki rokonszenvvel volt a szerencsétlen fiu iránt; egy év múlva azt is elvitték katonának. Jött helyébe egy goromba pokroc, a ki gorombáb volt a gazdájánál is.

Náczinak minden öröme Fánnikában volt összpontosulva.

Egy év alatt már nagy volt köztük az ismeretség.

Náczi maga sem tudta, hogy mi az, a mi őt a lánykához köti. — Ha Fannika vasárnaponkint kicsipte magát, azt se tudta hova legyen. Ugy örült, ha látta, s úgy fájt a szívének, hogy ő is uj, tiszta ruhát nem vehetett magára.

Pedig a Náczi tisztaságáért Fánnika tett anynyit, a mennyi tőle kitelt.

Mindennap behivta mosdani. Később napjában többször. Fehérneműit sajátkezüleg mosta ki, úgy, hogy Náczinak soha nem kellett piszkos ingben járni. A borzas kaimánt majd megette ezért a méreg.

Pedig, hogy mi kötötte a szép kis leányt e szerencsétlen flótáshoz, — azt nehezen lehetne megmagyarázni.

Náczi nagyon szép sem volt, beszélni nem tudott semmiről. Csak ült Fánnika mellett, nézte és hallgatott.

Fánnika mindig várt tőle valamit, de a fiu nem rukkolt ki véle soha.

Pedig talán akart volna valamit mondani ő is.

Végre is a kis lány megunt a várakozást, s egy szép este előadta Náczinak, hogy ő szereti őt.

Náczi helyében ezt más rég kitalálta volna, de Náczi elpirult, mosolygott és még jobban hallgatott.

A kis lány körülnézett, hogy nem látja e valaki, s mikor belátta hogy nem, oda hajlott a fiuhoz és megcsókolta.

A fiu majd kiugrott a bőréből. Átölelte a lányt, visszacsókolta s aztán nem volt az enyelgésnek se vége, se hossza.

S attól fogva a lány is hallgatott, a fiu is hallgatott. Kell is az ilyenhez beszélni. Esténként majd meg-

ették egymást. Csókjaikban, tekintetükben beszéltek eleget.

S azóta Náczinak mindig Fánnikán járt az esze, Fánnikának még Náczikán.

S ha nem láttak egymást úgy szerettek ábrándozni egymásért.

Náci ilyenkor rendesen összetört valamit, ha elküldték, rossz helyen járt s a mit montak neki, elfeledte; egy általában olyan buta volt, hogy nem lehetett eléggé szidni, mocskolni. A veréssel akkor már csak fenyegették.

Fánnika meg elsózta az ételt, elégette a rántást, hagyta kifutni a levest; ha terített, egynek-egynek két kést, két villát adott. Szórakozottsága olyan nagy volt, hogy maga is megijedt tőle.

Kapott az anyjától elég pirongotást ő is. De ilyenkor még az is édes, az is boldogság; mert egymásért szenvedik el.

De Náci pechvogelnek született, s e boldogsága sem tartott sokáig.

Az ujonan jött üveges legény fülig szerelmes lett Fánnikába.

Járt utána, de hasztalan. Mig egyszerre az irigy kaimán, a ki Fánnika iránt szintén titkos érzelmeket táplált, -- vágytársa iránti boszúból kifelegte neki az egész titkot.

A barbár üveges éktelenül dühbe jött e fölfe-

dezésre. Összeszorította öklét, s fujva rohant, hogy azt a szentelen kölyköt agyonüsse.

Náci épen munka előtt ült, mikor a bőszült Othelló neki támadt.

— Te, te, te!

— No mi?

— Te inas, tudd meg, hogy te inas vagy, a ki nekem engedelmeskedni tartozol. Én parancsolok neked érted-e?

Náci mondhatta volna, hogy igen parancsolsz a boltban, de azon kívül nem. Csak hogy az ilyet csak érezni tudta; ránézett a dühöngőre, s haragos képpel hallgatott.

Az tovább lármázott.

— Én azt parancsolom neked, hogy ezentul a mosóné lányával szóba ne állj, mert ha megtudom, kitépem a füledet! Érted?

Ekkor már a türelem és a gyávaság is föllázadt Náciban és a méreg kijött a száján:

— Hát aztán van ahó köze magának?

— De van ám mert azt a lányt szeretem.

— Én is.

— Te csak inas vagy.

— Fölszabadulok egy év alatt.

— Addig én feleségül veszem.

— De nem megy ám.

— Ki mondja?

-- Én.

— No én még azt mondom, hogy ha nem hallgatsz rosszul jársz.

Náczinak annyi bátorsága már nem volt, hogy a legénnyel továbbra szembe szálljon, de annyi türelme sem volt, hogy sértéseit eltűrje. Oda csapta vésőjét, s kiment a műhelyből.

Szerette volna egy olajos pépbe gyúrni az egész világot.

A dühös Othelló pedig beszaladt a Fánnika anyjához, — előadta neki czélját. A mosóné belátta, hogy Fánnika többre mehet egy olyannal, a ki ide s tova boltot nyithat, mint egy kezdő gyerekekkel. S eltiltotta Fánnit Nácijától.

S attól fogva Náci ritkán, s ha látta is nem igen beszélhetett vele.

Fánnika sirt. Náci sem nem aludt, se nem evett. Nem állotta ki tovább; egy este akárhogy, akart találkozni szomorú kis kedvességével; elkezdte lesni, és várta, várta, várta. Az öreg mosóné nem volt honn. Fánnika talán sejtve valamit, kijött az udvarba. — Találkoztak s akkor még egyszer csókolozhattak anynyi idő után.

De a sors még ezt a pár boldog perczét is elvegyitette örömmel.

Éppen mikor panaszolták a szenvedéseiket egymásnak, — tiz lépésnyire a sötétben megjelent egy még sötétebb alak s bottal közeledett feléjük.

Fánnikában erősebb volt a félelem a szerelem-

nél, — s sikoltva beszaladt. Náci is neki készült a futásnak, de akkor már a dühös Othelló gallérját csipte meg.

— Ugy-e itt vagy?

Náci ki akarta magát szabadítani, s kését kereste.

— Bocsásson.

— Tudod mit ígértem.

— Bocsásson, mert kárát vallja.

— Még fenyegetni mersz? — nesze, nesze; — s ütni kezdte.

Náci egyet kanyarodott s arczczal neki került s kését úgy fejébe vágta, hogy a rabiátus legény elkábult az ütéstől.

Ekkor riadt meg a mosóné lármája, ki futva sietett a küzdők közé. Náczinak volt érzéke az aszszonyi kiváltságokhoz, s udvarias ösztöne megoldatta vele a kereket. Háta megett még sokat hallott, de már akkor nem genirozta. Beszaladt barlangjába, s magára zárta az ajtót. Kollégáját is alig akarta beereszteni magához.

Akkor éjjel soká álmélkodott.

Izgékony lelke, fölzavart szenvedélye, türelmetlensége hányták vetették.

Rémeket látott, elhittette magával, hogy őt nem szereti senki a világon. Minden vágya az volt, hogy fölszabaduljon, s itt hagyja a fészket, itt még Fánnikát is.

Pedig a szegény lány igazán szerette.

Másnap reggel a legény nem jött fel a boltba.

Bizonyosan nem jöhetett, csakugyan úgy volt, betegesen feküdt.

Náczit bántotta a lelkiismeret.

A gazda nagy zavarba volt; valahova ablakot kellett bevágni, s nem volt a ki elmenjen. Végre rászánta magát s felszólította rá Náczit. Hisz egy év mulva ugyanis felszabadul.

Náczinak a keble dagadt az örömtől.

Kezébe nyomták a gyémánt szelőt, s a szegény azt hitte, hogy itt a: ne tovább.

Oly büszkén ment ablakaival, gyémántjával és pépjével, mint egy bramin az indusai közt. Az ambíció szikrája egy szalma kévébe hullt kebelében, de a szalmakéve mégis égett. És ha az a szikra egy puskaoros toronyba hullt volna, akkor megrengette volna a világot.

Nem a szikrában volt a hiba, hanem a kebelben.

Abban a kebelben pedig a sok ütés, verés kínzás közt nem csoda, ha szalmává lett a lélek.

Valami jómódu embernél volt dolga. Gyönyörű szobái voltak. A padlón szőnyegek, a falon óriási tükrök, képek, és a tetőn egy aranyos luszter.

Náczinak mikor belépett, szeme szája elállott.

Hát még ilyen is van a világon?

Hát mikor még a szép asszonyt meglátta. A

háziur nem rég nősült, s neje volt a főváros legszebb hölgye; szép mosolygó, s kacér.

A mint a nő észrevette a szegény üveges zavarodását, pirulását, más egyéb kitünő sajátságait, mosolyogni kezdett. Feltűnt neki a fiu exentrikus arca és alakja. Tetszett neki ez a furcsa jelenség, hosszasan nézte kaczer érdeklél, vagy érdekes kaczer-sággal, — elég az hozzá, hogy Náczi majd a föld alá esett.

Vére megszibbadt, lelke elszállt belőle, ha tudta volna mi a szobor, akkor szobornak képzelte volna magát, — de így ilyen szellemi látkörrel saját maga előtt csak Paprika Jancsihoz hasonlithatott. Járt, mozgott, mint egy gép. Térről, időről nem volt fogalma.

Bevágta az üveget, beragasztotta, és kijött a szobából, lejött a lépcsőkön, kiment az utcára és nem tudott az egészről semmit; olyan volt mint egy örült.

Mikor eszmélete lassal szivárgott visszafelé látott lelkében egy királyi termet, egy bársony pamlagot, azon egy uri pongyolát s abban egy angyalt, a ki feléje mosolyog. — Mosolyog és feléje! Ez irtóztató, s uj vértólulásaira megint csaknem eszméletét veszté.

Lelke csak szemének volt szolgálatára, nyelvének nem. Csak látott, de nem gondolkodott. — Nem tudott gondolkodni attól, a mit látott. S mikor

elkezdett gondolkodni nyelvével is — gondolatai csak hebegtek nyelvével együtt.

Kebelében rémitően kavargott a vihar.

Szeretett volna egész nap így bolyongani egyedül, nem lálva embert, nem beszélve senkivel — vele foglalkozni egyedül.

Szerencsétlen sorsa még ez ohajának is utját vágta.

Ábrándozásaiból fölverte egy durva hang. S mikor szétnézett a boltban találta magát, mogorva gazdája előtt. Azt se tudta, hogy került oda.

Az üveges, látva Náczi zavart mivoltát, gyanuba esett az expedíció szerencsés kimenetele felett, s első kérdése az volt:

— Nem történt semmi baj?

Náczi fejét rázta.

— Hát hol a pénz?

Erre megijedt és elkezdett gondolkodni, ha kapott e pénzt. Nem tudott visszaemlékezni semmire. Rémulten kutatta zsebeit sehol semmi, — lázas eszméletének nem volt annyi prózai fölfogása, hogy tisztán kombinálhatott volna, s csak rémlett neki, hogy vagy elvesztette vagy ki sem fizették.

— Pénz? — — — itt — — —

— Elvesztetted?

— Nem.

— Kaptál pénzt?

— Ne — — em.

— Hát ingyen dolgozol te — no szépen kezded.
Siess hát vissza pénzért.

És e szavakra Náczi arcza ragyogásnak indult. Egy percz alatt ott volt a házban — föl a lépcsőkön be az előszobában, s indult egyenesen csak a szalomba.

Valaki föltartóztatta.

— Nem lehet bemenni, mit akar?

Náczi meg volt semmisülve.

Most már maga se tudta, hogy mit akar. A szobalány rá ösmert.

— Maga az üveges? ahá! itt a pénze, itt a borralalója is.

Bent egy édes kaczaj hallszott.

Künn egy pokoli szó: — mehet.

Náczi ment, mint egy halálra ítélt. Haza vitte a pénzt, oda adta gazdájának még a maga borralalóját is. Bánta is ő már, ha összedől is ez a világ. Azt se bánta, ha spongya lesz belőle. Azt sem bánta, ha meghal. Nem beszélt, nem hallott. Olyan volt mint egy süketnéma.

Még egyszer kell őt látni akárhogy!

Ez volt: ő. Egész lénye e kívánságból állott.

Ebben volt a múlt, jelen, a jövő. A mi e kívül esett, azt mind kizárta emlékezetéből; kebléből s reményeiből.

Még egyszer kell őt látni akárhogy!

S egyéb semmit.

Embernél nem ritka a hirtelen való változás. De Náczi oly hirtelen s úgy megváltozott, hogy ki vele volt, s ki őt azelőtt csak félbolondnak — most tökéletes örültnek deklarálta.

Náczi nem törődött vele.

Alig várta, hogy este bezárják a boltot. — Elindult a világba. — Ott járt ablakai alatt fél éjszakákat.

Leste, várta. Ha nappal utja volt, a ház előtt ment el, ha még olyat került is. Hasztalanul. Nem volt szerencséje.

Pedig kell őt látnia akárhogy.

S azután terveket koholt. Rémitő primitív tervek lehettek, maga is belátta tarthatlanságokat. Terveivel úgy el volt foglalva, hogy mikor reggel a fölépült vetélytárs, a dühös Othello a boltban megjelent s mérges szemekkel végig mérte, — még csak meg sem ijedt.

Egyszerre mintha jó ötlete támadt volna — ökleivel az asztalra csapott.

— Látni fogom. S arcvonásai átmentek a títokszerűségbe.

A dühös Othello zsebpisztolyt hordott magánál. S hogy vágytársát elérítse, kitette az asztalra.

Náczi már nem bánta, ha ágyut hordott volna is a szobában.

Pedig Fánnikája igazán szerette!

Este Náczi eltűnt.

Nem azért mondom, mintha feltűnt volna. Még Fánnikának sem tűnt fel.

Náczi tett a zsebébe egy követ, és haladt az utcán ama ház felé, morogva magában.

— Látni fogom. — Ablakai mind jók. Egyet ma betörök.

Sokszor szétnézett, nem hallja-e meg valaki?

— Egyet betörök, azután engem fognak hívni, hogy üveget vágjak bele. Mindennap betörök egyet s minden nap fogom őt látni. S akkor újra széttekintett.

Y. az uri utcában lakott; — ez igen népes utca; nagyon kellett várni az alkalomra. Náczi már ott sétált fél kilenczig. Ez késő őszzel már nagyon késő.

Fázott is. Reszketett a hidegtől és a félelemtől, az örömtől, a szenvedélytől.

Három negyed kilenczre nem volt azután egy lélek sem az utcán.

Náczi neki készült. Csak olyan nagy csend lett volna.

Czéloz — no! — lépteket hallott — hajrá futásnak eredt.

Száz lépésnyire megállt, figyelt. Senki. Vissza-jött újra. Az ablak alá állt, s a jövő pillanatban irtózatos csörrenés hallszott. Náczi ment mint a szél. Futott, mint egy gonosztevő. Mikor a ház kapuján belépett, valaki megfogta kezét.

— Ki az?

Szomoru halk hang felelt.

— Náczi, hát már nem ösmersz?

Fánnika volt.

Náczi igazán úgy érezte e perczben, hogy nem ösmeri.

— Fánnika, ha meglátnak!

A kis lány hallgatott.

— Másszor nem féltél attól, hogy meglátnak-e? Náczi te nem szeretsz engem!

Náczi közel állt az örüléshez.

— Nem szabad, hogy szeresselek, — hörögte magán kívül. Fánni nem szólt, elfordult és bement sirva.

Náczit is kergette valami. Besietett és bezárta az ajtót.

Náczi nem aludt egész éjjel. Szive dobogott. Reggel fölkelte s elment az úri-utczába. Az ablak csakugyan be volt törve kívül belül.

Haza sietett s várta: mikor hi/ják. Várta délig, — várta délutánig; nem jött senki. Nem állta ki tovább, és megszökött. Elment a ház alá s megsemmisülve látta, hogy a betört ablak már be van vágva.

Mintha villámcsapás érte volna. Reményei füstbe mentek.

Most már hiába törné be az ablakot, ha nap-

jában háromszor is. — Ő soha sem vághatja abba üveget, és —

Pedig látnia kell akárhogy!

Szenvedélyének szűk volt a szive; ki kell önteni, különben széthasad!

— Meg fogom neki mondani, hogy szeretem.

Igen, de hogyan?

Ezen egy hétig törte fejét. Nem talált módot. Egy hét múlva egy házbeli inas kereste föl s megkérte, hogy írjon az ő nevében egy pár szerelmes sort, — kedvesének.

Náczi tudott írni valahogy. — Az inas diktálta.

»Böske — szeretlek! várlak a kapu alatt ma este egy pár csókra. Marczi.«

Náczinak a szeme szája elállott.

— Hát osztán mit csinálsz ezzel?

Az inas fölkaczagott.

— No hát átadom Böskének.

— És?

— És Böske lejő egy pár csókra,

Náczi szédülni kezdett.

Hogy erre ő soha sem gondolt!

Alig várta, hogy az inas elmenjen. Papírt vett és leült.

— Rágta a tollát; egy szó sem jött a tollára. Az első baj az volt, hogy nem tudta imádoztja nevét.

A többire nézve azt hitte, hogy a mit Böskével szabad, azt szabad — — — Y urhölgygyel is. Szabad ám csakhogy neki nem.

Kár hogy későbbben tudta meg.

Végre irt valamit s elhatározta, hogy átadja holnap.

Másnap czudar novemberi idő volt. Csupa köd, csupa sötétség.

Ilyen tervek kivitelére legalkalmasabb.

Náczi akkor egész napig imádkozott. Este fölkészült, kezébe vette a levelet. Olyan lelki elhatározottsággal, — mintha királygyilkolásra indult volna.

Minden lépés után nagyon sőhajtott. A lépések magasabbak voltak neki akkor mint a sz. Gelérthegy. Ott már nem öntudata, csak elhatározottsága vezette.

Az a gondolat hogy — megcsókolhatja, csatára készítette volna a pokollal is.

A folyosó csöndes, és elhagyott volt. Talán még a szobalány sincs itthon.

Az ajtó előtt megállt. Egyet simított haján aztán lassan benyitott.

Az előszobában nem volt senki.

Egy lépést tett előre. Hallgatódzott. Olyan sötét volt, hogy egy lépésre se látott semmit.

Még egy lépést tett, — nem ügyelt lábaira,

tett még egyet, — s akkor rémitő robbanással összedőlt valami. Egy hang hallatszot erre — tolvaj! s erre még egy hang — most egy sikoltás, — zaj, lárma segélykiáltás. Náczi megfordult, neki ered, fut, — de a zajra talpon volt az egész ház s mikor a lépcsőkön lélekszakadva levágtatott, ott valaki nyakoncsipte.

— Te tolvaj, gazember, semmirekellő!

Náczi dulakodni kezdett, vergődött kezei közt, de ottan többen voltak; megragadták, s föl vitték a városházára. Ott conamore betették egy lyukba; hiába protestált, hiába mondta, hogy ő nem akart lopni, hogy ő itt meg itt üveges. Nem használt semmit. Azt felelték: majd elválnak.

Ilyen éjszakája csak annak lehet, kit másnap ölni visznek.

Náczi föltette magában, hogy inkább meghal, inkább tolvajnak adja ki magát, de titkát el nem árulja. Szégyelte és rajongott is.

Másnap feljött a gazdája, feljött kárörvendő vetélytársa, a dühös Othello is és felhivatták — Y. urat is.

A két első jót állt érte, hogy üvegesinas, hogy egy pár nap mulva felszabadul és még sohasem lopott.

— Y. ur deklaráta, hogy semmije sem hiányzik.

A biztos kíváncsiságból mégis kikutatta a zsebeit.

Egy levél rongya volt benne: — asszonyom én szeretem mag — — a többi hiányzott.

Több kérdésre bevallott mindent. — Y. ur fölfogta a helyzetet; loyális ember volt, és tárczájából adott a szerencsétlen hidalgónak egyet neje arczképei közül.

A dühös Othelló pedig híresztelte az eseményt szerteszéjjel.

Náczit kaczagta azután minden ember.

Fánnika visszaküldte emlékeit, s ez a fanatikus fiu még akkor sem látta be, hogy mit vesztett e tiszta szivben.

Még akkor is rajongott. Ez arczképet csókolta egész nap.

S nekünk ilyenek után kevés mondani valónk van.

Gazdája kiadta neki felszabadulása oklevelét. Kért neki egy utlevelet, és Náczi ábrándjaival, tört reményeivel, és egy pár ép ablaküveggel elment vándorolni a világba. Otthon nem maradhatott. És én azután nem tudom hogy mi lett belőle.

Szerencsétlennek szánta a sors — s ebből talán lehet kombinálni a folytatását.

Ő talán elveszett, de a világ nem változott.

Hogy nem mindennapi lélek volt, azt látni le-

hetett, mert a mindennapiság fájt neki s kiritt belőle valami magasabb.

Ha szalonban születik, talán miniszterré lesz. Igy valószínű, hogy egész életében nem tudta, hogy mi az a — miniszter.

A p á r b a j.

— Rajz. —

Másodszor csengettek. Úti jegyem rendben volt. Szivartárczám oldalamon függött, s én azon elszántsággal léptem a kupéba, hogy fél napon át nem teszek egyebet, mint füstölök és nézek. Egy barátom (előre kell bocsájtanom, hogy elvált a ne-jétől) az utazást a házas élethez hasonlította. Az első óra csupa gyönyört nyujt. A második órában már fészkelődünk; szeretnénk szabad mozgást tenni, — nem lehet. A negyedik órában ásítózunk: ezt persze lehet, az ötödikben spleent kapunk, a hatodikban káromkodunk, és így tovább, mig végre hálát adunk az istennek, hogy az utazásnak vége. S ilyenkor hozzátette, hogy a házas élet csak abban üt el az utazástól, mert ott a végeért soha sem adhatunk az istennek hálát, mivel ritkán történik, hogy mi okozzuk végét. Rendesen nekünk okozza végünket. A ki pedig többször utazik, az úgy van, mint a ki többször házasodik: azaz, még az elején sem talál semmi gyönyöröséget.

Meglehet, hogy a hasonlat rossz; annyit azon-

ban be kell vallanunk, hogy az utazásra vonatkozó jellemzés nem hamis. Ezt — úgy gondolom mindnyájan éreztük, a kik kénytelenek voltunk félnapnál egy huzamban tovább utazni. S ez magyarázza meg, hogy a kupéba ültömkor már a bekövetkezendők előérzete bõrzongatott, s nem nagy érdeklõvel szemlélgettem azokat, kikre velem egy sors várt. Azt láttam, hogy többen leszünk, de nem voltam kíváncsi rá: kik vagyunk. Külõnben is uton senkisésem az, a ki vagy a mi. Olyankor mindig kicserélik.

Harmadszor csengettek. A vonat füttyõl, az indító kürtjével jelt ad, de kívül zaj támad, valaki elkésett, s lárházik, hogy: »egy országot egy ülõhelyért! — Az ellenõr szavaiból kivehettem, hogy ez most fölõtte bajos, mert sok az utas, mire az utas kétségbeesésben felszakit egy ajtót, betekint, — ott már nyolczan ülnek — a vonat megindul — az utas kétségbeesése nõ, — felszakit egy más ajtót, ott is nyolczan ülnek. A mi kupénk felé közeledik. E pillanatban szomszédom izgatottan tekint az ajtó felé s olyan arczot vág, mintha nem volna ínyére, ha valaki a mellette levõ üres helyet, — melyre lábait ázsiai kényelemmel fölrahatta, elfoglalná, s ilyen érzelemtõl áthatott hangon kiáltott a tydeusi arczczal közeledõnek. »Ebben a kocsiban egy hely sincsen!« — de az aligha el nem volt már ekkor szánva, hogy a szék alatt is meghúzza magát. Nem hallgat rá neki esik az ajtónak, hogy kinyissa, az én

emberem pedig neki esik, hogy ki ne nyissa. A vonat gyorsabban kezd menni, a konduktor ordít; végre, miután a kétségbeesés háromszoros erővel küzd, az ajtó felszakad, a nekikeseredett elkéső hasba löki ellenfelét, beugrik, körülnéz, mint kölykét kereső tigris, s meglátva az üres helyet, az átélt kétségbeesés összes dühével szomszédomra fordul: — Hát ez mi? nem hely ez? Maga vén, hitvány csaló! hát tudja-e hogy engem nem az anyám halotti ágyához szólítanak? Van-e lelke azt kívánni, hogy lemaradjak? és kezeivel hadonázott, hogy félni lehetett, mikép egyéb is bekövetkezik.

A megtámadott pedig felszökött ülő-helyéről, lángvörössé lett, szavakat nem talált egyszerre, a jelenlevők által is mód nélkül zsenirozva volt, s csak nagy sokára hörögte ki:

— Elégtételt uram! elégtételt! — én lovagias ember vagyok, nem olyan galád, pimasz, goromba, mint az ur! tudok löni, vágni, szúrni! Vívni fogunk! ezt csak vér moshatja le. Vér! vér! — s felém fordulva ismételte: vér! vér!

A másik pedig kannibáli dühhel orditá:

— Igen vér! Vívni fogunk! kivágom a hasát! — s eközben elhelyezkedett. Háttal fordult ellenfelének: az is neki. Ellenfele hozzám, ő pedig szomszédjához beszélt, de mindkettő oly fennhangon, hogy egymás szavát jól hallhaták. Alig birtam elfojtani nevetésemet e »kofa versengésen,« s nem sok ember-

ismeret kellett ahoz, hogy fölismerjem bennük a szájhősöket; kik lovagiasságról nyelvelnek, s a legnagyobb lovagiatlanságokat követik el. Lärmáznak viadalról, hősi tusáról, életkoczkáztatásról, s legfeljebb csak arcukat merik nyelvük által koczkáztatni egy bekövetkezhető arculcsapásnak.

— De uraim, — szoltam végre, mikor már a dolog nevetségessége boszantóvá kezdett válni, — gondolják meg, hogy e kupében nőt is láthatnak, kit tisztelniök kell.

Erre elhallgattak, gyilkos tekintetet vetve egymásra: és csak suttogtak kardról, pisztolyról, emberhalálról. Nemsokára a vonat megállott, s a sértő, ki oly vad kétségbeeséssel küzdött, hogy le ne maradjon, föltápáskodott, vette böröndjét és indult kifelé. Az ajtónál visszakiáltott ellenfelére.

— Még találkozunk, — s azzal eltűnt.

Ez a kiszállás tökéletesen kedélyessé tette a dolgot. — Valakit összegazemberezni, párbajt sürgetni, és öt percz mulva kiszállni, a nélkül, hogy a maga nevét megmondaná, vagy az általa sértettnek nevét megkérdezné, ez oly koloszális anomália, hogy a képzelet alig kerítheti be. Ki lehet ez az ember? — erre a sejtelem sem mer megmozdulni. — Hát még a másik! — a ki össze hagyja magát pimaszozni, a nélkül, hogy nevét megkérdezné, s mind össze is csak annyit jegyez még. »Hála az istennek hogy kiszállott!« — Ez még némi tekintetben különb az elsőnél.

Azonnal beláttam, hogy ezt az embert faggatni lehet, — s úgy látszott, hogy ezt szomszédja egy értelmes arczu ur is fölismerte, mert a mint a jelenet után véletlenül egymásra tekintettünk, ösztönszerűleg elmosolyodtunk.

E mosoly, mely egyenlő érzésből folyt, az ösmeretség hidja volt közöttünk s mindketten éreztük, hogy ez emberrel szerezhetünk magunknak annyi mulatságot, mennyi ilyen útra épen elég. E mulatság pedig nem állott másból, minthogy szájhősünket oly tüzre lobbantsuk, mikép a valódi hős hangján beszéljen, és szájjal építse fel a babyloni tornyot.

Én kezdtem:

— Hát ez az ur — a ki kiszállott — azért csapott oly lármát, hogy az első állomáson elhuzódjék? — Hisz ezt az utat gyalog is megtehetette volna!

A szájhős röhögött. — Szomszédja, ki velem egy kézre játszott, felkiáltott:

— Azért szállt ki, mert félt lovagias elégtételt adni. — Megillant gyáván.

— A szájhős erre mohón belevágott.

— Láttam, kivel van dolgom! azért türtem oly férfias nyugalommal sértéseit. Hisz ha más mondta volna, itt e helyben lövöm föbe, mint a kutyát. — Ilyen nyomorulttal párbajt vívni! kitelt volna tőle, hogy térden kért volna bocsánatot.

— No persze, persze, — erősítettük mi. Gyávák szokása a lárma, sértegetés.

— Ezt tartom én is, — rikácsolt utasunk. A valódi férfi nem szól, hanem tesz. S erre oly önelégülten fujta ki orrát tarka kendőjébe, mintha azt mondta volna: mint én.

Igy aztán bolondítottuk egy darabig; kihoztuk belőle a férfi jellem minden nemes princípiumát, melyeket mind magára alkalmazva hangoztattott. S beszélgetésünk alatt hogy — hogy nem, belemélyedtünk szövetségesemmel s egy harmadik urral, ki szomszédommal szemben ült, a párbaj fölötti vitatkozásokba. Szövetségesem egyáltalában, és minden körülmény között jogosultnak tartotta a párbajt, szemközt ülönk pedig egyáltalában és minden körülmények között ostobaságnak.

A vita hevesen folyt. Érvelésnek szükében egyik sem volt. Szövetségesem a formalitásokból, a civilisatio e leghatalmasabb faktorából indult ki, szemközt ülönk pedig mindent a lélektani igazságokra épített. A szájhős mindig annak a pártján volt, a ki beszélt. A hölgy ki velünk utazott, s ki az ablaknál épen velem szemközt ült, arczát kezébe rejté és hallgatott.

— De uraim — szóltam végre, felelni akarva mind arra, a mi vitában pro et contra felhozott, — önök egyoldaluvá szorítják a vitát s részben mindkettejüknek van igazságuk, általánosságban egyiküknek sincs. Kétségtelen, hogy ha a párbajt egyes tényekből ítéljük meg, azok között több fél-

szegsége, idétlen ürességre fogunk akadni, mint nem. De jogositva vagyunk e a számtöbbség alapján a párbaj lényege fölött ketté törni a pálczát. Nincs-e kitéve annak a legjobb föld is, hogy roszul teremjen?

— Mit akar ezzel mondani? kérdé hevesen az, ki minden körülmény közt ostobaságnak tartá a párbajt.

— Azt — felelém — hogy a párbajjal mint szokás-formával történhetik 99 visszaélés, melyekben nevetségessé lesznek azok, a kik párbajt vívnak, de fordulhat elő egy eset, mely által szükségessége igazoltatik.

Erre gúnyos röhögéssel kapta félre a fejét, s hangosan, mintegy győzelem előérzetében rikácsolta:

— Hát szüksége van arra a társadalomnak, hogy néhány tagja, kinek se égen se földön semmi egyéb dolga, mint hogy a vívásban, lövésben gyakorolja magát: viseletével botránkozást keltsen, a botránkozást sértésnek vegye, és derék higgadt férfiakat, kik családapák is lehetnek, a lovagiasság szabályai szerint koldussá aprítson vagy főbe lőjjön? Szükség van arra, hogy indokolatlan ellenszenvből bárkit érvágásra lehessen szorítani? hogy szó vagy tollvitákat karddal vagy pisztolylyal kelljen bevégezni? van-e értelme annak, hogy ki a polgári életben becsületben él, és valaki által szenvedélyes perczben becstelennek mondatik, csak úgy lehet is-

mét becsületes ember, ha életét kockáztatja, melyet el is veszthet haszontalan szó miatt, s kinek még a társadalom és emberiség több hasznát vehette volna, mint ezer olyan ember életének, kik az által becsületesek, hogy ártatlan lelkeket küldenek a lovagiaság szabályai szerint a másvilágra? Kérdem, összefügg-e az a magánbecsülettel, ha valaki vívni tud? Kérdem: becstelenség-e az nem vívni azon okból, mert vívni nem tud? Van-e erkölcsi szükségesség abban, hogy az embernek sebhelyes teste legyen és nincs-e a társadalomnak annyi eszköze, hogy minden vita párbaj nélkül intéztessék el?

A szájhős bámuló szemeket vetett rám, mint ha kérdezte volna: no, tudsz-e ezekre kadenciát? Szövetségesem hevesen feszengett, de látva, hogy felelni készülök, nekem engedte át a szót.

— Ön sok igazat mond uram — kezdém a feleletet — de ilyenénképen be lehet bizonyítani azt is, hogy a társadalomnak minden törvényes formája ki lévén téve az emberi gyöngeségeknek, haszontalan. — A bíró is lophat; a törvényszék is követhet el igaztalanságot; a képviselő is hirdethet hamis elveket, s ezekből kiindulva ki lehet mondani a vádat az egészre. De helyes és alapos volna-e a vád? Én azt hiszem, hogy: nem. Ismétlem, a párbaj lényegét nem egyes lehetőségekből kell megítélnünk, hanem azt a viszonyt szükséges kutatnunk, melyben az, az emberi szenvedélyek és a társadalom egyes

helyzeteihez áll. Tagadhatatlan, hogy a párbaj tényében erkölcsi és lelki erő nyilatkozik. Ez mindig jó világot vet annak lelkületére, ki erkölcsi sérelmekért egész létezését koczkáztatni meri. Ez fejti meg: miképen lehet becsületes, ki becstelennek mondatik, noha szigorú, reális, jogi értelemben becsületes maradna akkor is, ha nem verekednék meg; mert volna kereskedelmi hitele, volna a törvény előtt polgári joga, szabadsága. De az életben mégis úgy járna mint az az énekesnő, ki énekközben hamis hangokat ad. Azért maradhat jó erős hangja, de elvesztette azt, ami hangjának lelki és szellemi hatalmat kölcsönözhet. Minden haszontalan okért párbajozni haszontalanság. Arra való a segédek, arra való a becsületbiróság, hogy a párbaj okát megítéljék. Ha valaki mind a mellett is verekszik, az nem a párbaj hibája, hanem az embereké. Azt pedig, hogy a párbajban sokszor az ártatlan bünhődik, magasabb életelvből és lélektani alapról kell bírálni. — Lehet ugyanis eset, hogy az élet két embert annyira egymás ellen sodor, hogy kitérniök egymásnak, vagy egymás létezésének tudatában élniök lehetetlen. Már most ez a két ember miképen végezzen egymással? Egymást a törvény értelmében föl nem akasztathatják, s egymásról a gyűlölet vagy boszu-émlék dejes egybelánczolása miatt meg nem feledkezhetnek. Életük feldult, szerencsétlen, s nincs más választás, mint vagy meghalni, vagy a másikat meg-

ölni. Kérdem most már: van-e különbség abban, a kármelyik hal meg? Nincs-e a cél elérve, bármelyik hal meg? Lehet-e itt döntő nézpon: melyik az ártatlan, melyik nem? Ime, itt bizonyul be a párbaj szükségessége. Mert párbaj nélkül nagyobb kín volna az ártatlannak az élet, mint párbajban a halál. Ez remélem kétségbe vonhatatlan.

Szövetségesem elégülten mosolygott. A szájhős megint kifújta az orrát tarka zsebkendőjébe, és nem nézett se jobbra se balra. Nem mert egyik párthoz sem csatlakozni, mert kezdte nem érteni a dolgot. A hölgy, ki szemközt ült velem, félénken tekintett föl egy perczre, mintha előre félt volna valamitől, s aztán izgatottan simította hátra a haját, s kért, nyissam föl az ablakot. Azonnal engedelmeskedtem. A párbaj gyűlölő pedig szavaimra alantabb hangon ümmögött egyet-kettőt; nagy bodrokat eresztett szivarjába s egy alkudni ohajtó ellenség hangján szólt: — Igen, de vannak-e az életben ilyen situatiók? Nem mindig kedvesebb-e az élet, mint a halál?

A hölgy még nyugtalanabb lett. Nem tudtam ezt mire magyarázni, s nem is sejtve, hogy beszélgetésünk tárgya izgatja, teljes jóhiszeműséggel válaszolám: — Igenis vannak. Igen gyakran sodortathatik oly viszonyokban apa, kinek leánya, testvére, kinek nővére van és — férj. Azt hiszem, a bővebb magyarázat fölösleges:

A hölgy elsáppadt, rosszul lett. Én elhallgat-

tam, s reá figyeltem. Ellenfelem ezt nem vette észre, s így felelt:

— Ilyen esetekben a törvényszék mindig adhat elégtételt; nézze Amerikát.

— Bocsánat, uram! Becsületérző ember ilyesmit nem szokott újra ütni. Ezt vagy cynikus, vagy gyáva ember teheti — felelém, szüntelen szemközti hölgyemre függesztve szemem, ki e szavak után elalélt és hátrahanyatlott.

Az istenért! kiáltám felugorva s hozzá hajolva asszonyom, ön szenved! Megragadtam kezét, az jég-hideg volt. Kétségbeesve tekinték széjjel: nincs-e kupénkban másik nő, kinek több szabadsága volna ápolásában mint nekünk férfiaknak? Ekkor jutott eszembe, hogy rajta kívül nem láttam többet. Utitársaim is hasonlókép zavarba jöttek; a szájhős hebegett, hogy talán a pipafüst ártott meg neki, és nagy sebbel-lobbal kiverte pipájából a bagót, bepíszkítva ruháinkat. Aztán beszélt házi orvosságokról, melyek — fájdalom! — nem voltak nála. Azt se tudtuk, miről beszéltünk. Mindnyájan segíteni akartunk. A szájhős pálinkásbutykosát törekedett az ájult hölgy orra alá tartani, szövetségesem pedig — ki orvos volt, s kinek legtöbb hasznát vettük — csöppeket vont ki zsebéből s azzal dörgölte az alélt halántékát. A vonat egykedvűen robogott. Néhány percz múlva a hölgy visszanyerte eszméletét, szempilláit fölveté, s mosolygott oly arczkifejezéssel, mint a ki lát, hall,

de okát nem érti, nem tudja semminek. A lélek visszanyerte életét a nélkül, hogy viszonyba lépett volna a világgal. S csak az a körülmény zökkenté régi kerékvágásába, hogy szájhősünk epicureusi hangja megbontá a csendet, s oly önérzettel — még mindig kezében tartva pálinkás-butykosát — mint Columbus tengerészei, kik a fölfedezett Amerika partjait meglátva, Indiának örültek meg, kiáltá: »Már jobban van. A pálinka használt!«

Erre öntudata megkapta az elejtett fonalat, bekerítette vele minden idegét. A mosoly eltűnt az arczról, s elfoglalta helyét oly fájdalmas pir, mely mint halottas szoba gyászos homályában a mécs, lelkünkig hatott.

Most már tudta miért alélt el. Bágyadt hangon kért bocsánatot, s mély tekintetével hosszasan nézett reám.

Lelkemet homályos sejtelmek fátyolozták be — s egyszerre oly mély rokonszenvet érzék e nő iránt, minő két lény közt csak hosszú barátság vagy hosszú szerelem után támadhat. De kérdést intézni hozzá nem mertem. Mindnyájan szótlánul ültünk, míg a vonat Czeglédre ért, hol figyelmeztettek bennünket: szálljunk ki, mert vonatot kell cserélnünk.

Ekkor kérdém: egyedül utazik-e. Ő azt felelte: igen. És elfogadta felajánlott kíséretemet. Üdvözlém úti társaimat, s karomat ajánlám ismeretlen ismerősömnek. Az ebédlőben ohajtása szerint a legtávo-

labb eső szögletben foglaltunk helyet, hol legkevesebben láttak. Ott ültünk némán, míg nem indulásra csöngettek.

Ekkor fölsohajtott, hogy képtelen a továbbutazásra, s az esteli vonattal utazand tovább. Az utasok nemsokára eltakarodtak, s mi az étteremben egyedül maradtunk.

Különös helyzet.

Egyedül lenni oly nővel, ki még elég fiatal arra, hogy szép lehessen; elég szép arra, hogy a férfiakat hódolásra kényszerítse, — és nem szólani hozzá árva szót sem, hanem betegápolóként ülni mellette, várva: mikor enyhül vagy erősödik a láz.

Betegem láza, mikor egyedül maradtunk, fokozódott. Arra a tudatra, hogy nem látja senki, szabad folyást engedett elfojtott könnyeinek, fejét az asztalra hajtá és sirt görcsösen, sokáig. Ezt vártam. Az ájulási rohamoknak szükségszerű következése a sirás. Ez a gyógyulás.

A pinczerek közül néhányan kíváncsian pislantgattak reánk, s bizonyosan találgatták kilétünket. Egy intésemre azonban szétfutottak, s többé nem háborgatott senki. A hölgy a csöndben csak saját zokogását hallhatá.

Hogy a könnyek, mik lelkét terhelék, mind elfolytak, rám emelé nedves szemét s niobei kifejezéssel mondá:

— Ön igazat mondott; önnek igaza volt!

Zavarba jöttem. Nem tudtam mire magyarázni e szavakat; sőt pillanatra felötlött az a gondolatom is: hátha ez az asszony örült? E gondolat összeveszett önérzetemmel, s kezdte gúnyolni áldozat-készségem értékét.

— Bocsánat — asszonyom — feleltem én — nem emlékezem rá, hogy valamit mondtam volna.

Most meg a nő vetett rám bámuló szemeket, s mintha a félreismeréstől tartott volna, szólott: — Nem ön volt-e, ki a vasúton a párbaj szükségét védelmezé?

— Én voltam asszonyom! — tehát igazat ad nekem.

— Igazat? — Oh! uram, ha én sem adnék önnek igazat! — és felsohajtott.

A patvarba! — gondolám — csak nem vívott ez az asszony párbajt? hogy ily fontos sohajjal járul nézeteimhez? csak az kellene, hogy azt tegye föl rólam, miszerint én az asszonyi párbajok jogosultságát is elismerem.

— Ön derék ember, folytatta, kezét nyújtva nekem. Önnek nemes szive van, ön megérdemli vonzalmamat. Ne ítéljen el nyiltságomért, nem beszédvagy ez; hisz én úgy elszoktam a beszéd-től, mint a karthausi; de el kell mondanom önnek egy történetet. A neveket nem fogja kérdezni, a helyet sem, hol történt; úgy fogja venni, mintha én könyv volnék, s ön belőlem költött esemény gyanánt olvasná.

E történet meggyőzhetlen adat lesz önnek, ha valaha ismét a párbaj szükségességét védelmezi? E történetet az istenen kívül csak hárman tudnók, ha a harmadik nem volna halott.

Oly hangon, oly arczkifejezéssel mondta ezeket, hogy én megszégyenülve előbbi gondolataim miatt, megcsókolám idenyujtott kezét, mely kicsi volt és fehér. Aztán kissé elfogultan, magam se tudom mit, olyasféle frázist mondhattam: »asszonyom! nem fogok visszaélni bizalmával!«

Ő kezdte a történetet.

Tíz évvel ezelőtt viruló hajadon voltam. Ugy-e, a ki most rám tekint, nem hiszi sem azt, hogy tíz évvel ezelőtt viruló szépség, sem azt, hogy csak tizenhat esztendő voltam. (Részemről tiltakozó kézmozdulat.) Pedig úgy volt. Gazdag ősrégi családból származám, és egyetlen gyermek valék. Minden vágyam, minden akaratom beteljesült; de szelid természetem soha sem lépte túl a korlátokat, s talán azt sem lehet hibámul felróni, hogy víg, pajkos vagy talán csak gyermekes valék. Házunk központja volt a környék tehetőseinek, és szüntelenül vendégekkel volt tele. Azok nagy részét fiatal emberek tevék, kik nekem bókoltak és udvaroltak. Eleintén mindent elhittem, s örültem udvarlásaiknak. Mert csinos és nevelt ifju volt mind, s ön bizonyosa tapasztalta, hogy ifju leánykák összes érdekvilága abban központosul, hogy mulatva tölthessék az időt. Mulatságom megvolt.

Üres óráimban is foglalkoztam udvarlóim egyéniségeivel, egyik maradandóbb nyomot hagyott szívemben, mint a másik, de nem szerettem egyiket sem, s azért minden kérőmnek kosarat adtam. Később női társaságokba elegyedtem, barátságot kötöttem, s itt hallottam tőlük: milyen rozsak a férfiak; — érdekből tesznek mindent, ámitanak, hazudnak stb. — s ettől úgy megijedtem, hogy azontúl nem szerettem hallgatni bókjaikat, kevesebbet beszéltem, többet éreztem és gondolkoztam. Átváltozásom e korszakára esik ösmeretségem két ifjúval. Az egyik huszártiszt volt athlétaí termettel, nagy fekete szemekkel, melyekben a szenvedély és akarat lángja lobogott, nem tuzok, ha legszebb férfinak mondom őt azok közt kiket életemben láttam. Ő maga is tudhatta ezt, mert modorában bár lovagias, finom volt az, kitűnt egy kis elbizakodottság. Versenytársait fitymálta, kik csakhamar el is hagyták mellette a csatatéírt, kivéve egyet, kit vele egyszerre ösmerék meg, kit a huszár fitymálni nem mert és nem is tudott. Ez a másik egy főuri családnak volt utolsó sarja. Nem volt szép, hanem feltűnő érdekes. Magatartása megragadott s gondolkozóba ejtett. A szemnek nem lehetett rajta keresztül ugrani s ha az ő tekintetével találkozott, a lélek mindig rázkodásba jött. Mindketten igen sokszor megfordultak házunknál, s elárulták, hogy vetélkedni akarnak egymással. A környék leányai és asszonyai a huszártisztet irigyel-

ték tőlem, és ez némi hiúságot csepegtetett belém, s meglehet, ha ez első időben mindketten megkérik kezemet, talán a huszár tiszt lett volna a győztes.

De határozó lépést egyik sem tett. Talán azért, mert mindketten félelmes ellenségnek tarták egymást, s nem tudták bizonyosan: szivem melyikhez hajlik. A huszár, hadd nevezsem Victornak, mindig áradozott, ha velem volt. Szerelméről beszélt, s esküdözött, hogy ha nem viszonzom lángját, főbe lövi magát. A férfiak ámitók! Udvarlásából győződtem meg később, hogy lelki szépségei nem állanak arányban testi szépségeivel. Szellemdúskodásai általános frázisokból álltak, — s én mikor üres óráimban rá gondoltam, szépségét lélek nélkül halaványodni láttam, s érzem, hogy az örökös egyformaság által, mert ha jött, már tudtam miről fog beszélni, az első hatás értéke szétfoslott szivemben. Nincs oly gyönyörű tájék, melyet megszokás által meg ne unnánk, és nincs oly szépség, mely iránt, ha csak az lelki tulajdonai által szüntelenül új és új alakban nem jelenkezik, közönyösekké ne álnánk.

— Úgy van! feleltem én, bámúlva e nő szép előadását és megragadó ítélőtehetségét.

Aurél, — Victor versenytársa, más volt egészen; ő tudta, hogy külső szépsége által nem hódíthat, és külsejére nem fordított több gondot, mint a mennyit a csín és takarosságok okvetlenül megköve-

telnek. Érzelgős, olvadozó arcokat sohasem vágott, nem sohajtozott és nem forgatta szemeit. Komoly, megható férfiaságát egy pillanatra sem vetkezé le. Közönséges tárgyakról nem szeretett beszélni; személyeket sohasem kritizált, társalgásába mindig beleszötte a költészetet, művészetet; magyarázta a szépet, és a széppel, melyet megértetett velem, gyönyörködteté lelkemet. Föltárta a természet rejtett bájait, melyek iránt addig érzéketlen valék, a zenében s költészetben nemesité izlésemet, és mindig minde-nüvé beleszötte; meg tudta velem értetni, hogy szeret engem forrón, nemesen és igazán, anélkül, hogy ezt csak egy szóval is említette volna. Lassankint oda vitt, hogy lelkemet csak az vonzá, a mi szellemi. És minden szép, melyet megismerék, az ő szerelmével ölelkezve jelent meg előttem. Keblemben mindig nagyobb tért foglalt s nemsokára észrevettem, hogy ő tölti be egész lényemet, észrevettem, hogy szeretem őt kimondhatatlanul.

Ez időtől kezdve elfogult lettem iránta. Ha jött reszkettem; sírtam, ha vele nem lehettem. Ő tudta, hogy szeretem őt, de sohasem kényszerített, hogy megvalljam neki. Oh legszebb percze az életnek, mikor két lény eped egymásért, tudja, hogy szerette-tik, és egyik sem vallja be szerelmét egymásnak.

Victor hamar gyanakodó lett, mert vele ki-mértebb, hidegebb voltam, mint eddig, — de úgy

gond van annyira, hogy én is félni kezdtem tőle és féltetni kezdtem Aurelt.

Elhatározám, hogy megvallom neki szerelmemet és eljegyzem magamat neki; de erre nem igen volt alkalmam, mert Victor a szokottnál gyakrabban fordult meg most házuknál, s Aurél meg lévén győződve diadalában, nem igen kereste az alkalmat, hogy velem kettősben lehessen.

Egy szép nyári estve nagy társaság volt nálunk; valaki kerti sétát indítványozott. Örömet fogadtuk el mindnyájan, és azonnal készek voltunk. Victor hozzám ugrott és karját ajánlá, de én azt a kifogást használtam, hogy már Aurellal ígérkeztem. Aurél zongorázott. Magam kerestem őt fel és karjára fűzve magamat mintegy erőszakosan vonszoltam őt a társaságtól elválva a kertbe. Victoron láttam a lázas meghökkenést, mikor karját el nem fogadtam, de csakhamar gúnymosolylyal palástolá, s aztán nem ajánlotta karját senkinek, bizonyosan, hogy maga lehessen és hozzánk csatlakozhassék.

Mi Auréllal a kertben ketten valánk. A fülemile dalolt, a csillagok ragyogtak és a virágok illatoztak.

Aurél szólott: Im a csalogánynak dalolnia kell, ha szive érzéstől megtelik, a rózsának ki kell tárnia kelyhét, ha illata megtölti, a csillagnak még éjjel is a nap fényét kell hirdetnie! — Ránéztem és e tekintetből ő leolvasta, hogy: »szabad! — és felkiál-

tott: oh! Ida szeretlek! — Szeretlek én is Aurél, suttogtam én, ajkaink találkoznak. Keblére borultam, mialatt a fülemile tovább dalolt, a csillagok tovább ragyogtak és a virágok tovább illatoztak.

Nem tudom mennyi ideig lehattünk e helyzetben. Én csak arra eszméltem boldogságom édes mámorából, mikor ágcsörgést és közelgő lépteket hallottam. Hirtelen elváltam Aurél keblétől de már későn. A közeledő alak az előbbeni helyzetben látott meg — két lépést hátrált, de látva, hogy észrevétlenül nem távozhatik, folytatta útját. Mellettünk elhaladva alig tekintett reánk, köszönt és elrohant. Victor volt.

Mi a társasághoz csatlakoztunk. Aurél még az nap estve megkérte kezemet atyámtól és a társaság még az nap estve megtudta, hogy Aurél menyasszonya vagyok.

Én aztán Aurél neje lettem. Victor eljött esküvőnkre s mikor az oltár előtt elmondtam, hogy örökre szeretni fogom férjemet, mint később hallottam másoktól, ő is megesküdött, hogy nem fog addig meghalni, míg övé nem leszek, ha többre nem legalább egy órára. Elborzadtam, mikor ezt meghallottam s homályos előérzet sugta, hogy: akkor meg fogsz halni! A legboldogabb nő voltam a világon. Férjemet szerettem a bálványozásig, mert ő benne egész világot találtam. Multamra úgy tekinték, mint szegénységemre gazdagságomban; mindennap

új és új érdekek kötött férjemhez; a történelem nagy erényeit a költészet képzelt alakjait ő benne megtestesítve látám. Nyáron falun éltünk, és a fővárosban töltöttük a telet! Oh! bár soha oda ne léptünk volna!

Cselédeimet mind atyám házából vettem át; ezt meg kell jegyeznem, mert e körülménynek végzetes befolyása volt boldogságom összeomlására.

Victort és esküjét tökéletesen elfeledtem. Egy őszi éjen azonban vele álmodtam. Az álmra nem emlékszem, de férjemet az nap nem bocsátám el magam mellől. Nem történt semmi bajom s Aurél mosolygott babonás természetemen. Ő magából indult ki, mikor a világot és az emberéket megítélte és több jót tett föl bennük, mint valóban volt.

Egy napon levelet kapott ismeretlen embertől és ennek következtében eltávozott hazulról. Novemberi ködös, zimankós őszi nap volt. Ilyenkor feltámad minden szomorú emlék és a lélek bánatos melancholiába olvad. Gondolkozva és ábrándozva ültem férjem szobájában, s nem vettem észre, hogy az ajtó kinyílott s azon egy férfi lépett be. Nesztelenül közeledett felém és ajkához emelte kezemet. — Erre felsikolték, mint ha kigyó csipett volna meg — az érkezett egyén Victor volt. És most uram bocsásson meg, hogy néhány perczre félbeszakasszam elbeszélésemet. Erőt kell gyűjtenem, elmondhatni azt, a mi ezután következett.

Néhány perczig mindaketten szótlanul ültünk. A hölgy keble mintha a lélek már beleölte volna magát az emlékekbe, lázasan pihegett, ajkai összeszorultak és szeme egy pontra meredt.

Igen Victor volt, — folytatá fojtott hangon, a nyomorult kifürkészte a perczet, melyben egyedül valék, megvesztegette cselédeimet, kik őt még atyám házánál ismerték s jóhiszemüleg engedtek kérelmének, és felhasználta aljas előnyeit, s eljött hozzám, mikor ki voltam téve hatalmának, elhagyatva férjemtől, elhagyatva istenemtől.

— Oh! uram — kiálta fel — van-e önnek neje?

Megütközve néztem rá. Lassan válaszolám:

— Van.

Akkor nem mondom el jellemzését annak, a mi velem történt; ön érezni fogja azt, ha meghallja, hogy velem mi történt.

Homályosan emlékszem szavaira, a félelem, utálat és kétségbeesés elkábitottak. Emlékszem, hogy beszélt szerelméről, szenvedéséről. Felhozta esküjét, emlité fogadását, szememre hányta, hogy megcsaltam, s hogy férjem nem méltó hozzám. Fenyegedett hogy meg fogja ölni férjemet és el fog rabolni engem. Én megvalék bűvölve mint a madár, ki csörgő kígyó szemébe néz, és szájába repül. Kiáltani akartam s talán kiáltottam is, de a nehéz szőnyeges ajtókon nem hathatott messze a hang, imádkoztam és átkozódtam egyszerre, sirtam, könnyörögtem, őrzöng-

tem. De mit használt mind az! Tarquinus állt előttem!

Oh uram — kiáltott fel, villogó szemét lelkembe szögezve, ha nem akarja, hogy emlékébe oly iszonyu kép vésődjék, mely álmaiban végig játsza rettentő tartalmát, boszúra korbácsolja minden csöpp vérét egy semmiség ellen, elrabolja nyugalmát azon tudattal, hogy ennek meg lehetett történnie; ha nem akarja, hogy fagyos borzadály fussa át minden idegét, valahányszor neje tiszta arczába néz, akkor ugorjék fel innen, fusson, hagyjon itt engem, és ne kívánjon többet hallani! Miért nem haltam meg akkor! miért szállt vissza a lélek? Miért tér a rablók által elüzött családapa házába vissza, hogy családjának meggyilkolt testeit, házának, boldogságának elhamvadt üszkeit meglássa? Milyen felébredés volt ez!

Mintha agyvelőm pókháló lett volna, s emlékeim foglyul esett rovarok, melyeknek vérét a pók szívja ki! Csak zúgást, haláljajgatást hallék saját magamban: és nem tudtam kiszabadulni saját magamból. Nem tudtam sírni. Vérem, könnyem megfagyott; csak hajamat téptem, kezeimet tördeltem és görcsösen fudoklám: mi lesz belőlem!

Átfutotta agyamat hogy: mit fog mondani férjem, ha megtudja? Ösmertem lelkét s előre láttam, hogy ez mindkettőnk multját erőszakos kezekkel tépné szerte szét, és idegenekké tenne egymás iránt. Nem tudtam hozzászokni a gondolathoz, hogy

többé nem lehetek boldog, s kétségbeesésemben fel-
támadt az a gondolatom, hogy: hátha férjemnek
nem mondanám meg.

Oh! de ezt elgondolni még nagyobb kín volt.
Megcsalni őt! Emelt fővel akarok eléje lépni, arcza
elé! — elviselni azt a gondolatot, hogy ő tisztának
tud! — és nem roskadni le csókja alatt, mely ka-
czagva korbácsol iszonyu hazugságomért. — Nem! ez
lehetetlen! — neki meg kell tudni mindent.

És mikor ezt elhatározám, nem tudtam többre
gondolni. Ültem mint siralomházban a halálra ítélt,
és vártam a hóhért. Öngyilkosságra nem gondoltam,
nem éreztem magamban erőt megfosztani férjemet
az elítélés jogától. Hallottam a hazátlan szél zoko-
gását, láttam, mint lobbannak fel az utcán a meg-
gyújtott lámpák és mozdulatlanul ültem a sötét szo-
bában. Világot gyújtani nem akartam, nehogy fér-
jem meglássa arczomat, mielőtt tudná, hogy mit
kelljen leolvasnia arról.

Nemsokára haza jött, gyanutlanul lépett a szo-
bába, s mert világossághoz szokott szemével nem
látott, nevemen szólított. Én feleltem neki, s ő
mellém jött és megcsókolt. E csókra feljajdultam
és görcsös zokogással keblére borultam.

Azután töredékes, zavart beszédemből megtu-
dott mindent. Mikor a Victor nevet kiejtém, felsző-
kött helyéről, kirohant és gyertyával kezében tért
vissza.

A gyertyát arczom elé tartá és szemembe nézett, — ezután fölörditott, s én az elalvó gyertya utolsó lobbanásánál láttam eltorzult arczát.

Lábaihoz borultam, átöleltem térdeit és könyörögtem, hogy én ártatlan vagyok! Esdettem neki, hogy felejtse el mindent, legyünk tovább is boldogok, hisz talán nem is történt velem az, a mit mondtam, mert én nem éreztem belőle semmit!

Nem szólt. Arczán nem változott egy ideg sem. Lehajlott és lefejté kezeimet térdeiről, rám parancsolt, hogy ne mozduljak a szobából, és eltávozott.

Dél volt mikorra visszajött, ugyanazon nyugodt arczczal, maga után bezárta az ajtót, és mellém ült. Szeliden megfogta kezemet, szeliden nézett arczomba, s mondá, hogy : hallgassam őt meg, ne sirjak. A mi megtörtént, azon változtatni lehetetlen.

Én hallgattam mint a gyilkos, a ki lelkiismeretének szavait hallgatja. Ő kivont zsebéből egy váltót és kezemben tollat adott, hogy irjam alá nevemet. Gépiesen engedelmeskedtem. S azután ő szólt: Ma délután párbajt vivok; meglehet, hogy elesem. Az nekem mindegy. De te élni fogsz, és benned élni fog nevem is, és nem akarom, hogy azt meghurczolja a gyalázat. Nekem elégtételt csak az adhat, ha vagy ő hal meg, vagy én. Boldogságomat ugyan egyik esetben sem nyerhetem vissza: de visszanyerhetem nyugalمامat. És e szerint más lépést nem tehetek. De ha én halnék meg, a világ gyanítgatna, fürkészs-

ne, kutatna, s ez esetben, hogy minden rágalomnak elejét vegyük, neked ki kell hirdetned, hogy tönkre jutottam s atyádnak kell adnod e váltót, hogy valami jó barátja által követelő gyanánt lépjen föl s vagyonomat lefoglalja. Aztán a világ bolondnak fog tartani engem, tanácsot fog adni, hogy mit kellett volna tennem, és kíváncsiságának vége lesz. Ha pedig ő halna meg, akkor én téged soha többé nem foglak látni. Azt fogod mondani, hogy elutaztam, s kevés idő múlva fogsz kapni jelentést, melyben halálomról tudósítanak. Meg fogsz gyászolni, és azután tehetsz a mit akarsz. — Arra nézve, hogy meg tudd: melyikünk halt meg? magadnak kell még ma estve eljőnnöd a fagyal-hegyre, és meggyőződöd róla. Ha engem látsz halva, gondold el, hogy már nekem nem fáj semmim. Ha pedig este nem éreznél magadban elég erőt, várd meg a lapok jelentését, melyek bizonyosan hírül fogják adni a világnak. Segédeink nem tudják párbajunk valódi okát; azért nem nevezem meg neked, hogy ne ösmerd meg őket soha. Ha meghalok, egyszerűen temetess el. Ne sírj! Ennek így kell lenni. Szivemben nincs harag, utálat irányodban. Szeretlek mint egy szép álmot, mely sohasem teljesül be. Csókolj meg utoljára — és Isten veled.

E szavak után a nő félbeszakítá az elbeszélést és szava zokogásba fult.

Oh uram — folytatá — fel tudja ön fogni e

férfi jellemét? E magasztos lélek fölemelé eltiprott lelkemet, megerősíté kínban elfáradt érzékeimet. Megcsókoltam őt hosszasan boldogságunk haldokló órájában, és emelt fővel tekinték arczába, mert érzém, hogy csak lelkemet csókolja meg.

Eltávozott.

Borzasztó nap volt az. Minden percz egy örök-kévalósággá nyúlt s tele volt hajmeresztő víziókkal: láttam őt egyik perczben halva, másik perczben bujdokolva száműzöttként a világba. Nem bírtam tovább. Délután kocsimba ültem és a hegyek közé hajtatték. Még most is fázom bele, ha e napra visszaemlékezem. Kiszálltam kocsimból és a kitűzött hely felé indultam. Oh! vajon melyik maradt élve! Lázasan haladtam, féltem nézni, nehogy egyszerre előttem lássam az iszonyú képet, melyet meg kell látnom. Hat óra lehetett, midőn egy tisztásra értem s lábam nedves füvet ért. Borzadva hajoltam le s láttam, hogy a hervadt fű vérrel van befestve. Csaknem összerogytam, tehát a hely színén valék. Reszketve tekinték széjjel, és — alig tiz lépésnyi távolban arczára esve láttam heverni egy holttestet.

Világos lett előttem minden! Tehát az egyik megsebesülve, a másik — meghalt. De melyik? Térdem csúsztatva, visszafojtott lehelettel kusztam a holttestig és ott felismertem benne Victort.

Az isten igazságos!

Csak annyi erőm maradt még, hogy kocsimig vánszoroghattam. Beleülve elvesztém eszméletemet. Félholtan vittek szobámba, egy hónapig nem tértem eszméltre, s csak fél esztendő múlva hagyhattam el az ágyat. — Már akkor ott volt a tudósítás, hogy férjem tengeri viharban elveszett. Gyászba öltözhettem.

Megindultan, hosszasan a nő arczába tekintve érzém, hogy az én szemembe is könnyek lopództak.

Tehetett-e mást? kérdé tőlem a nő — tehetett-e jobbat? Vagy jobb lett volna, ha rárohan és meggyilkolja őt? Ez esetben talán fölmentették volna a gyilkosság bűne alól, de nekem és neki mentségül a piacra kellett volna vinni gyalázatunkat, s kitenni magunkat az emberek utálatos sajnálkozásának. Higye meg! oly esetekben, hol a lélek élete jó szóba, s az ember a végzet szerepébe vág, csak a végzet intézheti el a vitát. A párbaj ilyen esetekben a végzet törvényszéke és egyre megy akármelyik hal meg. — A földolog az, hogy a halál után tiszta marad emléke, és a nemesség színében tűnik fel azok előtt, kik reá emlékeznek.

— És férjét nem látta azóta? — kérdém.

— Soha és nem fogom látni őt. Álmaimban enyém ő és ébren elveszitem őt. De jobb megnyugodni abban, hogy már többé nem láthatjuk egy-

mást s imádni egymás emlékét, mint egymás látásán vergődni egy lerázhatatlan átoksúly alatt.

Az esti vonattal tovább utaztunk. Ő elébb szállott ki mint én. Egyedül maradván sokáig néztem utána, s alig hittem el hogy hallottam azt, amit elbeszél.

Egy üldözött czilinder.

Apám nagy dandy volt. Most is az. Talán csak azzal az egy különbséggel, hogy egykor hóditott, s most hódol. Anyámra nem emlékszem; korán halt meg. Tíz éves koromig nagyanyám (apai részről) nevelt, azután, hogy apám hóditásainak utjában ne legyek, vagy a mint mondani szokás »ne vénitsem őt«, bedugtak egy jezsuita klostromba, hogy ott végezzem el a gymnasiumot. Természetes dolog, hogy ilyen helyzetben apámtól inkább féltem, mint szerettem őt; noha kétségkívül szerettem is. De különösen nagy tiszteletben tartám, a mire jezsuiták is tanítottak. Szigorú parancsoló tekintetét sohasem tudtam kiállani. Ha rám nézett, mindig úgy éreztem, mintha Klytus volnék, kit Nagy Sándor dárdája a falhoz szegzett. (A jezsuiták becsületére legyen mondva, ezt is náluk tanultam.) És így természetes, hogy ha évenként egyszer-kétszer — nehogy el ne felejtse véglegesen ábrázatomat — magához vitetett, szórakozásaimat háta megett s nem szeme előtt kerestem.

Ezek a szórakozások nem voltak mások, mint a hol lehetett asszony-személyekre ráijeszteni, a konyhában félig sült pecsenyékből lopni, s elszökni a kertbe száraz megyfalevelet pipázni. Mindebből azonban már 12 éves koromban kitűnt, hogy apám vére van bennem, a mi 15 éves koromban (a mint visszaemlékezem) egészen constatálva is volt.

Ekkor ugyanis a bibliának nő személyei jobban kezdtek érdekelni, mint a férfiak. S mindig sajátos érzés futott át, ha azt olvastam, hogy a két vén zsidó Zsuzsánát fürdőjében megleste; szerettem volna leleskelni én is. — S aztán leleskeltem.

Nem akarom a t. olvasót részletekkel fárasztani, csak annyit mondok, hogy mikor 18 éves koromban elhagytam a klostrot, hogy átmenjek jogásznak az egyetemre, az első nap olyan dandynek öltöztem, hogy apámnak elállt a szeme szája. Ő bizonyosan azt hitte, hogy egy ártatlan együgyű papos fiut kap vissza a klostroból, a ki csak böjtölni és imádkozni tud: kapott pedig egy »ifjut« a ki böjtölni ugyan nem, de imádni már tud.

De azért apám még most is ugy imponál nekem, mint gyermekkoromban. Hideg parancsoló tekintetét most sem tudtam elfogultság nélkül kiállani.

Az igazság érdekében azonban meg kell jegyezmem, hogy korai felvilágosodottságom nem vált testi fejlődésem hátrányára.

Birtam a világiasság elméletét: de a praxisban idegen voltam. Ezt kifejleszteni bennem az egyetemi életnek volt hivatása. Apámnak éles szeme azonnal átlátta a situatiót, s mint az egyszeri suszter a ki elverte inasát mielőtt az a rábizott korsót eltörte volna, hogy ha netalán eltörné, tudja hogy mi fog reá várni — így apám is előre kemény leczkét adott a szerelmi morálról.

Érzelmeimet és vágyaimat havi pénzem korlátai közé kellvén szorítanom, igazán nem lehettem egyéb mint idealista. Ez a legolcsóbb mulatság. Sokszor épen semmibe se kerül. — Idealismusomnak kedvezett az alkalom, a mi később egy fölötte érdekes kalandomnak lett kutforrása.

Alig pelyhesedtem ki ugyanis apám házánál, rögtön fölkertem őt, kogy vezessen be a társaságba, s mutasson be a világnak, mint fiát és örökösét. Apám azt felelte erre, hogy elég nagy és önálló vagyok már, hogy ezt magam megtehessem. Az ő részéről, ugymond, elég ha sem el nem tagad, sem ki nem tagad. A többit végezzem el én. Megköszöntem e választ, mert emelte önérzetemet.

Egy alkalommal mikor színházba mentem, apámat nem találtam páholyunkban. Vettem a látcsövet és széjjel néztem. Egy szemben levő páholyban angyal arczu fiatal leány ült; egy koros hölgygel. Oda szögeztem a látcsövet, s a páholy ürében

egy férfi alakot pilanték meg. Hah! ki az? — nem volt senki más mint az apám.

Eszembe jutottak szavai, s minden habozás nélkül vettem kalapomat, átsiettem a szemben levő páholyba, nagy bátran benyitottam, s a hölgyeknek bemutattam magamat mint apám fiát és örökösét.

Apám az igaz, hogy sem el nem tagadott, sem ki nem tagadott, hanem úgy nézett rám, hogy kezdetem megbánni a mit tettem.

E mellett még egy furcsa kényszerhelyzetbe jutottam. A páholyban minden ülőhely el lévén foglalva, nem maradt más számomra, mint vagy állva maradni, vagy a páholy kakasülőjén foglalni helyet. Ezt én egy gavallérra nézve oly lealázónak itéltem, hogy hajlandó valék magamat ajánlani, apám azonban rám kiáltott: ülj le! — s nekem föl kellett ülöm a kakasülőre.

Beszélni nem beszélhettem, mert ha szólanom lehetett volna nyílt jelenet volt; a felvonásközök alatt pedig az apám beszélt. Ültem tehát a kakasülőn, hallgattam és néztem az angyali szépségű leányt ábrándos szemekkel, s mire a darabnak vége volt, oly szerelmes lettem belé, mint Petrarca Laurába. A szép leány néha-néha rám is nézett; mily végtelen boldog voltam akkor! Azt olvastam ki tekintetéből, hogy ő is szeret, vagy ha még nem szeret, szeretni fog.

Oly hamar vége lett a színháznak! El kelle válnunk. Apám nem kísérté le őket a kocsiiig, s engem,

ki a kocsiiig akartam kísérni őket, magával vitt. Nem akartam követni: de ő rám nézett s tönkre voltam téve. — Az ő kemény parancsoló tekintete el feledteté velem egy pillanatra eszményképem csillagsugaras tekintetét. De csak egy pillanatra, mert a jövő pillanatban ismét csak az járt eszemben; az és rajta kívül semmi.

Apám az egész uton roszkedvü volt. Egy szót se szólott hozzám. — Én megkísérlém egy izben megkérdeni őt ama hölgyek kiléte felől, de ő némi kelletlen mormogás után, (melyből én egy hangot sem értettem) befordult a kaszinóba, engemet kegyesen hazabocsátván.

Magamra maradván, gondolkozni kezdtem helyzetemről s vizsgálataim nyomán arra az eredményre jutottam, hogy örültem szeretek valakit, a kit nem ismerek. Ki lehet ő? töprengtem, s vajjon vizsontszerettetem-e? Sokáig nem tudtam haza menni Bolyongtam utczáról-utczára czéltalanul, s azon éjjel bolondnál-bolondabbakat álmodtam ideálomról.

De a mint másnap fölébrednék, fajdalmasan tapasztalám, hogy szerelmemet nem alhatám ki. Több volt mint a mámor, mert nem csak a fejem, hanem a szivem is fájt bele. Rémitő képek lebegtek előttem. Szüntelenül Don Carlos (nem a mostani spanyol trónkövetelő, hanem Valois Erzsébet mostoha fia) forgott agyamban, és gyötrött az a gyanu, hogy apám azért titkolja el ideáloim nevét előttem, mert ő akarja.

feleségül venni, s akkor én is máglyára kerülök, mint Don Carlos, saját szívemnek lángoló máglyatüzére.

Nem volt más gondolatom, mint megtudni eszményképem nevét, aztán lábaihoz vetni magam és szerelmet vallani neki, mielőtt anyámmá lenne. Mert, hogy azután szerelmet nem mernék neki vallani, arra nézve apám szigorú tekintetét elegendő biztosítéknak tartottam.

Egyszer, körülbelül három nap mulva az utczán találkoztam az öreg hölgygyel, a ki »vele« ült a páholyban. Oh! mily szerencsének tartám e találkozást. Most mindent megtudok, gondolám, s talán némi udvariatlansággal (mert a tisztességes nő meghökkenni látszott gyors és heves támadásomtól), faggatni kezdém ismeretlen ideálom nevét és családi körülményeit illetőleg. Eleintén kitérő választ adott. De én nem tágiték, s csak nőtt bennem a gyanu, hogy a titkolódzásban e tisztességes hölgy is egyetért atyámmal. Hosszu rimánkodás után megtudtam, hogy ideálom nevét bizonyos okokból nem tudhatom meg, s megsem látogathatom, mert Helén (ez volt keresztneve), nem fogad el látogatást senkitől. Atyám sem látogatja meg soha, csak páholyában. Megtudtam, hogy az a tisztességes hölgy nem anyja, hanem nagynénje. Ezzel befordult egy házba s eltűnt előlem. Egy óráig vártam a kapuban, hogy kijövet újra elővegyem; csak akkor vettem észre, hogy a háznak két kapuja van.

Közelálltam az öngyilkossághoz. Elővettem Schillert, és sirva olvastam Carlos keseveit. Jól mondják a bölcsek, hogy a történelem ismétli magát. Ime én is egy ilyen ismétlés vagyok, — s valami almanachban meglátván Don Carlos arczképét, úgy vettem észre, hogy külsőleg is hasonlítok a boldogtalan spanyolhoz, kinek sorsára születtem.

Helén tehát anyám lesz! ez járt agyamban, s elment az étvágyam. A kevés evés úgy elgyengítette karakteremet, hogy egy izben vén inasunk, Pál előtt kitártam szívem keserveit. — Nagy szégyenemre vált volna e vallomás, ha Pál történetesen nem az az ember, a ki jól megjegyzi a mit lát, s ilyen ember léven, rögtön belátta, hogy szivbeli ügyemben nagy hasznomra lehet. Pál ugyanis megesküdött rá, hogy ismeri ideálomat. Azt is tudja, hogy hol lakik. S miután leírta eszményképeimet, be kellett látnom, hogy igazat beszél.

Pál világosított föl az iránt, hogy apám majd minden nap együtt kocsiz vele. Még az nap meg is győződhettem róla, Pál utasítása folytán lesbe állva a városerdőben a Hermina kápolnánál. — Pál azt is tudta, hogy hol lakik imádatom tárgya, de ezt — kijelenté — ha térden állva kérném se mondaná meg, mert ha apám árulásának nyomára jönne, menten főbe lőné. — Pál még jobban rettegett atyámtól mint én. De azt tanácsolá, hogy irjak levelet ideáloznak, ő majd ügyesen kezéhez juttatja, s a választ is meg-

hozza rá. Majd kezeit csókoltam meg e tanácsért. Nem kérdeztem én azután a rejtélyes titkolódásnak semmiféle okát, (szentül meg léven győződve, hogy Don Carlos esete forog fenn) hanem hozzá kezdtem a levél irásához, és irtam három teljes napig.

Három nap alatt háromszor láttam Helént kocsikázni atyámmal; negyedik napon épen születésem napja volt. Beléptem a 20-dik évben.

A levél készen volt. Pál magához vette. Aznap este eszményképem véletlenül a színházban volt, s a mint páholyunkba léptem (apám természetesen nem volt ott) s ő észrevett, feltűnő nyájassággal üdvözölt. Én lángvörös lettem erre, szememet elfutotta a vér, úgy éreztem, hogy az egész publicum engem bámul: leültem, s ösztönszerűleg érzém, hogy ez a tekintet az én levelem hatása volt.

Másnap volt a nagy nagy nap melyet feledni soha sem fogok. Péntekre esett. Rémitő orkán dühöngött; alig lehetett az uczán járni. Este hat órakor érkezett haza atyám, hogy átöltözzék, és ismét látogatóba menjen. Elébe mentem. Pál hunyoritott, s kezében valami levélformát mutatott. Ez a válasz, gondolám, s majd összerogytam. Hozzá közelítvén, hirtelen el-sikkasztottam, de atyám észrevette, s számon kérte. Én a levelet hirtelen kalapom bélésébe dugtam. s tagadtam mindent. Atyám bement szobájába, s nekem utána kellett mennem, s végig néznem öltözését. Pokoli kinokat szenvedtem, Birtokomban van az ő le-

vele, s nem olvashatom! — Végre elkészült; lekisértem kocsijáig, ott meghagyta, hogy a színházban várjam meg, s azzal elrobogott,

Szabadon lélekzettem. Most hát olvashatom az ő levelét: megtudhatom sorsomat. Ha szeret: nőmmé teszem! ha nem szeret: leugrom a negyedik emelet-ről! ez volt elhatározásom, De oh kegyetlen sors! mikor ezt kimondtam, egy szélroham lekapta fejemről a kalapot, s benne az ő levelét!

Szeptemberi est volt. Teljesen besötétedett. Egy pillanatban elvesztém szemem elől kalapomat, s csak a szél irányáról sejtém, hogy hol kell lennie.

Képzeltetik önök, hogy nem maradtam veszteg, hanem minden erőmmel üzőbe vettem kalapomat (benne az ő levelét) s versenyt futottam a széllal.

A legborzasztóbb harcz fejlődött ki köztem és az elemek közt. Átkozódtam mint Lear király, és agárként szaladtam hol előre hol hátra, úgy a mint a szél dobálta kalapomat. Három utcát végig szaladtam már, a negyedik utca a Dunához vezetett, »ha ezen végig fujja — gondolám — akkor a Dunában pihen meg.« El voltam készülve rá, hogy utána ugrom.

A szél, mintha tudta volna mitől rettegek, egyenesen a Duna felé ragadta boldogságom irott malasztját.

Belevágta egy gázlámpába, összetörte és elol-

totta. Pokoli taktika! Kioltani minden világot s ugy szöktetni el szemem elől kalapomat és leveletem, ez az ördögök furfangjára mutat.

A következő lámpáig vakon futottam, ott ismét föltűnt kalapom, féktelen tánczosának láthatatlan karjain lejtve olyan tánczot, melynek zenéje fenéig szakgatta agyvelőmet.

Egy percze ugy hittem elfogtam a drága szökevényt. Mintha bevárt volna, hogy magamat rádobva, testem sulyával szoritsam a földhöz. A mérész salto mortále megtörtént: de a kalap tovarebent, s a szél kaczagta gyötrelmeimet.

Hah! most, most, — de mi ez? Kalapomat a szél nem a Dunába, hanem a legközelébbi ház első emeletének egyik ablakába vágja. Az ablak csörömpölve törik össze és a kalap beleékelve foglyul esik.

Inkább vágta volna a Dunába, oda utána ugorhattam volna; de az első emeletre föl nem ugorhatok. Pedig meg kell szereznem kalapomat, mielőtt valami idegen kezébe kerülne. Ebből botrány lesz, de nekem, ha belehalok is, mindegy.

Megszámláltam hányadik az ablak, mely kalapom börtöne lett, s aztán fölrohanván az emeletre, combinative berontottam egy előszobába.

Csend volt és sötétség.

»Kérem! Könyörgök. Adják ide a kalapomat!«

Kiálték csaknem önkivületben, mire hirtelen egy női alak bukkant elő.

»Ki ez?« sipítá, s én az első pillanatban felismerém benne ideáлом nagynénjét. De e pillanatban nem volt bennem semmi tisztelet iránta.

»A kalapomat akarom!« ordíték most már crescendo, mire a vén asszony majd kétségbeesett. Belém csimpeszkedett (ekkor vettem észre, hogy csak egy foga van, mint a Paphus testvéreknek) s minden erejével kifelé vonszolt.

»Adja ide a kalapomat!«

»Nem lehet bemenni!« — és száraz kezeit számhoz akarta szoritani.

»De én bemegyek, ha a hét fejü sárkány őrzi is.«

»Nem lehet?« — nem-e? (igazán nem tudtam mit beszélek) majd meglátom! — a kalapomat az ablakba dobta a szél! — és lármáztam ész nélkül, de nem tehettem róla, mert az a hajtás, melyet, a szelet kergetve, végig csináltam külön embernek is ellágyította volna a judiciumát.

A lármára, veszekedésre, egyszer csak megnyilt a középső ajtó, s kijött rajta egy megdöbrentő alak

Ránéztem, és rögtön visszakaptam józan esze-
met. — Az apám volt.

Józanságom első perczében hajamhoz kaptam hogy szélfésülte rendetlenségét kissé helyreigazítsam,

s ez alatt hebegtem valamit (ugy gondolom) kalapomról, mire apám fagyos hangon kérdé:

— Hogy találtál ide?

— A szél a kalapomat . . . (nem tudtam tovább folytatni a hebegés miatt.)

— Tudom, hogy levelet irtál Helénnek; hogy merted tenni?

A szél — a kalapom — a szerelem
(ujabb hebegések.)

— Hát nem tudsz várni? Meg akarsz házasodni 20 éves korodban? Gyermekeiddel együtt akarsz iskolába járni?

— Én házasodni? — Hiszen ezt nem irtam!

— Nem irtad? Hát minek tekintetted Helént? Tudd meg, ő az én gyám-leányom. Most jött ki a zárdából. Neked szántam feleségül, előbb-utóbb megismerted volna. De te még egy szeleburdi siheder vagy, a kinek tanulnia kell, s a kinek, hogy tanulhason nem szabad ilyen bolond szerelmesnek lenni.

— Oh! apám! hát Helént nekem szánta? (Majd elájultam a boldogságtól!) Oh! férfinak érzem magam, és fogok tanulni, fáradni, csak hogy az enyém lehesen! De hogyan gyám-leánya Helén, mikor erről egy szót se szólott?

— Majd ugy-e, hogy a bárányra vigyem a farkást. Ő a tied lesz, hanem két évre kiküldelek még Philadelfiába.

— Csak valamivel közelebb!

— No jó; hát Oxfordba!

— És mielőtt elmegyek, láthassam, szólhassak veled, és elolvashassam levelét a mi ott van a kalapomban

— Sohase olvasd! — azt a levelet nem Helén írta hanem — én!

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

TARTALOM.

	Lap.
A vita vége	3
Egy rémes vacsora	12
A Schiller-ház Weimarban	24
La bella Venezia	32
Peták Berczi pályafutása	44
Liszt Ferencznél Weimarban	77
Liszt Ferencz mint író	90
Egy borzasztó éjszaka	98
A metamorphosis	109
A Retyezát aljáról	139
Az angol Götthe	146
Egy szerelmes üveges	154
A párbaj	186
Egy üldözött cylinder	215

ELŐRAJZ.

A Magyar Nemzet Története

tíz kötetben.

Millenniumi kiadás.

Képes diszmnű a művelt közönség számára.

Két évtizednél több mult el azóta, hogy Magyar Hazánk történelméről az utolsó nagyobb szabású s az egész anyagot összefüggésben tárgyaló mű megjelent. Ezen hosszú időn át a művelt nagyközönség méltán panaszkodott, hogy számára történészeink alig produkálnak valamit. Ennek daczára azonban ez évek még sem multak el eredménytelenül, mert tudósaink azon eszmétől vezetve, hogy történelmünket ki kell vezetniök a meseszerű hagyományok világából, valóságos hangyaszorgalmat fejtettek ki a történelmi kútfők felderítése, átkutatása, kiadása és magyarázása, és számos kisebb-nagyobb vitás kérdés megoldása körül, úgy hogy százakra rúg azon tudományos becsű kötetek száma, melyek e két évtized alatt nem az olvasó közönség, hanem a kutató történet-tudósok használatára megjelentek.

Ugyancsak ezen idő alatt fejtettek ki történetiróink nagyobb és behatóbb munkásságot *művelődéstörténeti* multjának felderítése körül, és azóta foglalt teret irodalmunkban a történelmi munkák *illusztrálása* is, mely a történelmi alakokat s eseményeket, valamint a műtörténelmi alkotásokat is szemlélhető alakban mutatja be az olvasónak.

Ezen fáradságos s külső sikerekben meddő munkásság fényes eredményeket mutathat fel, mert ennek köszönhető, hogy most, midőn hazánk ezer éves fennállásának ünnepét megülni készülünk, történészeink eljutottak odáig, hogy nemzetünk ezer éves történetét mind feldolgozás, mind külső kiállítás tekintetében az ünnepélyhez méltó alakban mutathatják be a közönségnek.

E nagy előkészületeknek köszönhető, hogy most, midőn a kormány az országos kiállítás s számos állandó alkotás, a várme-gyék és városok kulturális intézmények létesítése s a történelmi emlékek művészi megőrkítése által vesznek részt a nemzetek éle-tében annyira ritka ünnepélyen, a magyar nemzet minden egyes tagjára nézve is megadatik a lehetőség arra, hogy saját házi tűz-helyén emelhesen emléket az ezeréves küzdesnek, a nagy esemé-nyekben és nagy tanulságokban oly gazdag nemzeti multnak, hogy a magyar nemzet történelméről oly remekművet szerezhessen meg, mely mint a millenniumi ünnepek legállandóbb emléke késő utódai előtt is az ő hazafias érzésének tündöklő bizonyítékát képezze.

Éppen ez indította az Athenaeumot arra, hogy a Millen-nium alkalmából közzegegye

A Magyar Nemzet Történetét

a legrégibb időktől napjainkig

Tíz nagy 8-rét alakú vaskos kötetben.

Több ezerre menő illusztrációkkal.

Szines képmellékletekkel, szövegképekkel, térképekkel, facsimi-lékkal, s a legkitűnőbb festőművészek történeti alkotásainak repro-dukálásával.

Az anyag bősége, a források gazdagsága, a részletek s kritikai kérdések tisztázása ma már csaknem lehetetlenné teszik, hogy ezt a feladatot egy ember oldja meg. Ez a meggyőződés birta a kiadó társulatot arra az elhatározásra, hogy kiválóbb történetiróink közül éppen azokat, kik egy-egy korszak tanulmányozásának szent-tették idejüket, közreműködésre felszólítsa és így minden egyes korszak megírására egy-egy kiváló erőt nyerjen meg.

Igy jött létre a Millenniumi Történet, mint a tudomány szín-onalán álló s a mellett bárkinek is élvezhető olvasmányul szolgáló nagyszabású nemzeti vállalat.

A műnek egységes szerkesztését

Szilágyi Sándor,

történetírásunk régi bajnoka, vállalta magára; a gazdag képanyag kiszemelésében, a megfelelő művészi reprodukcionális eljárás meg-választásában pedig kiváló szakembereink fogják őt támogatni.

E tekintetben a Millenniumi Történet minden hasonló irányú magyar vállalatnál gazdagabb és fényesebb leend.

A mű beosztása a következő:

- I. kötet: **B e v e z e t é s** a Magyar Nemzet Történetéhez. Irja *Vaszary Kolos* hercegprimás.
Pannonia. Irják *Fröhlich R., Kuzsinszky Bálint* és *Nagy Géza.*
A vezérek kora. Irja *Marczali Henrik.*
- II. kötet: **Az Árpádok kora.** Irja *Marczali Henrik.*
- III. kötet: **Az Anjouk kora.** Irja *Pór Antal.*
A luxemburgi ház. Irja *Schönherr Gyula* (egyszersmind segédszerkesztő).
- IV. kötet: **A Hunyadiak és a Jagellók kora.** Irja *Fraknói Vilmos.*
- V. kötet: **A Separatio. — Habsburgok és Báthoryak. — Bocskay.**
Irja *Károlyi Árpád.*
- VI. kötet: **Szabadság- és vallásharcok kora. 1608—1690.** Irja *Angyal Dávid.*
- VII. kötet: **II. Rákóczy Ferencz kora.** Irja *Thaly Kálmán.*
- VIII. kötet: **A Restauratio. 1712—1815.** Irja *Marczali Henrik.*
- IX. kötet: **Az új államalapítás. 1815—1848.** Irja *Ballagi Géza.*
- X. kötet: **A modern Magyarország. 1848—1895.** Irja *Marczali H.*
Millenniumi epilóg. Irja *Jókai Mór.*

A Millenniumi Történetet

minden magyar ember részére könnyen hozzáférhetővé és megszerzhetővé óhajtván tenni, azt egyelőre **füzetekben**, és pedig **hetenként** megjelenő **harmincz** **krajczáros** **füzetekben** bocsátjuk közre.

Minden füzet az illusztrált szövegen kívül 1—2 külön mellékletet is tartalmaz.

Az egész mű 10 kötetben, vagyis 200 füzetben lesz teljes.

Ára tehát kötetenként füzve 6 frt, — **diszes félbörkötésben** 8 frt lesz

Diszes és tartós kötési táblák kötetenként 1 frt 40 krajczárért kaphatók

A füzetek és az első kötet úgy az alulirt kiadóhivataltól, mint bármely haza könyvkereskedéstől megrendelhetők.

Az első füzet kívánatra mutatványul is megküldetik.

Tíz füzet árának előzetes beküldése esetében a füzetek bérmentve küldetnek.

Az Athenaeum

irodalmi és nyomdai részvénytársulat

Budapest, Ferencziek-tere 3.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár